

RĪGAS TEHNISKĀ UNIVERSITĀTE
Inženierekonomikas un vadības fakultāte
Būvuzņēmējdarbības un nekustamā īpašuma ekonomikas institūts

Alise VĪTOLA
Doktora studiju programmas “Vadībzinātne un ekonomika” doktorante

INSTITŪCIJU SOCIĀLEKONOMISKĀS IETEKMES NOVĒRTĒŠANA

Promocijas darbs

Nozare: vadībzinātne
Apakšnozare: sabiedrības vadība

Zinātniskā vadītāja
Dr. oec. profesore
Maija ŠENFELDE

Rīga 2016

Darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā “Atbalsts RTU doktora studiju īstenošanai”.

SATURA RADĪTĀJS

ANOTĀCIJA	4
ANNOTATION	5
IEVADS.....	6
1. INSTITŪCIJU TEORĒTISKIE ASPEKTI UN INSTITUCIONĀLĀ VIDE.....	17
1.1. Institūciju konceptuālais ietvars	17
1.2. Institucionālā vide un tās nozīme	23
1.2.1. Ekonomiskās institūcijas.....	25
1.2.2. Politiskās institūcijas.....	27
1.2.3. Vērtību institūcijas	29
1.2.4. Valsts politikas ietekme uz institucionālo vidi	34
1.3. Institucionālās vides attīstība Latvijā un pasaulē.....	37
2. INSTITŪCIJU IETEKMES UZ SOCIĀLEKONOMISKO ATTĪSTĪBU NOTEIKŠANA.....	45
2.1. Iepriekš veikto kvantitatīvo pētījumu izvērtējums	45
2.2. Institūciju un sociālekonomiskās attīstības cēloņsakarību analīze	51
2.3. Publiskā sektora politikas un institucionālās vides cēloņsakarību analīze	78
3. INSTITŪCIJU IETEKMES INDEKSU IZSTRĀDE UN TO PIELIETOJUMS	90
3.1. Institūciju ietekmes indeksu izstrādes metodika.....	90
3.2. Indeksu aprobācija, izmantojot pasaules attīstīto valstu piemēru.....	96
3.3. Institucionālās vides izvērtēšana Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs	110
3.4. Publiskā sektora politikas pilnveidošanas iespējas Latvijā	123
SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	139
LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS.....	145
PIELIKUMI.....	154

ANOTĀCIJA

Promocijas darbā veikta kritiska institūcijas jēdziena analīze, apskatītas ekonomiskās, politiskās un vērtību institūcijas – sabiedrībā pieņemti uzvedības veidi, kas ierobežo indivīda rīcības racionalitāti –, kā arī to pilnveidošanas iespējas. Darbā piedāvāta teorētiska shēma publiskā sektora politikas, institūciju un sociālekonomiskās attīstības procesu mijiedarbības ilustrēšanai. Izstrādāta un aprobēta publiskā sektora politikas, institūciju un sociālekonomiskās attīstības procesu mijiedarbības novērtēšanā lietojamo rādītāju sistēma. Veikta kvantitatīva analīze, lai novērtētu institūciju sociālekonomisko ietekmi, kā arī analizēta publiskā sektora politikas ietekme uz institucionālās vides veidošanos valstī.

Lai novērtētu institūcijas un to pilnveidošanas iespējas, izveidota un aprobēta institūciju un institūciju iespēju novērtēšanas metodika, tai skaitā izveidots Institūciju indekss un Institūciju iespēju indekss. Institūciju novērtējums aptver institucionālās vides ekonomiskās, politiskās un vērtību kategorijas, savukārt institūciju iespēju novērtējums sniedz rekomendācijas sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgākas institūciju vides veidošanai ar publiskā sektora politikas palīdzību.

Veikts institūciju un to pilnveidošanas iespēju novērtējums valstīs, kur ekonomisko attīstību virza inovācijas, un valstīs pārejas fāzē uz šo līmeni. Sniegts padziļināts institūciju un to pilnveidošanas iespēju izvērtējums Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs, noteiktas sociālekonomisko attīstību veicinošās vai kavējošās institūcijas un būtiskākās publiskā sektora politikas, kas ietekmē institūciju veidošanos šajās valstīs.

Promocijas darba rezultāti praktiski izmantojami globālajā attīstības politikā, sekmējot pasaules mazāk attīstīto valstu izaugsmi, Eiropas Savienības reģionālajā politikā, sekmējot Eiropas reģionu konvergenci, un nacionāla līmeņa politikas veidošanā un novērtēšanā, kā arī privātā sektora lēmumu pieņemšanā par investīciju veikšanu noteiktās valstīs un teritorijās. Sniegti ieteikumi publiskā sektora politikas pilnveidošanai Latvijā ar mērķi veicināt sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgas institucionālās vides veidošanos.

Promocijas darbā ir ievads, trīs nodaļas, secinājumi un priekšlikumi. Tā apjoms ir 153 lapaspuses, neskaitot pielikumus. Darbā ir iekļautas 34 tabulas, 25 attēli un 9 pielikumi, kas paskaidro un ilustrē pētījuma saturu.

ANNOTATION

This PhD thesis critically analyses the notion of institutions – the behaviour models that dominate in a society, restricting the individual rationality –, surveys economic, political and value institutions and their perspectives of development. It also proposes a theoretical framework to illustrate the interaction between the institutions, socioeconomic development and public policy. A system of quantitative indicators is proposed and implemented to evaluate this interaction. A quantitative analysis evaluates the socioeconomic impact of institutions, as well as the impact of public policy on the institutional environment.

This PhD thesis offers and implements a method that includes an Institution Index for the evaluation of the institutional factors and an Institutional Potential Index for the evaluation of institutional development perspectives. The evaluation of institutions is based upon economic, political and value categories of the institutional environment, whereas the evaluation of the perspectives for institutional development offers information how these institutions can improve with public policies.

Research is conducted to evaluate the institutions and their perspectives of development in innovation driven economies and countries that are in the transition phase to this stage. A detailed analysis is offered on institutions and their developmental perspectives in Eastern and Central European countries by identifying institutions that facilitate or prevent socioeconomic development, as well as by identifying public policies that impact the institutional environment in these countries.

The results of our PhD thesis could be applied to the global development policy in order to facilitate growth in less developed countries, to the European Union regional policy in order to promote convergence among European regions, and to national level policy making and evaluation, as well as to private sector decision making regarding the allocation of investments in specific countries and territories. Suggestions are given to improve public policy in Latvia in order to facilitate the creation of institutions that facilitate the socioeconomic development.

This PhD thesis consists of an introduction, three sections of analysis, conclusions and recommendations. It consists of 153 pages, excluding annexes. This thesis contains 34 tables, 25 figures and 9 annexes, clarifying and illustrating the content of the research.

IEVADS

Diskusija par ekonomiskās attīstības priekšnosacījumiem un veicinošajiem faktoriem nezaudē savu aktualitāti. Pēdējos gadu desmitos ekonomiskā doma ir atgriezusies pie sociālo un nemateriālo faktoru nozīmes ekonomiskajā attīstībā, izmantojot tādus jēdzienus kā institūcijas, ieradumi, vērtības, sociālā infrastruktūra, sociālais kapitāls u. c. Tiek uzsvērts, ka tieši šie faktori būtiski ietekmē sekmīgu sabiedrības un ekonomikas funkcionēšanu.

Promocijas darba autore pētījumā balstās uz jaunās institucionālās ekonomikas pamatnostādņēm, kas analizē institūcijas kā nozīmīgu ekonomiskās attīstības atšķirību iemeslu, aprakstot tās kā sociālos, politiskos un kultūras procesus veidojušos normatīvo regulējumu, uzskatus un uzvedības normas, kas veicina vai ierobežo sociālekonomisko attīstību. Kā rakstījis britu ekonomists Ronalds Harijs Kouzs (1910-2013), 1991. gada Nobela prēmijas ekonomikā laureāts, “lai veidotu ekonomisko politiku, jāstrādā ar institūcijām.” [17].

Lai gan liela daļa institucionālās ekonomikas zinātniskās literatūras fokusējas uz formālajām institūcijām, piemēram, īpašumtiesībām un likuma varas ievērošanu, tikpat būtiska nozīme ir neformālajām institūcijām – vērtībām, paražām, uzvedības normām, kuras veido kultūra, reliģija un sabiedrības vēsturiskās attīstības ceļš.

Neformālās institūcijas mijiedarbojas ar formālajām institūcijām un šī iemesla dēļ nepastāv ideāls sabiedrības un ekonomikas funkcionēšanas modelis, kas būtu piemērots ikvienai valstij un reģionam. Pasaules pieredze liecina, ka neformālo faktoru maiņai ir ļoti būtiska ietekme uz formālo nosacījumu faktisko ieviešanu, jo tiesību normām jāatbilst kultūras normām un sabiedrības vērtībām. Kā spilgtākie piemēri šeit minamas trešās pasaules valstis un Eiropas Savienības jaunās dalībvalstis, kur nereti nav izdevies pārņemt attīstītāko valstu pieredzi neatbilstoša vērtību klimata dēļ.

Pētījumi norāda uz attīstības valstīs un postsociālisma valstīs pastāvošo institūciju neatbilstību tirgus ekonomikas apstākļiem, apliecinot nepieciešamību veikt padziļinātus pētījumus par institūciju lomu sociālekonomiskās attīstības procesos, pētot attīstības un postsociālisma valstu institūcijas un to pārmaiņas. Pētījumos vairākkārt uzsvēta unikālā Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu modernizācijas un sociālo pārmaiņu pieredze un ieteikts veikt padziļinātus pētījumus ne vien par ekonomisko un politisko institūciju pārņemšanu [67], [72], bet arī skatīt sabiedrības vērtību pārmaiņas, tādējādi atzīstot kultūras un vēsturisko apstākļu nozīmi un lomu pārmaiņu procesos [7].

Turklāt vēsturiskā pieredze liecina, ka valstis var palikt mazattīstītas, neskatoties uz to, ka pastāv nepieciešamie priekšnoteikumi to attīstībai, jo to institūcijas ir palikušas nemainīgas un pagātnes pieredze ne vienmēr var palīdzēt risināt mūsdienu problēmas. Institūciju atšķirību dēļ arī nav iespējams radīt universālu sociālekonomiskās attīstības modeli, kas būtu veiksmīgi īstenojams jebkurā valstī. Tādēļ institūciju novērtējumi ir sevišķi svarīgi valstīm, kas cenšas pārņemt attīstītāku valstu pieredzi valstu modernizēšanai, piemēram, Eiropas Savienības jaunajām dalībvalstīm, kas pārņem ne tikai Eiropas Savienības dalībvalstīs izstrādāto likumdošanu, bet arī lēnākā tempā – uzvedības normas un vērtības, kas ir piemērotākas modernās ekonomiskās un politiskās sistēmas funkcionēšanai.

Pētījumos par Latviju un Baltijas valstīm institūcijas un to ietekme uz sociālekonomiskiem procesiem skatīta galvenokārt uzņēmējdarbības kontekstā. Iztrūkst plašāku pētījumu, kur institūcijas analizētas kā viens no valsts sociālekonomiskās attīstības virzītājspēkiem, kā arī skatīta institūciju, sociālekonomiskās attīstības procesu un publiskās politikas cēloņsakarības, izvirzot priekšlikumus publiskās politikas pilnveidošanai ar mērķi veidot sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgāku institūciju klimatu.

Valsts institucionālo vidi raksturojoši elementi, piemēram, uzticēšanās publiskajai pārvaldei, savstarpējā uzticēšanās un līdzdalība politiskajos procesos regulāri analizēti Latvijas Universitātes sagatavotajos pārskatos par tautas attīstību Latvijā [62], [105]. Savukārt Rīgas Ekonomikas augstskolas pētnieks A. Sauka pētījis formālo un neformālo institūciju mijiedarbību uzņēmējdarbības attīstībā un uzņēmējdarbības politikas veidošanā Latvijā, secinot, ka Latvijas iedzīvotāju mentalitāte nav adaptējusies veiksmīgai tirgus ekonomikas funkcionēšanai, jo iedzīvotājiem trūkst pašiniciatīvas un savstarpējas uzticēšanās [95]. Pie līdzīgiem secinājumiem nonākuši arī Gundars J. Kings un J. Tads Bārnovs, analizējot vadības vērtības Baltijas valstīs un secinot, ka visās Baltijas valstīs jāveicina radoša un inovatīva pieeja darbam, sadarbība un atvērtība jaunu iespēju izmantošanai [56].

Atsevišķi institucionālās vides aspekti un to ietekme uz sociālekonomisko attīstību analizēti Latvijas Universitātes un Daugavpils Universitātes starpdisciplinārajā pētniecības projektā “Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes – Latvijas lauku iedzīvotāju attīstības stratēģijas un kultūrvides pārmaiņas”, pētot lauku reģionu sociālekonomiskās attīstības gaitu un secinot, ka strukturālās pārmaiņas laukos pēc sociālisma sistēmas sabrukuma ir sekmējušas gan pašiniciatīvas trūkumu, gan arī radošumu, meklējot un atrodot inovatīvus saimniekošanas risinājumus mainīgajā vidē [15], [16], [54], [88].

Turklāt pasaules vērtību apsekojuma dati liecina, ka Latvija no sociālekonomiskās attīstības ziņā ļoti līdzīgajām Baltijas valstīm atrodas vissliktākajās pozīcijās ceļā uz sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgām institūcijām [43], [44]. Tas apliecina nepieciešamību veikt padziļinātus pētījumus par institūciju lomu sociālekonomiskās attīstības procesos, padziļināti skatot institūciju klimatu postsociālisma valstīs, tai skaitā Latvijā.

Lai novērtētu institūcijas, plaši tiek izmantota virkne dažādu rādītāju – sintētiski indeksi, kas novērtē likuma varas ievērošanu, likumdošanas kvalitāti, publiskās pārvaldes efektivitāti, kā arī vienkāršāki rādītāji, tādi kā uzticēšanās līmenis publiskajai varai un līdzcilvēkiem, motivācijas līmenis u. c. Taču nepastāv sistēma, kas, izmantojot nelielu skaitu rādītāju, sniegtu iespēju kompleksi novērtēt reģiona vai valsts institūcijas un to pilnveidošanas iespējas. Liels skaits dažādu rādītāju, kas tiek izmantoti institūciju novērtēšanai, rada ne vien sabiedrības, bet arī publiskā un privātā sektora lēmumu pieņēmēju neizpratni. Tā rezultātā būtiska informācija par institūcijām tiek vērtēta vienīgi šaurā profesionāļu lokā, nerasniedzot plašāku sabiedrību. Politisko lēmumu pieņēmējiem trūkst instrumentu, lai iegūtu skaidru un viegli uztveramu informāciju par institūcijām, kas pastāv attiecīgajā valstī vai reģionā. Arī privātajiem investoriem ir būtiski iegūt pārskatāmu informāciju par sabiedrībā valdošajām vērtībām un pārvaldības kultūru, jo šie aspekti ir ļoti būtiska uzņēmējdarbības vides sastāvdaļa un tie jāņem vērā, sākot vai attīstot biznesu.

Turklāt ekonomistu veiktie pētījumi lielākoties fokusējas uz pārvaldības novērtējumu, skatot politiskās un ekonomiskās institūcijas. Iztrūkst kvantitatīvas analīzes par vērtību institūciju ietekmi uz valsts ekonomiskās attīstības līmeni, lai gan vairāki ekonomisti vērš uzmanību, ka sabiedrībā valdošajām vērtībām varētu būt pat nozīmīgāka lomā ekonomikas funkcionēšanā nekā oficiālā ceļā radītai likumdošanai [73]. Pasaules vērtību apsekojums gan apliecina, ka augstāk attīstītajās valstīs dominē racionālās un pašizpaušmes vērtības pretstatā tradicionālajām un izdzīvošanas vērtībām, kas dominē mazāk attīstītos reģionos [43], [44]. Taču iztrūkst kvantitatīvu izvērtējumu par vērtību institūciju un sociālekonomiskās attīstības procesu cēloņsakarībām. Arī pētnieki, kas ir analizējuši institūciju veidošanos, galvenokārt fokusējas uz valsts politikas ietekmi uz noteiktu institūciju veidošanos, nevis vērtību institūciju ietekmi uz sociālekonomisko attīstību.

Nemot vērā iepriekš minēto, promocijas darbā autore sniedz atbildes uz šādiem jautājumiem:

- Kas ir institūcijas un kā tās ietekmē sociālekonomisko attīstību?
- Kā publiskā sektora politika ietekmē institūciju veidošanos?

- Kurās no attīstītajām valstīm ir augstāka institūciju kvalitāte un to pilnveidošanas iespējas?
- Kuras institūcijas sekmē un kuras kavē sociālekonomisko attīstību Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs, tai skaitā Latvija?
- Kādi uzlabojumi jāveicina institūciju vidē Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs?
- Kādas izmaiņas jāveic publiskā sektora politikā, lai pilnveidotu institucionālo vidi Latvijā?

Promocijas darba mērķis ir izstrādāt metodiku institūciju un to ietekmes uz sociālekonomiskiem procesiem kvantitatīvai novērtēšanai, kā arī sniegt priekšlikumus institucionālās vides uzlabošanai Latvijā un citās Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs.

Mērķa sasniegšanai izvirzītie uzdevumi

1. Izanalizēt institūcijas jēdziena būtību un institūciju sociālekonomiskās ietekmes teorētiskos aspektus.
2. Izveidot institūcijas jēdziena konceptuālo ietvaru un veikt kvantitatīvu institūciju sociālekonomiskās ietekmes novērtējumu pasaules mērogā.
3. Izstrādāt institūciju un to pilnveidošanas iespēju novērtēšanas metodiku.
4. Veikt institūciju un to pilnveidošanas iespēju analīzi pasaules attīstītajās valstīs¹.
5. Veikt padziļinātu institūciju un to pilnveidošanas iespēju analīzi Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs, sniedzot priekšlikumus institucionālās vides uzlabošanai.
6. Sniegt rekomendācijas publiskā sektora politikas pilnveidošanai institucionālās vides uzlabošanai Latvijā un citās Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs.

Pētījuma objekts ir institucionālā vide.

Pētījuma priekšmets ir institūciju ietekme uz valsts sociālekonomisko attīstību.

Hipotēze – institūcijas var būtiski ietekmēt valsts sociālekonomisko attīstību, savukārt publiskā sektora politika var sekmēt institucionālās vides pilnveidošanu.

¹ Valstīs, kur attīstību virza inovācijas, kā arī valstīs, kas atrodas pārejas fāzē uz šo stadiju atbilstoši Pasaules ekonomikas foruma veidotā Pasaules konkurētspējas ziņojuma klasifikācijai

Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes

- Valstī pastāvošās ekonomiskās, politiskās un vērtību institūcijas ietekmē valsts sociālekonomisko attīstību, ņemot vērā arī citus izaugsmi veicinošus faktorus, tai skaitā ekonomikas atvērtību un starptautiskās tirdzniecības īpatsvaru IKP, kā arī izglītības un investīciju līmeni.
- Publiskā sektora politikai ir ietekme uz valsts institucionālās vides veidošanos, jo sevišķi attiecībā uz pārvaldības kvalitāti, iedzīvotāju savstarpējo uzticēšanos un iniciatīvu, kas ir būtiskas institūcijas ekonomiskās aktivitātes veicināšanai.
- Veicot institūciju un to pilnveidošanas iespēju novērtēšanu, ir iespējams identificēt tās institūcijas, kas veicina vai kavē valsts sociālekonomisko attīstību, kā arī noteikt tās publiskā sektora politikas, kas veicina vai kavē institucionālās vides uzlabošanos.

Promocijas darba izstrādē ir izmantotas vispārpieņemtās ekonomikas zinātnes kvantitatīvās un kvalitatīvās pētījuma metodes, tai skaitā, dokumentu analīze, aptauja, aprakstošā statistika, faktoru analīze, korelācijas un regresijas analīze, induktīvi – deduktīvās datu analīzes metodes. Pētījuma rezultātu apstrādei un analīzei izmantotas *Microsoft Excel* un *SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)* programmas.

Pētījuma teorētisko un metodoloģisko pamatu veido Latvijā un ārvalstīs publicēto zinātnisko rakstu, monogrāfiju, pētījumu ziņojumu, konferenču materiālu, attīstības plānošanas dokumentu, interneta resursu, ekspertu viedokļu, kā arī autores veikto pētījumu analīze un secinājumi.

Darba teorētisko un metodoloģisko bāzi veido ārvalstu autoru – D. Ašemoglu (*D. Acemoglu*), R. L. De la Portas (*R. L. Porta*), S. Djakova (*S. Djakov*), Dž. I. Džonsa (*C. I. Jones*), S. Džonsona (*S. Johnson*), E. Gleizera (*E. Glaeser*), R. Ingelhārta (*R. Inglehart*), F. Lopeza de Silanes (*F. Lopez-de-Silanes*), D. C. Norta (*D. C. North*), D. Rodrika (*D. Rodrik*), A. Submariāna (*A. Subramanian*), A. Šleifera (*A. Shleifer*), F. Trebī (*F. Trebbi*), C. Velcela (*C. Welzel*), O. Ī. Viljamsona (*O. E. Williamson*) – un Latvijas autoru – A. Saukas, A. Cimdiņas, I. Raubiško, J. Rozenvalda, A. Magidenko, V. Jansona un K. Kozlovskā – teorētiskās un praktiskās atziņas.

Darba informatīvo bāzi veido zinātniskā literatūra, starptautiskās publikācijas, metodiskā literatūra, pētījumu ziņojumi un publikācijas. Darba empīriskais pamats ir Pasaules Bankas, *EUROSTAT*, *OECD* un pasaules vērtību apsekojuma asociācijas publicētā informācija un statistisko datu apkopojums.

Pētījuma ierobežojumi – ierobežotā statistikas datu pieejamība noteica analīzei izvēlēto laika periodu no 1993. līdz 2014. gadam, kā arī institūcijas, publiskā sektora politiku un sociālekonomiskos procesus raksturojošo rādītāju izvēli.

Promocijas darba zinātniskā novitāte

1. Izstrādāta un aprobēta publiskā sektora politikas, institūciju un sociālekonomiskās attīstības procesu mijiedarbības novērtēšanā lietojamo rādītāju sistēma.
2. Izstrādāta un aprobēta institūciju un to pilnveidošanas iespēju novērtēšanas metodika, kas ietver institūciju indeksu (t. sk. vērtību apakšindeksu un pārvaldības apakšindeksu) institucionālo faktoru novērtēšanai un institūciju iespēju indeksu institucionālās vides pilnveidošanas iespēju novērtēšanai.
3. Izstrādāta un aprobēta institūciju un institūciju iespēju analīzes matrica.
4. Noteikts institūciju un to pilnveidošanas iespēju līmenis valstīs, kuru attīstību virza inovācijas, un valstīs, kas atrodas pārejas fāzē uz šo stadiju.
5. Noteiktas sociālekonomisko attīstību veicinošās un kavējošās institūcijas un publiskā sektora politikas, kas ietekmē institūciju veidošanos Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs.

Promocijas darba teorētiskais un praktiskais nozīmīgums – darbā izstrādātā metodika rada iespējas ekonomikas pētījumos plašāk integrēt institucionālos aspektus (tai skaitā analizēt sabiedrības vērtības), veicot starpvalstu salīdzinājumus, lai noteiktu valsts institūciju līmeni, salīdzinot ar citām valstīm, kā arī novērtētu institūciju virzītas valsts sociālekonomiskās attīstības iespējas. Šādu novērtējumu rezultātus iespējams izmantot publiskā sektora politikas veidošanā, kā arī investīciju lēmumu pieņemšanā:

- starptautiska līmeņa politikas veidošanā – globālās attīstības politikas ietvaros, sniedzot atbalstu reformu veikšanai mazāk attīstītajos pasaules reģionos;
- ģeopolitisko reģionu politikas veidošanā, piemēram, Eiropas Savienības līmenī, lai ar Eiropas reģionālās politikas palīdzību sekmētu tās dalībvalstu sociālekonomisko konvergenci;

- nacionāla, reģionāla un vietēja līmeņa politikas veidošanā, lai sekmētu sociālekonomisko attīstību;
- uzņēmējiem lēmumu pieņemšanai par uzņēmuma veidošanu vai attīstību, izvērtējot valstī pastāvošās institūcijas kā uzņēmējdarbības vides elementu.

Izstrādātā metodika arī rada priekšnosacījumus kompleksai pieejai publiskā sektora politikas veidošanā, valsts attīstības plānošanas sistēmā integrējot mērķus, kas paredz uzlabot ne vien objektīvos un subjektīvos sociālekonomiskās attīstības rādītājus (ienākumi, mūža ilgums un apmierinātība ar dzīvi u. c.), bet arī institūciju rādītājus, kas sniedz būtisku informāciju par uzvedības modeļiem, kas veicina vai kavē valsts attīstību, kā arī rada iespēju iegūt uz pierādījumiem balstītus priekšlikumus tādu politiku īstenošanai, kas veicina sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgāku institūciju veidošanos sabiedrībā.

Pētījuma aprobācija veikta, apspriežot pētījuma rezultātus zinātniskās diskusijās Latvijā, Lietuvā, Spānijā, Nīderlandē, Norvēģijā, Vācijā, Krievijā, Ukrainā un Bulgārijā, ko apliecina zinātniskos izdevumos publicētie materiāli un dalība konferencēs un semināros.

Pētījuma rezultāti un pētniecības procesā gūtās prasmes izmantotas, piedaloties RTU finansētajā zinātniskajā projektā “Nacionālās attīstības plānošanas procesa pilnveidošana” (FLPP 2011(26)) 2011. gadā un *INTERREG IVC* pārrobežu sadarbības programmas finansētajā projektā “*Micropol* – attālinātā darba centri ārpus metropoļu reģioniem” (1097R4) 2012.–2014. gadā.

Daļa veikto pētījumu rezultātu ir izmantoti RTU studiju kursā “Reģionālās plānošanas un prognozēšanas pamati”, Durbes novada pašvaldības attīstības stratēģijas un attīstības programmas sagatavošanā un Vidzemes reģiona viedās specializācijas virzienu noteikšanā.

Pētījumu rezultāti ir izmantoti arī Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam un Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam sagatavošanā, uzraudzībā un novērtēšanā, tai skaitā sagatavojot Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam un Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam uzraudzības ziņojumu 2015. gadā, strādājot Latvijas Republikas Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijā un Pārresoru koordinācijas centrā.

Zinātniskās publikācijas

Pētījuma rezultāti ir atspoguļoti 14 zinātniskajos rakstos, par promocijas darbu ziņots 13 starptautiskās zinātniskās konferencēs. Promocijas darba autore ir publicējusi rakstus **vispāratzītos recenzējamajos zinātniskajos izdevumos.**

1. Vītola, A., Šenfelde, M. The Role of Institutions in Economic Performance. *Business: Theory and Practice*, 2015, 16 (3), pp. 271–279. (SCOPUS).
2. Vītola, A., Šenfelde, M. An Evaluation of the Cross-Sectoral Policy Coordination in Latvia. *Public Policy and Administration*, 2015, 14, 2, pp. 236–249. (SCOPUS).
3. Vītola, A., Šenfelde, M. Evaluation of Institutions in Innovation-driven Economies. In: *Economic Science for Rural Development. No. 40: 16th International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”*, Latvia, Jelgava, 23–24 April, 2015. Jelgava: Latvia University of Agriculture, 2015, pp. 94–103. (Web of Science).
4. Vītola, A., Šenfelde, M. The Role of Institutions in Socio-Economic Development. In: *Business Challenges in the Changing Economic Landscape - Vol. 1. Proceedings of the 14th Eurasia Business and Economics Society Conference*, Spain, Barcelona, 23–25 October, 2014. Cham: Springer International Publishing, 2015, pp. 263–272.
5. Vītola, A., Šenfelde, M. The Role of Institutions in Socio-Economic Development. In: *14th EBES Conference Proceedings*, Spain, Barcelona, 23-25 October, 2014. Barcelona: EBES, 2014, pp. 3206–3215.
6. Vītola, A., Vītola, I. Starpnozaru stratēģiskā plānošana un sociālais kapitāls. *Sabiedrība un kultūra*, 2013, XV, 795.–803. lpp.
7. Vītola A., Šenfelde M. Analysis of Policy Coordination System in Latvia Using Institutional Theory. In: *Proceedings of the 7th International Scientific Conference “Business and Management 2012”*, Lithuania, Vilnius, 10. May, 2012. – pp. 783–790. (Web of Science).
8. Vītola, A., Šenfelde, M. Institutions and Economic Performance. *Economics and Business*. Vol. 22, 2012, pp. 181–188.
9. Vītola A., Šenfelde M. Politikas koordinācija Latvijā: problēmas un risinājumi. No: *Starptautiskās zinātniskās konferences “Eiropas integrācijas sociālā un ekonomiskā dimensija: problēmas, risinājumi, perspektīvas” materiāli. III daļa. Ekonomiskais aspekts*, Latvija, Rīga, 3.–5. novembris, 2012. – 199.–207. lpp.
10. Vītola A., Šenfelde M. Sectoral Policy Coordination and Budget Planning: the Case of Latvia. In: *Макроэкономическое регулирование финансовых потоков страны: теория и практика*. Монография. Киев: Киевский экономический институт менеджмента, 2012. pp. 171.–182. (LC Online Catalog).
11. Vītola, A., Šenfelde, M. Institutional Arrangements of National Development Plan 2007–2013 – Intention, Practice and Future Prospects. *Sustainable Spatial Development*. Vol. 2, 2011, pp. 63–71. ISSN 1691-6174.

12. Vītola, A., Šenfelde, M. The Optimization of National Development Planning System as a Precondition for Competitiveness and Sustainability of National Economy. *Economics and Management*, 2010, 15, pp. 325–331.

Publikācijas citos zinātniskos izdevumos

1. Vītola, A., Šenfelde, M. Institutions and Industrial Revolution. In: *Economy and Management in the 21st Century – Solutions for Stability and Growth: Conference Papers: Economy and Management in the 21st Century – Solutions for Stability and Growth*, Bulgaria, Svishtov, 8–9 November, 2011. Svishtov: Tsenov Academic Publishing House, 2011, pp. 282–288.
2. Vītola, A., Hermansons, Z. Long Term National Development Indicators for the Measurement of Socio-Economic Development in Latvia. In: *Topical Issues of Suboil Usage: International Forum-Competition of Young Researchers. Part II*, Russia, St. Petersburg, 21–23 April, 2010. St. Petersburg: St. Petersburg State Mining Institute named after G. V. Plekhanov, 2010, pp. 49–51. ISBN 978-5-94211-447-3.

Promocijas darba rezultātu prezentācijas starptautiskajās zinātniskajās konferencēs

1. Vītola, A., Šenfelde, M. Evaluation of Institutions in Innovation-Driven Economies. *2015 International Conference “Economic Science for Rural Development”*, Latvia, Jelgava, 23–24 April, 2015.
2. Vītola, A., Šenfelde, M. The Role of Institutions in Socio-economic Development. *14th Eurasia Business and Economics Society Conference*, Spain, Barcelona, 23–25 October, 2014.
3. Vītola, A., Šenfelde, M. Evaluation of Institutions in Innovation-Driven Economies. *55th International Riga Technical University Conference “Scientific Conference on Economics and Entrepreneurship (SCEE’2014)”*, Latvia, Riga, 16 October, 2014.
4. Vītola, A., Šenfelde, M. Institutions and Growth in Factor-driven, Efficiency-driven and Innovation-driven Economies. In: *54th International Riga Technical University Conference “Scientific Conference on Economics and Entrepreneurship (SCEE’2013)”*, Latvia, Riga, 14–15 October, 2013.
5. Vītola, A. Institūciju ietekme uz sociālekonomiskiem procesiem dažādās valsts attīstības stadijās. *Rīgas Stradiņa universitātes 2013. gada zinātniskā konference*, Latvija, Rīga, 21.–22. marts, 2013.

6. Vītola, A., Šenfelde, M. Governance and Socioeconomic Performance. *Riga Technical University 53rd International Scientific Conference: Dedicated to the 150th Anniversary and the 1st Congress of World Engineers and Riga Polytechnical Institute / RTU Alumni*, Latvia, Riga, 11–12 October, 2012.
7. Vītola A., Vītola I. Starpnozaru stratēģiskā plānošana un sociālais kapitāls. *15. starptautiskā zinātniskā konference “Sabiedrība un kultūra: Mainīgais un nemainīgais cikliskumā”*, Latvija, Liepāja, 17.–18. maijs, 2012.
8. Vītola, A., Šenfelde, M. Coordination of Territorial and Sector Planning in Latvia. *Networked Regions and Cities in Times of Fragmentation: Developing Smart, Sustainable and Inclusive Places: Regional Studies Association European Conference 2012*, the Netherlands, Delft, 13–16 May, 2012.
9. Vītola, A., Šenfelde, M. Cross-Sectoral and Multi-Level Policy Coordination in Latvia. *Joint NS-RSA and ESPON-NORBA Scientific Seminar focusing on Nordic and Baltic Regions in a European Development and Policy Context*, Norway, Oslo, 14–15 March, 2012.
10. Vītola A., Šenfelde M. Policy Coordination in Latvia: Problems and Solutions. *Starptautiskā zinātniskā konference “Eiropas integrācijas sociālā un ekonomiskā dimensija: problēmas, risinājumi, perspektīvas”*, Latvia, Daugavpils, 3–5 November, 2011.
11. Vītola, A. Institūcijas un ekonomiskā attīstība. *52. RTU Starptautiskā zinātniskā konference: RTU IEVF Ekonomikas un uzņēmējdarbības zinātniskā konference (SCEE’ 2011)*, Latvija, Rīga, 7. oktobris, 2011.
12. Vītola A., Šenfelde M. Institutional Arrangements of National Development Plan 2007–2013. Intention, Practise and Future Prospects. *3rd International Conference of Riga Technical University Spatial and Regional Development Reserach Centre “Spatial Strategy for Sustainable Development”*, Latvia, Kuldīga, 26–28 April, 2011.
13. Vītola A., Šenfelde M. The Optimization of National Development Planning System as a Precondition for Competitiveness and Sustainability of National Economy. *International Scientific Conference “Economics and Management” 2010*, Latvia, Riga, 22–23 April, 2010.

Darba apjoms un saturs. Darba struktūra izriet no izvirzītajiem pētījuma uzdevumiem. Promocijas darbā ir ievads, trīs nodaļas, secinājumi un priekšlikumi. Tā apjoms ir 153 lapaspuses, neskaitot pielikumus. Darbā ir iekļautas 34 tabulas, 25 attēli un deviņi pielikumi, kas paskaidro un ilustrē pētījuma saturu.

Promocijas darba 1.nodaļā veikta institūcijas jēdziena analīze, apskatītas ekonomiskās, politiskās un vērtību institūcijas, kā arī to pilnveidošanas iespējas un piedāvāts konceptuāls ietvars institūciju sociālekonomiskās ietekmes teorētisko aspektu atspoguļošanai.

2. nodaļā izvērtēti iepriekš veiktie kvantitatīvie pētījumi un, izmantojot institūcijas, sociālekonomisko attīstību un publiskā sektora politiku raksturojošus rādītājus, veikts kvantitatīvs institūciju sociālekonomiskās ietekmes novērtējums pasaules mērogā, kā arī analizēta publiskā sektora politikas ietekme uz institucionālās vides veidošanos.

3. nodaļā formulēta un aprobēta institūciju un to pilnveidošanas iespēju novērtēšanas metodika, veicot novērtējumu pasaules attīstītajās valstīs, kā arī sniegts padziļināts institucionālās vides izvērtējums Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs, nosakot sociālekonomisko attīstību veicinošās un kavējošās institūcijas. Sniegtas rekomendācijas publiskā sektora politikas pilnveidošanai Latvijā un citās Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs, lai veicinātu sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgas institucionālās vides veidošanos.

1. INSTITŪCIJU TEORĒTISKIE ASPEKTI

UN INSTITUCIONĀLĀ VIDE

1.1. Institūciju konceptuālais ietvars

Diskusija par ekonomiskās attīstības atšķirībām pasaulē un to iemesliem vēl aizvien nezaudē savu aktualitāti. Kā uzsver Hārvardas universitātes pētnieki D. Rodriks un F. Trebbi (*D. Rodrik and F. Trebbi*), kā arī Starptautiskā Valūtas fonda pārstāvis A. Subramanians (*A. Subramanian*), ir grūti iedomāties citu jautājumu ekonomikā, kas būtu tik būtisks vairākam pasaules iedzīvotāju [92].

Attīstības tendences pasaulē liecina, ka nereti valstīs ar līdzīgu ražošanas resursu klāstu pastāv būtiskas atšķirības ienākumu līmenī. Šādos gadījumos iemesls ekonomiskās attīstības līmeņa atšķirībām meklējams nevis resursu daudzumā un kvalitātē, bet gan spējā to racionāli un efektīvi izmantot jeb uzņēmējspējā. Tāpēc pēdējos gadu desmitos ir aktualizējušies pētījumi par šādu sociālo faktoru nozīmi ekonomiskajā attīstībā.

Zinātniskajā literatūrā ekonomisko attīstību ietekmējošo sociālo faktoru raksturošanai tiek izmantoti dažādi jēdzieni, piemēram, institūcijas (*North, Rodrik, Djakov et al., Acemoglu, Emery and Trist, Greif*), ieradumi un instinkti (*Veblen*), vērtības (*Weber, Greif*), institucionālā vide (*Williamson*), ekonomikas kultūra (*Zver et al*), kultūras un institūciju jeb politiskais kapitāls (*Courtney et al*), sociālā infrastruktūra (*Hall and Jones*), pārvaldība (*Kaufmann, Kraay and Mastruzzi*), sociālais kapitāls (*Coleman, Feldmann and Zoller, Wolfe, Malecki*), inovatīvais gars (angl. *innovative milieu*), institucionālā piesātinātība (angl. *institutional thickness*), vietējā iedvesma (angl. *local buzz*) (*Cowie et al, Feldmann and Zoller*), sociālkulturālā ieskaņotība (angl. *embeddedness*) (*Granovetter*), kas izpaužas kā politikas, reliģijas un morāles loma ekonomikā, u.c. Katram no šiem jēdzieniem ir sava specifika, tomēr tos visus vieno pieņēmums, ka sociāliem, politiskiem un kultūras aspektiem ir būtiska ietekme uz ekonomiskajiem procesiem, un ekonomiskās attīstības pētījumos šie sociālie faktori jāskata līdzās ražošanas resursiem.

Jāatzīmē, ka jau 18. gadsimta filozofi, jo sevišķi Skotijas apgaismības kustība, uzsvēra sabiedrībā valdošo normu un paražu lomu ekonomiskajā attīstībā. Darba dalīšana un tirdzniecības uzplaukums sekmēja indivīdu mijiedarbību, kā rezultātā veidojās civilizēta sabiedriskā kārtība un miermīlīgākas attiecības ne vien starp indivīdiem, bet arī valstīm. Ādama Smita “neredzamās rokas” jēdziens skaidro, ka sabiedrības veidotie rakstītie un nerakstītie noteikumi ir nāciju bagātības atslēga. Tāpēc valstij jādarbojas “kā dārzniekam, kas veido vidi,

kurā augiem augt” [42]. Kā Ādams Smits rakstīja savā darbā “Nāciju bagātība”, “tirdzniecība un rūpniecība reti plaukst valstī, kas nenodrošina likumu ievērošanu, kurā cilvēki nejūtas droši par savu īpašumu, kurā līgumu izpildi neatbalsta likums, un kurā valsts vara nenodrošina parādu piedzīšanu no tiem, kas ir spējīgi tos segt. Tirdzniecība un rūpniecība, īsi sakot, reti plaukst tādā valstī, kur nevalda noteikta līmeņa pārliecība par tās pārvaldes taisnīgu rīcību” [92].

Savukārt 19.gs. beigās un 20. gs. sākumā Makss Vēbers iebilda vispārpieņemtajam apgalvojumam, ka atšķirības nāciju bagātībā ir saistāmas ar dabas resursu pieejamību un apgalvoja, ka protestantisma vērtības jeb darba ētika, kas atbalstīja smagu un aizrautīgu darbu, līdzekļu uzkrāšanu un racionālu ieguldīšanu kā slavinājumu dievam, ir bijušas galvenais straujās ekonomiskās attīstības iemesls Rietumeiropā. Vēbers arī uzsvēra nemainīgas nodokļu sistēmas nozīmi ekonomiskajā attīstībā, kas vienlaikus ar stabilu tiesību sistēmu rada iniciatīvu pieņemt racionālus lēmumus [42]. Savukārt Torstens Veblens pētīja instinktu un ieradumu ietekmi uz cilvēku uzvedību, un secināja, ka to rīcību nosaka evolūcijas ceļā iegūtie instinkti un sabiedrības attīstības rezultātā mantotās tradīcijas, ieradumi un paražas, un iespējas tās mainīt ir ierobežotas. Līdz ar to viņš ierosināja racionāla *homo economicus* koncepciju papildināt ar instinktu un ieradumu vadītā *homo instinctus* koncepciju [57].

20. gs. laikā ekonomiskās domas pētnieku vairākums novirzījās no labas pārvaldības institūciju analīzes uz valdības politikām ekonomiskās attīstības veicināšanai. Nosliekšanos uz valdības proaktīvu lomu ekonomiskās attīstības veidošanā spēcīgi ietekmēja šādi apstākļi: keinsisms un situācijas Rietumu pasaulē pēc Lielās depresijas, kara laika pieredze ar spēcīgu valsts iejaukšanos, padomju plānveida sistēmas sekmes, industrializējot agrāro Krieviju un neatkarīgu valstu veidošanās Trešajā pasaulē, kā arī starptautisku attīstības organizāciju veidošanās. Formālisma virziens ekonomikas teorijā fokusējās uz līdzsvara meklēšanu, un pozitīvisms noliedza institūciju lomu, jo tās tiek saglabātas ar ideoloģisko sistēmu starpniecību. Attīstība tika skatīta kā pieaugums statistiskajos rādītājos, pirmkārt – iekšzemes kopproduktā, un par attīstības problēmu cēloņiem tika uzskatīts investīciju, tehnoloģiju un cilvēkkapitāla trūkums. Kā raksta S. Horvitss un P.J. Botke, “mērīšana tika vienādota ar zinātni, kamēr diskusija par īpašuma tiesībām, likuma varu, konstitucionālajiem ierobežojumiem un uzskatu sistēmas leģitimizāciju tika atvairīta kā pirmszinātniska filozofu diskusija” [42].

Savukārt ekonomiskās domas atgriešanos pie diskusijām par sociālo, politisko un kultūras faktoru ietekmi uz ekonomiskajiem procesiem 20. gs. beigās un 21. gs. sākumā sekmēja pāreja no sociālisma uz kapitālismu postpadomju valstīs un Ķīnā, kā arī ekonomiskās attīstības problēmas Trešās pasaules valstīs. Teorētiski atzina, ka veiksmīgai tirgu funkcionēšanai ir nepieciešama tāda sociālā, politiskā un kultūras vide, kas veicina racionālu

un efektīvu resursu izmantošanu [22], [42], [110]. Notika “virzība no pārvaldes, kas tieši diriģē ekonomisko aktivitāti, uz auglīgas vides nodrošināšanu attīstībai, ko rada iniciatīvas no apakšas” un kurā “ekonomikas politikas veidotāju loma virzās no ekonomiskās attīstības inženierijas uz ekonomiskās attīstības kultivēšanu” [42].

Jaunās institucionālās ekonomikas pamatlicēji uzsver, ka institūcijas ir būtiskākais iemesls ekonomiskās attīstības atšķirībām, un apgalvo, ka tādi faktori kā inovācijas, apjoma ekonomika, izglītība un kapitāla uzkrāšana nav ekonomiskās attīstības iemesls, bet gan attīstības raksturotājs [76], [77]. Neoklasiskā skola (Čikāgas tradīcijas) un makroanalītiskā skola (Hārvardas tradīcijas) tiek raksturotas kā nepietiekamas ekonomiskās attīstības analīzei, jo tās fokusējas uz tirgus darbību, nevis tirgu attīstību - makroanalītiskā skola pievēršas makroekonomiskajiem rādītājiem, tādiem kā uzkrājumi, maksājumu bilance un tautsaimniecības nozaru sabalansēšanai (galvenokārt ražošanas un zemkopības attiecība), savukārt Neoklasiskā skola fokusējas uz pareizu cenu noteikšanu, samazinot tarifus, kvotas un subsīdijas un sekmējot tirgu darbību [110].

Tāču atšķirībā no neoklasiskās skolas un makroanalītiskās skolas jaunā institucionālā ekonomika uzsver, ka ekonomikas analīze nevar pilnībā paļauties uz racionalitātes pieņēmumu un uzsver kultūrvēsturisko apstākļu nozīmi ekonomiskajā attīstībā [76]. Tādējādi institucionālās ekonomikas analīzes fokuss novirzās no pašpietiekama un neatkarīga indivīda uz indivīdu, kas ir sabiedrības daļa un rīkojas noteiktā sociālā, kultūras un politikas vidē. Kā skaidro B.H. Mičijs, institucionālās ekonomikas pamatelements nav vis neatkarīgs indivīds, kas brīvi rīkojas atbilstoši savām personiskajām izvēlēm, bet gan indivīds kā sabiedrības daļa, kura domas, vērtības, izvēles un nostāja veidojusies noteiktos sociālos, politiskos un kultūras apstākļos [69].

Ekonomikas teorijā nepastāv vienota institūcijas jēdziena definīcija. Termins veidojies no latīņu valodas vārda “*institutio*”, kas apzīmē rīcības veidu, paražu. Amerikas Savienoto Valstu institucionālās ekonomikas skolas pamatlicēji un pirmās paaudzes institucionālās skolas pārstāvji ar jēdzienu institūcija saprata indivīdu grupas ieražas, paradumus, domāšanu, rīcības veidu un robežas. Savukārt otrās paaudzes institucionālās skolas pārstāvji mainīja jēdziena fokusu, ar to apzīmējot organizētas sabiedrības struktūras – organizācijas, firmas un arodbiedrības [57].

20.gs. pēdējā desmitgadē jaunās institucionālās ekonomikas pamatlicējs, Nobela prēmijas ekonomikā laureāts D.C. Norts institūcijas definē kā “spēles noteikumus” sabiedrībā un cilvēku radītus ierobežojumus, kas nosaka to mijiedarbību [77]. D.C. Norts uzsver, ka viņa skatījumā organizācijas jeb indivīdu grupas noteiktu mērķu sasniegšanai (“spēles spēlētāji”)

nav institūcijas, lai gan to zināšanu un prasmju līmenis nosaka ekonomikas darbības rezultātus, “spēlēs spēlēšanu” [76], [77]. Pētnieki institūcijas iedala formālajās, publiski (valsts) noteiktajās institūcijās kā likumi un konstitūcijas un neformālajās, privāti (sabiedrībā) noteiktajās institūcijās kā vērtības, normas un uzskati. Institūciju īstenošanas mehānismi, kas tiek īstenoti ar valsts varu (piemēram, soda izpildīšana) vai sabiedrības sankcijām (piemēram, reputācijas zaudēšanu), nodrošina, ka tiek saglabāti noteikti uzvedības modeļi [33], [76]. Tātad jaunās institucionālās ekonomikas pamatlicējs jēdziena izpratnē atgriežas pie sākotnējās tās nozīmes, ar vārdu institūcija apzīmējot noteiktu rīcības veidu, nevis organizāciju.

Aplūkojot citu mūsdienu teorētiķu skaidrojumus, ekonomikas vēsturnieks, Stenfordas universitātes profesors A. Greifs institūcijas apraksta kā sociālo faktoru – likumu, pārliecības, normu un organizāciju – sistēmu, kas vada, atļauj un ierobežo indivīdu darbību, radot uzvedības regularitāti [33]. Ekonomisti R.E. Halss un Č.I. Džonss uzsver, ka ienākumu atšķirības nosaka sociālā infrastruktūra un apraksta to kā institūcijas un valdības politiku, kas nosaka ekonomisko vidi, kurā indivīdi uzkrāj prasmes, bet firmas uzkrāj kapitālu un ražo produktus [37]. Šīs definīcijas ilustrē formālo institūciju (likumu un valsts politikas) iekļaušanu institūcijas jēdzienā.

Pētnieki uzsver, ka institūcijas ir endogēnas (sabiedrības veidotas) un pašrealizējošas, t.i. to ievērošana izplatās sabiedrībā un arvien vairāk sabiedrības locekļu seko tām, neapsverot šo institūciju racionalitāti [33], [76], [77]. Kā raksta A. Greifs, “sociālie faktori, kas ietekmē indivīda uzvedību, virza indivīdu uzvesties tādā veidā, kas motivē arī citus šādi izturēties, tādējādi nodrošinot šādas uzvedības dominanci” [33].

Savukārt Nobela piemiņas prēmijas laureāts O.Ī. Villiamsons institūcijas skata divos līmeņos (makro un mikro līmenī), izšķirot institucionālo vidi un pārvaldības institūcijas. Institucionālā vide tiek raksturota kā politiskie un likumu noteiktie “spēles noteikumi”, piemēram, vēlēšanu norises noteikumi, īpašumtiesības un līgumu slēgšanas noteikumi. Savukārt pārvaldības institūcijas ir veidi, kādos tiek slēgti līgumi un organizēta darbība tirgū un firmā, t. i. nosacījumi, kādos ekonomiskās vienības sadarbojas un konkurē. Tiek uzsvērtā pārvaldības institūciju nozīme, jo tās kalpo ne tikai kā vidutājs starp indivīdu un institucionālo vidi, bet arī “dzīvo savu dzīvi”, t. i. rada savas vērtības, uzvedības normas u.tml. un veido atgriezenisko saiti gan uz institucionālo, gan individuālo līmeni [110]. O.Ī. Villiamsona skaidrojums norāda, ka institūcijas jēdzienu iespējams skatīt makro un mikro ekonomikas līmenī.

Apskatīto jēdziena institūcija definīciju analīze liecina, ka jēdziena lietojums ir atgriezies pie tā sākotnējā skaidrojuma, ar terminu “institūcija” apzīmējot noteiktus rīcības

veidus, kas pastāv sabiedrībā un ierobežo indivīdu rīcības racionalitāti. Pieaugot valsts lomai ekonomisko procesu regulēšanā, jēdziena skaidrojumā integrēti arī likumi un valdības politika kā formāli indivīdu uzvedības ierobežojumi līdztekus neformālajiem ierobežojumiem – paražām, uzvedības normām, vērtībām un pārliecībai. Institūcijas jēdziens skaidrots makroekonomikas un mikroekonomikas kontekstā, skatot institūciju ietekmi gan valsts, gan tirgus un atsevišķa uzņēmuma darbībā.

Jāatzīmē, ka institucionālās ekonomikas skolas lietotais institūcijas jēdziens atšķiras no mūsdienās plaši lietotā institūcijas jēdziena, kas apzīmē organizāciju vai iestādi. Piemēram, Valsts pārvaldes iekārtas likums kā institūciju definē iestādi vai koleģiālu institūciju – padomi vai komiteju [58]. Institucionālās ekonomikas teorētiķu ieskatā organizācijas nav institūcijas, taču tiek uzsvērts, ka organizētajai sabiedrībai ir būtiska loma institūciju veidošanā, jo organizāciju zināšanu un prasmju līmenis nosaka ekonomikas darbības rezultātus, “spēlēs spēlēšanu” [76], [77].

Sistematizējot un pilnveidojot analizēto informāciju, darba autore **institūcijas definē kā sabiedrībā pieņemtu uzvedības veidu, kas ierobežo indivīda rīcības racionalitāti un ietekmē ekonomisko aģentu rīcību.**

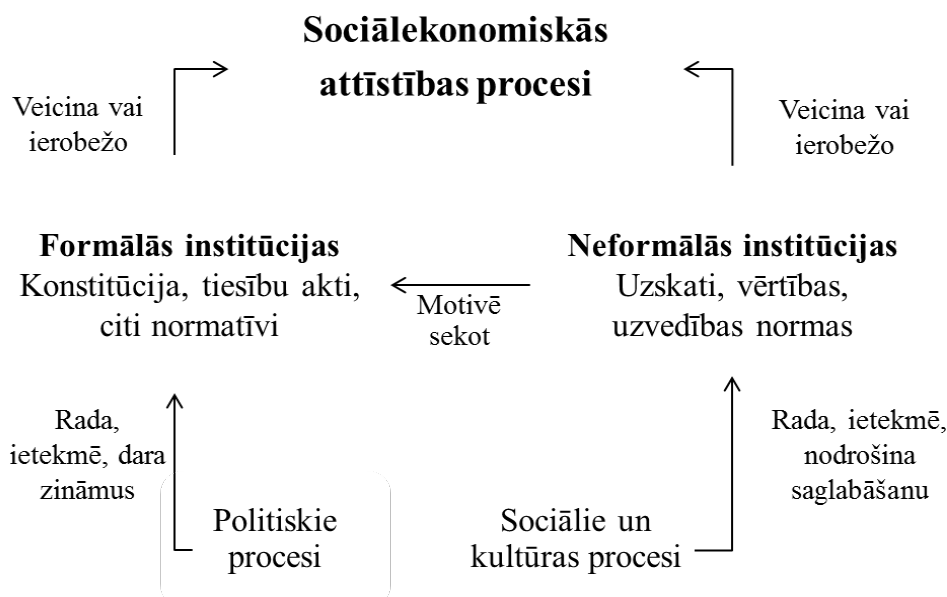
Institūcijas veidojas ilgtermiņā sociālos, politiskos un kultūras procesos un no paaudzes paaudzē tiek pārnestas ar kultūras un vēsturiskās pieredzes starpniecību. Tādējādi institūcijas ir sabiedrības pieredzes rezultāts ilgstošā laika posmā un pamato kultūrvēsturiskā konteksta nozīmi sociālekonomiskās attīstības procesos.

Autore institūcijas iedala formālajās un neformālajās institūcijās. **Formālās institūcijas iekļauj normatīvo regulējumu – valsts konstitūciju, tiesību aktus un citus normatīvus, kas veidojušies galvenokārt politiskos procesos. Savukārt neformālās institūcijas aptver sabiedrībā valdošos uzskatus, vērtības un uzvedības normas, kas veidojušies galvenokārt sociālos un kultūras procesos.**

Institūcijas sniedz būtisku ietekmi uz valsts sociālekonomiskās attīstības procesiem, virzot indivīdu uzvedību un tādējādi veidojot dominējošos uzvedības modeļus. Neformālās institūcijas ir vienlīdz būtiskas, salīdzinot ar formālajām, jo formālo institūciju darbību nodrošina to ievērošanas nodrošināšana un kontrole, kurā izšķiroša nozīme ir sabiedrībā valdošajiem uzskatiem. Piemēram, ja valsts pilsoņi neatbalsta valsts noteikto nodokļu politiku un atbalsta izvairīšanos no nodokļu maksāšanas, valstij ar tās resursiem (kontroli, sodiem, sabiedrības uzskatu ietekmēšanu u. c.) ir neiespējami nodrošināt plašu likumdošanas prasību ievērošanu.

Sociālekonomiskajai attīstībai ir labvēlīgas tādas institūcijas, kas rosina meklēt veidus kā efektīvāk, godīgāk un pēc citiem kritērijiem pilnvērtīgāk izmantot pieejamos resursus augstāka sociālekonomiskās attīstības līmeņa sasniegšanai. Kā raksta R.E. Halss un Č.I. Džonss, jānodrošina vide, kas atbalsta produktīvas aktivitātes, veicina kapitāla uzkrāšanos, prasmju iegūšanu, jaunievedumus un tehnoloģiju pārnesei [37].

Institūcijas jēdziena konceptuālais ietvars ir parādīts 1.1. attēlā.

1.1. attēls. Institūcijas jēdziena konceptuālais ietvars [autores izstrādāts].

Valstīs ar sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgām institūcijām ir augstāks sociālekonomiskās attīstības līmenis; tās pilnvērtīgi izmanto tām pieejamo fizisko, dabas un cilvēkkapitālu. Šajās valstīs īstenotā publiskā sektora politika atbalsta un veicina tādu institūciju veidošanos, kas ir labvēlīgas sociālekonomiskajai attīstībai.

Savukārt valstīs, kurās izveidojušās sociālekonomiskai attīstībai mazāk labvēlīgas institūcijas, stagnē, lai gan tām ir pieejami attīstībai nepieciešamie resursi, jo institucionālu iemeslu dēļ tie netiek pilnvērtīgi izmantoti. Šajās valstīs īstenotā publiskā sektora politika neveicina pārmaiņas sabiedrībā, veicinot sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanos.

1.2. Institucionālā vide un tās nozīme

Turpinot institūcijas jēdziena izpēti, autore institūcijas iedala pēc formas, kādā institūcijas tiek īstenotas – formālajās un neformālajās institūcijās –, un pēc jomas, kurās institūcijas darbojas – pārvaldības un vērtību institūcijās.

Skatot institūciju iedalījumu pēc to formas, tiek izšķirtas formālās un neformālās institūcijas. Kā iepriekš tika minēts, formālās institūcijas, kas tiek dēvētas arī par sabiedrības vai “cietajām” (angl. *hard*) institūcijām, iekļauj publiskās varas notiektos uzvedības priekšrakstus oficiālā formā un rakstveidā (likumu un citu normatīvu veidā), kamēr neformālās institūcijas, sauktas arī par kopienas vai “maigajām” (angl. *soft*) institūcijām aptver sabiedrībā valdošos uzskatus, vērtības un uzvedības normas, kas nav izteiktas rakstveidā un oficiālā formā, bet ir līdzvērtīgi būtiskas indivīda uzvedības veidošanās procesā [36], [76], [90]. Jāņem vērā, ka formālās un neformālās institūcijas savā starpā mijiedarbojas, jo faktisko situāciju nosaka gan valstī spēkā esošie likumi (*de jure*), gan arī faktiskā to izpilde (*de facto*), kas atkarīga no tradīcijām likumdošanas piemērošanai praksē. Piemēram, likumdošana nosaka, ka ienākumu nodoklis jāmaksā no visiem personas gūtajiem ienākumiem (formālā institūcija), savukārt sabiedrībā ir pieņemts, ka daļu no ienākumiem var saņemt, nenomaksājot ienākumu nodokli (neformālā institūcija). Tādējādi nodokļa nomaksa ir tieši atkarīga ne tikai no formālajiem uzvedības priekšrakstiem, kas noteikti likumdošanā, bet arī neformālām paražām, kas nosaka, ka šajā gadījumā sabiedrībai ir pieņemami atkāpties no likumdošanā noteiktā.

Skatot institūciju iedalījumu pēc to darbības jomas, tiek izšķirtas pārvaldības un vērtību institūcijas. Pārvaldība ietver procesu, kādā tiek iecelta, uzraudzīta un mainīta valdība, valdības spēju efektīvi formulēt un ieviest skaidru politiku, kā arī pilsoņu un valsts respektu pret institūcijām, kas regulē to ekonomisko un sociālo mijiedarbību. Tā Pasaules Banka savā pirmajā publikācijā “Pārvaldība un attīstība”, kas īpaši pievēršas labas pārvaldības principiem, pārvaldību definē kā veidu, “kādā tiek realizēta vara, virzot valsts ekonomiskos un sociālos resursus attīstībai. Pasaules Bankai laba pārvaldība ir sinonīms saprātīgai attīstības vadībai” [115].

Pārvaldību institūcijas ietver valsts veidoto politiku un tās īstenošanu praksē, mijiedarbojoties politikas procesos veidotajam normatīvajam regulējumam ar sociālajos un kultūras procesos veidotajām normām un vērtībām. Piemēram, lai nodrošinātu likumu ievērošanu, nepieciešami gan paši likumi, gan instrumenti, kas nodrošina to ievērošanu, kas var būt gan valsts varas izmantošana (policija, tiesa), gan arī attiecīgu normu pastāvēšana sabiedrībā (likumpaklausība). Tādējādi institūciju jomas mijiedarbojas ar institūciju formām.

Piemēram, īpašumtiesību ievērošana ir saistīta gan ar normatīvajos aktos noteiktajām īpašumtiesībām (īpašumtiesībām *de jure*), gan šo normatīvo aktu ievērošanu praksē (īpašumtiesības *de facto*), kas tiek nodrošinātas ar valsts varas (policijas un tiesas rīcība, ja tiek pārkāptas īpašumtiesības) un sabiedrības vērtību (īpašumtiesību pārkāpšanas nosodījums) starpniecību.

Pārvaldības institūcijas sīkāk klasificētas ekonomiskajās un politiskajās institūcijās, kas attiecīgi raksturo rīcības ierobežojumus ekonomiskajā un politiskajā vidē. Ekonomisti pētījumos galvenokārt vērtē ekonomisko un politisko institūciju ietekmi uz ekonomisko attīstību.

Ekonomiskās institūcijas nosaka apstākļus darījumu veikšanai tirgū, nodrošinot īpašumtiesību u. c. tiesību ievērošanu un mazinot papildu izmaksas, kas tirgus dalībniekiem rodas, lai iegūtu informāciju par darījuma partneri un tā produktu pirms darījumu veikšanas un nodrošinātu noslēgto līgumu ievērošanu, kā arī mazinot korupcijas radīto tirgus izkropļojumu. Kā piemērus ekonomiskajām institūcijām var minēt likumdošanas ievērošanu, tirgus darbības efektivitāti un korupcijas līmeni; šo institūciju detalizētāks apraksts sniegts nākamajā nodaļā.

Politiskās institūcijas nosaka politiskās vides stabilitāti, politiskās konkurences apmēru un politiskās elites darbības ierobežojumus, kā arī publiskās pārvaldes politisko neatkarību un profesionalitāti. Ekonomiskās un politiskās institūcijas savstarpēji mijiedarbojas, politiskās varas sadalījumam cieši saistoties ar resursu sadalījumu sabiedrībā. Kā piemērus politiskajām institūcijām var minēt politiskās vides stabilitāti, politisko konkurenci un politiskās elites darbības ierobežojumus, kā arī publiskās pārvaldes profesionalitāti; šo institūciju detalizētāks apraksts sniegts nākamajā nodaļā. Vienlaikus jāatzīmē, ka ekonomiskās un politiskās institūcijas cieši mijiedarbojas, jo politiskie lēmumi ietekmē ekonomisko resursu izmantošanu, savukārt ekonomisko resursu sadalījums sabiedrībā ietekmē politisko lēmumu pieņemšanu ekonomiski ietekmīgāko sabiedrības grupu labā.

Savukārt vērtību institūcijas ietver sociālajos un kultūras procesos veidojušos uzskatus, normas un vērtības, kas raksturo rīcības ierobežojumus sociālajā vidē. Valstīs, kur ir augstu attīstītas vērtību institūcijas, tirgus dalībnieki aktīvi mijiedarbojas un slēdz darījumus, kā arī politiskajā procesā ir iesaistīta nozīmīga sabiedrības daļa, kas pārstāv ne tikai savas, bet arī plašākas sabiedrības intereses. Lai gan ekonomiskajā domā uzsvērtā arī šo institūciju ietekme uz sociālekonomisko attīstību, pētījumos galvenokārt analizēta tikai sociāla kapitāla jeb uzticēšanās ietekme uz ekonomisko attīstību.

Turpmāk tekstā sniegts ekonomisko, politisko un vērtību institūciju apraksts un skaidrota to ietekme uz sociālekonomiskiem procesiem.

1.2.1. Ekonomiskās institūcijas

Nozīmīgākās ekonomiskās institūcijas ir efektīvi darbojošies tirgi, likumu ievērošana, tai skaitā labi nostiprinātas īpašumtiesības, un ierobežots korupcijas līmenis.

Šo institūciju lomu ekonomiskajā attīstībā apliecina literatūras analīze. Autori norāda, ka ekonomiskajām institūcijām:

- jānodrošina efektīva produktu, ražošanas faktoru un finanšu tirgus darbības regulācija, mazinot tirgus kļūdas iemeslus un sekas;
- jāveicina makroekonomiskā stabilizācija, ieskaitot naudas vērtības saglabāšanu un nodrošinot ilgtspējīgu fiskālo darbību;
- jāveicina sociālā kohēzija un stabilitāte, mazinot nabadzību, civilos konfliktus un ekonomiskās struktūras maiņas sekas [45].

Turklāt zinātniskajā literatūrā ekonomiskās institūcijas tiek skatītās šaurākā un plašākā mērogā. Plašākā nozīmē ekonomiskās institūcijas ir īpašuma tiesību struktūra un tirgus darbības efektivitāte [77]. Šaurākā nozīmē par ekonomiskām institūcijām var uzskatīt konkrētas procedūras un regulējumu, piemēram, neatkarīga centrālā banka, sabalansēts budžets, starptautiskās tirdzniecības līgumi un regulējums noteiktās jomās [45].

Likuma varas ievērošana kā ekonomiskajai attīstībai būtiska institūcija tiek minēta visbiežāk. Likuma varas ievērošana sekmē vienlīdzīgas iespējas īstenot savas tiesības visiem tirgus dalībniekiem. Labi nostiprinātas īpašumtiesības veicina ilgtermiņa ieguldījumus un ilgtspējīgu uzņēmējdarbību, kas ir vērsta uz peļņu ilgākā laika posmā, nevis īstermiņa darbībām ātras peļņas gūšanai, nerēķinoties ar veikto darījumu ilgtermiņa ietekmi uz sabiedrību.

Investoram jābūt pārliecinātam par īpašumtiesību (t. sk. intelektuālo tiesību) regulējuma saglabāšanos vai uzlabošanos, lai veiktu investīcijas, jo sevišķi fiziskajā kapitālā un ilgtermiņa pamatlīdzekļos, kā arī augsto tehnoloģiju nozarēs, kur nepieciešami būtiski ieguldījumi intelektuālajā īpašumā.

Ekonomisti kopš Ādama Smita ir vērsuši uzmanību uz to, ka stabila, uzņēmējdarbību veicinoša un taisnīga likumdošana un tās ievērošanas nodrošināšana ir priekšnoteikums ekonomiskajam uzplaukumam [42], [92]. Teorētiski uzsver, ka aizsardzība pret īpašuma atsavināšanu kalpo kā spēcīga motivācija investēt, jo sevišķi fiziskajā kapitālā un ilgtermiņa pamatlīdzekļos. Tāpēc ekonomikas, kas nodrošina spēcīgu atbalstu fiziskā un intelektuālā īpašuma tiesībām, piesaista augstu tehnoloģiju nozares un nozares, kas gūst labumu no specializētiem, ilgtermiņa ieguldījumiem pamatlīdzekļos [1], [110].

Empīriski pētījumi apliecina, ka ekonomiskajām institūcijām ir lielāka ietekme tieši uz fiziskā kapitāla uzkrāšanu, nevis cilvēkkapitāla vairošanu un produktivitātes pieaugumu. D. Rodrika *et al* analīze 80 valstu izlasei apliecina, ka institūciju ietekme uz fiziskā kapitāla uzkrāšanu ir aptuveni 6 reizes lielāka par ietekmi uz cilvēkkapitāla uzkrāšanu un apmēram 3,2 reizes lielāka par ietekmi uz produktivitātes pieaugumu. Pētījuma rezultāti apliecina, ka labi nostiprinātas īpašumtiesības ir nozīmīgs priekšnosacījums investīciju piesaistei un ekonomiskās aktivitātes veicināšanai, jo sevišķi nozarēs, kur nepieciešami apjomīgi kapitālieguldījumi [92].

Faktiskajai īpašuma tiesību formai (*de facto* īpašuma tiesībām) ir lielāka nozīme nekā likumdošanā noteiktajai (*de jure*). Kā piemēru var minēt modernās Krievijas un Ķīnas pieredzi. Institūciju kvalitāte Krievijā, kur pastāv privātas īpašumtiesības, tiek vērtēta daudz zemāk kā Ķīnā, kur privātās īpašuma tiesības netiek pilnībā realizētas [1], [110]. Tā rezultātā, neskatoties uz *de jure* labvēlīgāku tiesību vidi Krievijā, investori labprātāk investē Ķīnā, kur jūtas drošāki par savām īpašumtiesībām ilgtermiņā.

Otrkārt, sociālekonomisko procesu nodrošināšanai ļoti būtiski ir **efektīvi darbojošies tirgi**, kur plaši pieejama informācija gan par tirgotajiem produktiem, gan tirgotājiem, tādējādi mazinot riskus tirgus dalībniekiem.

Efektīva tirgus darbība ir cieši saistīta ar darījumu veikšanas izmaksu (angl. *transaction costs*) jēdzienu. **Darījumu veikšanas izmaksas** sastāv no papildu izmaksām, kas jāiegulda darījuma slēgšanas procesā, lai iegūtu nepieciešamo informāciju lēmuma pieņemšanai par iesaistīšanos darījumā, t. sk. produkta novērtēšanas izmaksām, tiesību aizsardzības izmaksām un izmaksām, kas rodas, lai nodrošinātu līgumu izpildi.

Kā skaidro Jaunās institucionālās ekonomikas pamatlicējs D.C. Norts, ieguvumu maksimizēšanas pieņēmums paredz, ka apmaiņā iesaistītās puses krāpsies, zags un melos, kad ieguvums no šādas rīcības pārsniegs ieguvumu no citām iespējām. Tāpēc darījumā iesaistītajām pusēm vispirms jāiegūst informācija par apmaināmā objekta īpašībām. Tām arī jānodrošinās, ka to tiesības, pirmkārt – īpašumtiesības, tiks ievērotas. Visbeidzot darījumu pusēm jāpārlicinās, ka darījuma nodrošināšanā iekļausies trešā puse, ja tās būs nepieciešams sekmīgai tā norisei [76], [77]. Tātad kvalitatīvas ekonomiskās institūcijas samazina darījumu veikšanas izmaksas, samazinot informācijas iegūšanas izmaksas un riskus, piemēram, samazinot nenoteiktību produkta kvalitātes noteikšanā, samazinot konfiskācijas risku un palielinot līgumu izpildes varbūtību.

Jāatzīmē, ka neoklasiskā ekonomikas skola neapskata darījumu veikšanas izmaksas. Līdz ar to neoklasiskās skolas tirgus efektivitātes pieņēmums darbojas tikai tad, ja darījumu nodrošināšanai nerodas papildu izmaksas. Taču pētījumi liecina, ka šādas papildu izmaksas pastāv. Piemēram, Dž.Dž. Vallis un D.C. Norts (*Wallis and North*) ir aprēķinājuši, ka darījumu veikšanas izmaksas 1970. gados veidoja 40% no Amerikas Savienoto Valstu IKP [76], [77]. Minētais pētījums apliecina institūciju būtisko lomu tirgus darbībā un norāda uz iespēju būtiski mazināt izmaksas uzņēmumiem un iedzīvotājiem, attīstot labvēlīgu institūciju vidi, kas mazina krāpšanās un darījumu nepildīšanas varbūtību.

Arī **korupcija** ir būtiska institucionālās vides sastāvdaļa, jo darbojas kā papildu nodoklis gan uzņēmējdarbības veicējiem, gan arī visai sabiedrībai kopumā. Korupcija attiecas ne tikai uz darījumu slēgšanu, bet arī publisko pakalpojumu saņemšanu u. c. publisko funkciju veikšanu. Tā rada priekšrocības atsevišķām sabiedrības grupām, nevis vairākam sabiedrības. Tādēļ zems korupcijas līmenis sekmē valsts sociālekonomisko attīstību, mazinot tirgus kropļojumu un radot līdzvērtīgas iespējas visiem sabiedrības locekļiem.

1.2.2. Politiskās institūcijas

Sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgas vai kavējošas institucionālās vides veidošanā nozīme ir arī politiskajām institūcijām, kas spēcīgi mijiedarbojas ar ekonomiskajām institūcijām.

Stabila politiskā vide ir viens no sociālekonomiskās attīstības priekšnoteikumiem. Kardināla politiskā režīmā maiņa, jo īpaši vardarbīgā vai nekonstitucionālā ceļā, rada riskus īpašumtiesību stabilitātei, efektīvai tirgus darbībai un likumdošanas ievērošanai kopumā. Turklāt strauja politiskā režīmā maiņa mazina sabiedrības subjektīvo labklājību, rada trauksmi un bažas par ekonomiskās situācijas stabilitāti, kā rezultātā samazinās patēriņš un ieguldījumi, negatīvi ietekmējot ekonomiku.

Kopumā ekonomiskā izaugsme ir labvēlīga politiķiem, jo tā palielina ienākumus, ko var aplikt ar nodokļiem vai atsavināt, kā arī tā palielina atdevi no viņu aktīviem. Tomēr jaunas tehnoloģijas un institucionālie uzlabojumi var radīt arī ieguvumus citām grupām, kas potenciāli var apdraudēt to politisko varu nākotnē. Tā kā nav trešās puses, kas varētu nodrošināt vienošanās izpildi starp esošo un nākamo politisko varu, politiskās varas zaudējums nevar tikt kompensēts, vai šāda kompensācija nav ticama – rodas tā saucamā “atlīdzināšanas problēma” jeb “politiskās aizvietošanas efekts” [1], [3].

Tācu stabila politiskā vide samazina “atlīdzināšanas problēmu” un palielina iespēju, ka politiskā elite īstenos tādu politiku, kas radīs ieguvumus visa sabiedrībai. Tāpēc politiskā stabilitāte ir viens no priekšnosacījumiem sociālekonomiskajai attīstībai.

Vienlaikus stabilitātei jāpastāv arī pietiekamai **politiskajai konkurencei un politiskās elites darbības ierobežojumiem**, lai savstarpējās sacensības apstākļos sekmētu tādu lēmumu pieņemšanu, kas veicina ekonomisko modernizāciju, kā arī mazinātu renti, ko politiskajai elitei iespējams saņemt no sabiedrības.

Kā jau iepriekš minēts, lai gan ekonomiskā izaugsme visumā politiskajai elitei ir labvēlīga, jo pieaug tās ietekmē esošo aktīvu apjoms, tomēr tā rada risku, ka ekonomiskā izaugsme veicinās aktīvu pārdali un līdz ar to cels citu interešu grupu *de facto* politisko varu, jo resursu sadalījums sabiedrībā nosaka *de facto* politisko varu.

Kā skaidro D. Ašemoglu *et al*, politiskās institūcijas veido *de jure* politisko varu, savukārt resursu sadalījums sabiedrībā – *de facto* politisko varu. *De jure* un *de facto* politiskā vara veido politiskās un ekonomiskās institūcijas, savukārt ekonomiskās institūcijas nosaka ekonomikas rezultātus un resursu sadalījumu. Tā politiskā vara veido ekonomiskās institūcijas to pārdales funkciju dēļ [1]. Minēto sakarību arī palielina arī Jaunās institucionālās ekonomikas pamatlicējs D.C. Norts, rakstot, ka “institūcijas ne obligāti un pat ne lielākoties tiek izvēlētas, lai būtu sabiedrībai efektīvas; drīzāk tās, vai vismaz formālie likumi, tiek veidoti, lai kalpotu to interesēm, kam ir spēja kaulēties par jaunu likumu izveidi” [76].

Tādēļ, lai politiskā elite darbotos sabiedrības interesēs un veicinātu sociālekonomisko attīstību, ir nepieciešama politiskā konkurence, kas sacensības apstākļos liek pieņemt tādus lēmumus, kas ir labvēlīgi sabiedrībai, kā arī netieši mazina iespējas izmantot politisko varu personīgajās ekonomiskajās interesēs (jo šāda rīcība mazinātu atbalstu vēlētajū vidū un radītu papildu priekšrocību politiskajiem konkurentiem).

Savukārt tieši politiskās elites darbības ierobežojumi, kas iestrādāti konstitūcijā un likumdošanā, palielina iespējas, kas valstī tika veidota tāda politika, kas uzlabo kopējo sociālekonomiskās attīstības līmeni. Tomēr jāņem vērā, ka politiskās institūcijas ir visai noturīgas; kā norāda D. Ašemoglu *et al*, politiķi piekrīt tās mainīt tikai tad, kad tas neapdraud izveidotās sistēmas stabilitāti, pat ja tas nebūs sabiedrībai labvēlīgākais variants [1].

Politiskās konkurences un politiskās elites darbības ierobežojumu nozīmi arī apliecina pētnieku secinājumi, ka politiskā vara sliekšies uzlabot ekonomikas darbību, ja: (1) politiskajai varai ir sīva konkurence; (2) politiskā vara ir ieguvusi nodrošinājumu pret varas zaudēšanu nākotnē (piemēram, attiecīgi mainot politiskās institūcijas); (3) valstī ir augsts cilvēkkapitāla līmenis, un tāpēc ieguvumi no modernizācijas ir augstāki; (4) valsts saskaras ar ārējās drošības

draudiem. Tāpat arī ir lielāka ticamība ekonomisko pārmaiņu norisei, kad: (1) politiskā vara ir lielas sabiedrības daļas, kurai piemīt arī nozīmīgas investīciju iespējas, rokās; (2) ir ierobežota rente jeb virspeļņa, kuru politiskā vara var gūt no sabiedrības; (3) pastāv politiskās varas turētāju ierobežojumi un kontrole. Tādējādi jaunas tehnoloģijas un institucionālie uzlabojumi tiek kavēti, nevis baidoties no ekonomiskās attīstības kā tādas, bet gan politiskās varas zaudēšanas [1], [3]

Arī **publiskās pārvaldes profesionalitāte un politiskā neatkarība** ietekmē sociālekonomisko attīstību. Politiski neatkarīga publiskā pārvalde rada ierobežojumus politiskajai elitei. Tādējādi tiek samazināta rente, ko politiskā elite var gūt no pārvaldītajiem resursiem, un mazināti sabiedrībai radītie zaudējumi, politiķiem izmantojot varu savu ekonomisko interešu īstenošanai.

Publiskā pārvalde arī sekmē uz pierādījumiem balstītas politikas veidošanu. Politiķiem nereti trūkst informācijas par plānoto izmaiņu ietekmi uz dažādām sabiedrības grupām. Kā norāda D.C. Norts, politikas tirgū dominē nepilnīga informācija par jautājumiem, kas skar iesaistītās puses un kavē pieņemt efektīvus lēmumus. Tādējādi efektīvi darbošos politiku raksturo precīzi politikas alternatīvu novērtējumi, kas sniedz informāciju par potenciālajiem ieguvumiem un zaudējumiem, likumdevēji, kas balso savu vēlētāju interesēs un kompensācijas tiem, kurus negatīvi ietekmē politikas izmaiņas [73].

Jāatzīmē, ka ilgtermiņa efektivitāte un uzticamība nav viegli savienojama ar politiķu darbību, jo politiķiem prioritāte ir iegūt vai saglabāt varu īstermiņa un vidējā termiņā. Kā raksta O.Ī. Viljamsons, “ja politiķi ar īstermiņa skatījumu var rast iespēju palielināt aktīvus vai kā savādāk atalgot to vēlētājus, un ja liels (un noteikts) maza pīrāga gabals tiek vērtēts augstāk kā mazs (un nenoteikts) liela pīrāga gabals, tad politiķa uzticamības termiņš var saīsināties” [110].

Turpretī profesionāla ierēdniecība ir vairāk virzīta uz tās ierosināto un īstenoto politiku ilgtermiņa efektivitāti, jo vēlas saglabāt amatu un reputāciju ilgākā termiņā nekā politiķi [110]. Tāpēc valstī svarīgi stiprināt ierēdniecības profesionālo kapacitāti un nodrošināt pēc iespējas lielāku politisko neitralitāti, lai ierēdniecības mijiedarbībā ar politiķiem tiktu veidota ilgtermiņā valsts attīstībai labvēlīga politika.

1.2.3. Vērtību institūcijas

Arī uzskati, vērtības, paražas un uzvedības normas ietekmē sociālekonomisko attīstību. Šo institūciju raksturošanai tiek izmantoti dažādi jēdzieni, piemēram, jau vairāk nekā gadsimtu tiek lietots ieradumu un vērtību jēdziens, savukārt pašlaik zinātniskajā literatūrā dominē sociālā kapitāla un sociālo tīklu jēdzieni.

Ieraduma jēdzienu 19. gadsimta beigās attīstīja tādi pētnieki kā filozofi un psihologi Čarlzs Sanders Pīrss (angl. *Charles Sanders Peirce*) un Villiams Džeimss (angl. *William James*), kā arī institucionālās ekonomikas pētnieks Tortsens Veblens (angl. *Thorsten Veblen*). Viņu skatījumā ieradums ir “iegūta (ne iedzimta) tieksme noteiktās situācijās uzvesties (t.i. rīkoties vai domāt) noteiktā veidā”. Tāad ieraduma jēdziens attiecas ir tieksmi noteikti rīkoties, nevis pašu rīcību [13], [39], [41]. Ieraduma definīcija atbilst iepriekš sniegtajam institūcijas raksturojumam, kas paredz noteiktu uzvedības modeļu pastāvēšanu pretstatā indivīda racionalitātes principam, kas paredz, ka indivīds rīkojas, racionāli apsverot tikai ekonomiskos ieguvumus un zaudējumus noteiktā situācijā.

Savukārt vērtību jēdzienam 19.gs. beigās un 20 gs. sākumā uzmanību pievērta Makss Vēbers (angl. *Max Weber*), apgalvojot, ka kapitālisma un līdz ar to ekonomiskās attīstības iemesls Rietumeiropā slēpjas protestantisma (reformatoru) filozofijā, jo protestantisms, pretēji katolicismam, augstu vērtē smagu darbu un taupību, kā arī racionālu rīcību. Vēbers arī pretstatīja Rietumu tiesību tradīcijas Ķīnas likumiem, kas pamatojās Austrumu garīgajā un maģiskajā praksē, un secināja, ka Rietumu racionālās tiesību tradīcijas ir novedušas pie kapitālisma attīstības Rietumeiropā [42].

Vērtības ir atbilstošākais apzīmējums, lai apzīmētu šīs institūcijas, jo sabiedrības vērtības izriet no valstī pastāvošās kultūras un veicina noteiktus indivīdu uzskatus un uzvedību. Turklāt vērtības jēdziens tiek plaši izmantots starptautiskos pētījumos un apsekojumos, piemēram, Eiropas vērtību apsekojumā un pasaules vērtību apsekojumā.

Detalizētāk tiks aplūkotas tādas vērtību institūcijas kā savstarpējo atvērtība un uzticēšanās, kas raksturo sociālo kapitālu, pašiniciatīva, individuālisms un pašrealizācijas vērtības.

Lai institucionālās pārmaiņas būtu veiksmīgas, ekonomiskajām, politiskajām un vērtību institūcijām jāmainās vienlaicīgi. Vienlaikus jāņem vērā, ka neformālo institūciju maiņas process ir laikietilpīgs nekā politisko un ekonomisko institūciju gadījumā [118]. Tāpēc uzlabojumi ir iespējami pakāpeniski ilgstošā laika periodā. Kā uzsver S.N. Brodberijs un G. Sajantāns, lielās korporācijās vai publiskajā pārvaldē vērtību maiņa aizņem 10-15 gadus, kamēr visā sabiedrībā – vismaz paaudzi [14].

Uzticēšanās un atvērtība atstāj nozīmīgu ietekmi uz sociālekonomisko attīstību, jo veicina sadarbību un dalīšanos ar ierobežotiem resursiem (informāciju, zināšanām, finansēm u. c.), tādējādi palīdzinot risināt ekonomikas pamatproblēmu – vajadzību apmierināšanu ar ierobežotiem ražošanas resursiem.

Caur formāliem un neformāliem tīkliem uzticēšanās veicina ātrāku, lētāku, lielāka apmēra un labākas kvalitātes informācijas un zināšanu apmaiņu. Cilvēku mijiedarbība un kopīgu zināšanu radīšana veicina inovācijas - ekonomiskās attīstības virzītājspēku. Ar augstāku uzticēšanās un atvērtības līmeni tiek paātrināts inovāciju process, rodas augstākas kvalitātes inovācijas un tiek celts inovāciju potenciāls. Pētījumi apliecina, ka inovatīvie uzņēmumi plaši izmanto sadarbību un informācijas apmaiņu, vairāk uzticas saviem partneriem un izmanto plašākus sadarbības tīklus [66], [116].

Uzticēšanās un atvērtība arī atvieglo un veicina ekonomisko aktivitāti zemāku darījumu veikšanas izmaksu dēļ [27], [87]. Kā iepriekš tika minēts, darījumu izmaksas, kas saistītas ar papildu informācijas iegūšanu par sadarbības partneriem un to ražoto produktu, veido finanšu slogu gan uzņēmējiem, gan sabiedrībai.

Turklāt augstāks uzticēšanās un atvērtības līmenis veicina indivīda piederību plašākai sabiedrībai, tādējādi rosinot rīkoties ne tikai savās, bet arī plašākas sabiedrības interesēs. Tādējādi šī institūcija atstāj ietekmi ne vien uz tautsaimniecību, bet sociālekonomisko attīstību plašākā nozīmē, ceļot iedzīvotāju dzīves kvalitāti.

Uzticēšanās ir cieši saistīta ar sociālo kapitālu, kas ir plaši analizēts mūsdienu ekonomikas literatūrā. Vairāki pētnieki institūcijas uzskata par sociālā kapitāla daļu, iedalot sociālo kapitālu mikro un makro līmenī, kur mikro līmenī to raksturo uzticēšanās, normas un tīkli, savukārt makro līmeni – pārvaldības institūcijas [49], [64].

Tomēr nepastāv vienota sociālā kapitāla definīcija. Tas tiek definēts gan kā resurss (kopīgas normas un vērtības, kas saista kopīgu mērķu sasniegšanai), gan kā process (koordinācija, sadarbība), kas saista indivīdus un paver pieeju citiem resursiem (informācijai, zināšanām, finansēm u. c.). Kā raksta D.A. Volfe, “sociālais kapitāls attiecas uz dažādām reģiona sociālās organizācijas iezīmēm, tādām kā kopīgu normu un vērtību esamība, kas veicina koordināciju un sadarbību starp indivīdiem, uzņēmumiem un nozarēm to kopīgam priekšrocībām. [...] Sociālā kapitāla esamība ir atkarīga no cilvēku spējas vienam ar otru baidīties un līmeni, kādā kopīgās normas un vērtības ļauj tiem pakārtot savas personīgās intereses plašākām kopienas interesēm” [112 no 27]. Interesanti sociālo kapitālu raksturo A.R. Andersons un S.L. Džeks, skaidrojot, ka sociālais kapitāls darbojas gan kā “līme”, kas veido sociālas struktūras, gan kā mijiedarbības un plūsmu veicinātājs šajās struktūrās [4 no 66].

Sociālais kapitāls tiek uzskatīts arī par reģionālo inovāciju sistēmu pamatu; līdz ar mijiedarbību, tīklošanos un telpisku tuvumu – par kolektīvās mācīšanās, kas veicina uzņēmumu, reģionu un nāciju inovativitāti un konkurētspēju, pamatu. Sociālais kapitāls arī paaugstina grupu iztēles spējas un kolektīvās mācīšanās prasmes. Tāpēc mazāk attīstītām

teritorijām tiek ieteikts sekmēt šādus procesus: vietējo resursu iesaistīšana; sinerģiju radīšana starp vietējiem ekonomiskajiem aģentiem un resursiem; tīklošanās ar mērķi piesaistīt ārējos resursus un nepārtraukts inovācijas process [66].

Sociālā kapitāla jēdziens arī ir cieši saistās ar mūsdienās plaši izmantoto klasteru teoriju, kas uzsver nepieciešamību līdzīgiem uzņēmumiem ne tikai konkurēt, bet arī sadarboties kopīgu mērķu sasniegšanai [96]. Šo procesu raksturošanai tiek lietoti dažādi apzīmējumi – ne tikai klasteri, bet arī reģioni, kas mācās (angl. *learning region*), inovatīvais gars (angl. *innovative milieu*), institucionālā piesātinātība (angl. *institutional thickness*), vietējā iedvesma (angl. *local buzz*), sociālkulturālā ieskaņotība (angl. *embeddedness*) u. c.

Tai pašā laikā sociālajam kapitālam var būt ne tikai pozitīva, bet arī negatīva ietekme uz ekonomisko attīstību. Lai pozitīvi ietekmētu ekonomisko attīstību, sociālajam kapitālam un tīkliem jābūt atvērtiem jauniem locekļiem un idejām. Turpretī slēgti sociālie tīkli (piemēram, mafija vai korupcijas veidoti tīkli), kur informācija un zināšanas, kā arī citi resursi ir pieejami ierobežotam skaitam indivīdu un organizāciju, mazina ekonomiskās attīstības iespējas, jo neļauj visiem sabiedrības locekļiem izmantot to potenciālu.

Sociālais kapitāls arī ir cieši saistīts ar vietējiem apstākļiem, jo veidojas ilgstošā laika posmā noteiktos kultūras un vēsturiskos apstākļos. Visbeidzot, sociālajam kapitālam, tāpat kā citiem resursiem, piemīnēt nolietojums, tāpēc tā uzturēšanai nepieciešams laiks un ieguldījumi. Kā raksta Dž.S. Kolmans (*Coleman*) (1990), “Sociālās attiecības beidzas, ja netiek uzturētas; cerības un pienākumi ar laiku izgaist, un normas ir atkarīgas no regulāras komunikācijas”. Sociālais kapitāls arī ir cieši saistīts ar vietējiem apstākļiem, jo veidojas ilgstošā laika posmā noteiktos kultūras un vēsturiskos apstākļos [66].

Otrkārt, sociālekonomisko attīstību sekmē augsts **pašiniciatīvas līmenis** sabiedrībā. Pašiniciatīvas līmenis raksturo indivīdu gatavību pašiem risināt sociālekonomiskās attīstības izaicinājumus pretstatā palāvēībai un risinājumu gaidīšanai no publiskā sektora puses. Augstāks iniciatīvas līmenis atspoguļojas uzņēmumu un nevalstisko organizāciju veidošanā, aktīvā to darbības paplašināšanā un jaunu produktu radīšanā. Turklāt pašiniciatīvas līmenis ir cieši saistīts ar ekonomisko aktivitāti un nodarbinātību, kas atstāj tieši pozitīvu ietekmi uz sociālekonomiskās attīstības līmeņa paaugstināšanos.

Treškārt, sociālekonomisko attīstību labvēlīgi ietekmē **individuālisma vērtības**. Tiek uzskatīts, ka globalizētā ekonomikā individuālistiskās vērtības dod lielāku pienesumu ekonomiskajai attīstībai nekā kolektīvisma vērtības. Tās rosina darba dalīšanu, iniciatīvu un inovācijas, jo tās liek mazāku uzsvaru uz nepieciešamību piemēroties sabiedrības normām nekā kolektīvisma vērtības.

Individuālisma vērtībām atbilst augsts tolerances līmenis, kas rosina indivīdu rīkoties neatkarīgi un radoši, tādējādi veicinot jaunu zināšanu un inovācijas (jaunu procesu vai produktu) veidošanos, kas savukārt sekmē sociālekonomisko attīstību. Savukārt negatīvās blakusparādības individuālistiskajās sistēmās ir noslāņošanās, atsvešināšanās, nedrošība sabiedrībā [33].

Individuālisms un kolektīvisms cieši korelē ar racionālo un tradicionālo vērtību pretnostatījumu. Racionālo un tradicionālo vērtību pretnostatījums pamatojas uz reliģijas, ģimenes saišu, autoritātes, tradicionālo ģimenes vērtību un nacionālisma nozīmi. Sabiedrībās, kur dominē tradicionālās vērtības, tiek nosodīta laulāto šķiršanās, aborti, eitanāzija un pašnāvība. Savukārt sabiedrībās, kur dominē racionālās vērtības, dominē tolerance pret indivīdu pieņemtajiem lēmumiem iepriekš minētajās jomās [44].

Individuālo un kolektīvo vērtību ietekme uz tautsaimniecības attīstību plaši pētīta ekonomikas vēsturē, sekojot Maksa Vēbera uzsvērtajām atšķirībām starp protestantismu un katolicismu un fokusējoties uz tradicionālo un racionālo vērtību pretstatījumu. Piemēram, A. Greifs ir salīdzinājis tādus piemērus viduslaiku Eiropā kā tirgotāju ģildes, kas veicināja tirdzniecības ekspansiju un tirgus integrāciju, un divu veida aģentu attiecības starp tirgotājiem – koalīciju starp Magribi (ebreju pēctečiem musulmaņu Vidusjūras apgabalos) un patronu sistēmu Ziemeļitālijā. Kolektīvisma vērtības, ko Magribi bija pārņēmuši no musulmaņu sabiedrības, noveda pie tirgotāju koalīciju izveides. Pretēji tam Ziemeļitālijas pilsētās dominēja individuālisma vērtības, jo tā laika kristietība teoloģijas centrā izvirzīja indivīdu, nevis sabiedrību. Tā rezultātā institūcijas Dženovā un Venēcijā balstījās uz valsts nodrošinātas līgumu pildīšanas nodrošināšanu un informāciju, lai novērtētu aģenta reputāciju. Ziemeļitālijā valdošās institūcijas izrādījās veiksmīgākas un Ziemeļitālija kļuva par vienu no attīstītākajiem ekonomiskajiem centriem viduslaikos. No tā secināms, ka individuālistiskākas sistēmas ir efektīvākas aģentu attiecībām starp ekonomikām, savukārt kolektīvās sistēmas – ekonomikas iekšienē [33].

Visbeidzot, sociālekonomisko attīstību sekmē **pašrealizācijas vērtības**, ko var raksturot kā uzsvara maiņu no ekonomiskās un fiziskās drošības uz tādiem aspektiem kā labbūtība, pašrealizācija, dzīves kvalitāte, dabas aizsardzība, tolerance, uzticēšanās, radošums, līdzdalība pārvaldības procesos u. c.

Pašrealizācijas vērtību izplatība sabiedrībā norāda uz virzību no industriālās uz postindustriālo sabiedrību un attiecīgi no materiālajām uz postmateriālajām vērtībām. Palielinoties sabiedrības līdzdalībai politikas veidošanā, politiskie lēmumi kļūst labvēlīgi plašākai sabiedrībai daļai, nevis tiek pieņemti šauras politiskās elites interesēs. Tādējādi

pašrealizācijas vērtības sekmē sociālekonomisko attīstību gan tieši, virzot indivīdu uzvedību dzīves kvalitātes paaugstināšanai, gan arī netieši ar plašākas politiskās līdzdalības starpniecību, radot papildu ierobežojumus politiskajai elitei. Tāpēc tiek uzskatīts, ka postmateriālo vērtību rašanās sabiedrībā ir cieši saistīta ar demokrātijas attīstības iespējām, jo tās sekmē sabiedrības iesaisti pārvaldības procesos [44].

Vienlaikus jāņem vērā, ka starp pašrealizācijas vērtībām un sociālekonomiskās attīstības līmeni pastāv atgriezeniska saite, jo valstīs, kur tās iedzīvotājiem mazāk laika jāpatērē pamatvajadzību nodrošināšanai, ir lielākas iespējas rast laiku un līdzekļus augstāka līmeņa vajadzību apmierināšanai.

1.2.4. Valsts politikas ietekme uz institucionālo vidi

Kā liecina iepriekš veiktā analīze, institūcijas darbojas sabiedrības, nevis atsevišķu indivīdu vai tirgus dalībnieku līmenī, līdz ar to privātās investīcijas tā attīstībā nav pietiekamas un nepieciešama publiskā sektora iejaukšanās, lai veicinātu sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgu sociālo faktoru veidošanos sabiedrībā.

Lai gan institūcijas veidojas ilgtermiņā sociālos, politiskos un kultūras procesos, to veidošanos ir iespējams ietekmēt ar valsts īstenoto politiku. Šo apgalvojumu apliecina iepriekš veikti pētījumi.

Piemēram, D. Rodriks *et al.* raksturo institūciju kvalitāti kā noteiktā laika periodā īstenotās politikas rezultātu (1.1. formula) [92]. Šī formula arī akcentē nepieciešamību nodrošināt ieviešanas mehānismus, lai saglabātu institūciju kvalitāti.

$$I = \sum \alpha_i p_i - \delta I \quad (1.1),$$

kur I – institūciju kvalitāte;

p – publiskā politika;

i – politikas joma (piemēram, fiskālā, monetārā, tirdzniecības politika);

α – politikas ietekme uz institūciju kvalitāti;

δ – ātrums, ar kādu institucionālā kvalitāte samazinās, ja par politikas ievērošanu netiek sniegta atbildība.

Savukārt Starptautiskā Valūtas fonda pētnieki ir secinājuši, ka politikas lēmumiem (piemēram, tirgus atvēršanai starptautiskai tirdzniecībai, konkurences stiprināšanai un lielākai

atklātībai lēmumu pieņemšanā) ir ietekme uz institūciju kvalitātes uzlabošanas attiecīgajā valstī. Nereti publiskā sektora politika pilnveidojusies ārējas ietekmes rezultātā, piemēram, Eiropas Savienības paplašināšanās procesā. Vienlaikus uzsvērta arī atgriezeniskā saite – valstīs ar augstu institūciju kvalitāti tiek veidota kvalitatīvāka politika [45].

Turklāt daudz gadījumos publiskās varas izmantošana ir izdevīgāka par individuāliem ieguldījumiem. Piemēram, publiskie ieguldījumi, lai izvairītos no nelikumībām (zādzībām, korupcijas u. c.), lielākoties ir lētāki nekā privāti ieguldījumu apjoma ekonomijas dēļ. Turklāt arī publiskajam sektoram piešķirtā vara ieviest un īstenot likumus pret nelikumībām var būt spēcīgs instruments pats par sevi. Kā raksta R.E. Halss un C.I. Džonss, “ne vien pilsētai ir lētāk uzstādīt žogus (lai cīnītos ar laupīšanu) nekā indivīdiem; ja pilsēta tiek labi vadīta, nepieciešamība pēc žogiem zūd” [37].

Tomēr jāņem vērā, ka publiskā vara rada arī riskus un publiskā sektora iejaukšanās var nodarīt zaudējumus ekonomikai un sabiedrībai, ja tā netiek pareizi pielietota. Lai gan valdība var visefektīvāk aizsargāt no diversijas, tā var arī pati pievērsties diversijai, piemēram, ekspropriācijai, konfiskācijai līdzvērtīgiem nodokļiem un korupcijai [37]. Tāpēc katrai valstij jāatrod tās apstākļiem atbilstošākais līdzsvars starp nekārtībām, kas nepastāv nekāda privātā sektora kontrole, un diktatūru, kur privāto sektoru pilnībā kontrolē valsts.

Tā S. Djakovs *et al.* secinājis, ka valsts iejaukšanās radīs mazāk zaudējumu sabiedrībai, ja valstī būs efektīvāka pārvalde, lielāks caurspīdīgums un lielāka preses brīvība. Turpretī attīstības valstīm nepieciešama mazāka valsts iejaukšanās, jo pastāv risks, ka valsts to izmantos negodīgiem mērķiem. Tāpat “nozarēs ar efektīvāku tirgus disciplīnu, mazāku resursu nevienlīdzību starp tirgus dalībniekiem un vājākām monopola tendencēm” valsts iejaukšanās būs mazāk efektīva nekārtību apkarošanas ziņā [22].

Teorētiskās atziņas un empīrisko pētījumu rezultāti liecina, ka institucionālās vides uzlabojumus veicina noteikti priekšnosacījumi, kurus ir iespējams sekmēt ar publiskā sektora politiku un to ir vēlams darīt, lai radītu sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgus apstākļus.

Sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgas institucionālās vides veidošanos sekmē augsts nodarbinātības un izglītības līmenis, kā arī zema ienākumu nevienlīdzība sabiedrībā. Nodarbinātības, izglītības un nevienlīdzības līmeni iespējams ietekmēt ar valstī īstenoto politiku un tās instrumentiem – nodokļiem, pabalstiem, bezmaksas pakalpojumiem u. c.

Tātad institucionālu vidi ietekmē nodarbinātības politika, veicinot nodarbinātības līmeņa paaugstināšanos un bezdarba līmeņa samazināšanos, izglītības politika, veicinot izglītības līmeņa celšanos, un sociālā politika, mazinot ienākumu nevienlīdzību un nodrošinot līdzvērtīgas iespējas visiem sabiedrības locekļiem.

Augsts nodarbinātības līmenis veido iekļaujošu, aktīvu sabiedrību, kur ikviens sabiedrības loceklis, kas to vēlas, spēj piedalīties ekonomiskajās, sociālajās un politiskajās aktivitātēs. Ekonomiski aktīvi cilvēki saglabā un pastāvīgi uzlabo prasmes, kā arī saglabā un iegūst jaunus kontaktus, kas nodrošina šo cilvēku sociālekonomisko aktivitāti un dod iespējas uzlabot savu un sekojoši valsts sociālekonomisko situāciju.

Turpretī ilgstošs bezdarbs un ekonomiskā mazaktivitāte veicina sabiedrības noslāņošanos un mazāk aizsargāto sabiedrības grupu sociālu un ekonomisku izolāciju, tādējādi neizmantojot šo cilvēku potenciālu sociālekonomiskās attīstības veicināšanā. Ilgstošiem bezdarbniekiem, zaudējot profesionālās un sociālās prasmes, kā arī formālus un neformālus kontaktus, iespējas atrast darbu arvien samazinās. Turklāt atsevišķu sabiedrības grupu ekonomiskā un sociālā izolācija rada sabiedriskās drošības riskus un draudus politiskajai stabilitātei, kas, kā iepriekš skaidrots, ir svarīga sociālekonomiskajai labklājība.

Arī **izglītības līmenis** ietekmē sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanos. Izglītība ne vien ceļ cilvēkkapitāla līmeni, bet arī dod iespēju veidot kontaktus un sociālos tīklus ar citiem izglītotiem sabiedrības locekļiem; šādi kontakti veido sociālo kapitālu, kas, kā jau iepriekš skaidrots, ir viens no priekšnosacījumiem valsts sociālekonomiskai attīstībai.

Izglītoti cilvēki ir arī tolerantāki un atvērtāki pārmaiņām, kas pastarpināti veicina jaunu zināšanu un inovācijas rašanos. Uz izglītības ietekmi uz atvērtību pārmaiņām un inovācijām ir norādījuši vairāki autori, piemēram, S.N. Brodberijs un G. Sajantāns [14].

Visbeidzot, augsts cilvēkkapitāla līmenis nodrošina, ka ieguvumi no ekonomiskās modernizācijas ir augstāki. Tāpēc pastāv lielāka iespēja, ka politiskā elite centīsies modernizēt valsts ekonomiku, uzņemoties risku, ka var zaudēt daļu no *de facto* politiskās varas, mainoties resursu sadalījumam sabiedrībā. Piemēram, Gleizers *et al.*, izmantojot datus par izglītības līmeni un institucionālajiem ierobežojumiem no 1960.-2000. gadam, ir pierādījis, ka izglītības ieguvē pavadīto gadu skaits būtiski ietekmē valsts institucionālo vidi [30].

Visbeidzot, pozitīva ietekme ir **sabiedrības noslāņošanās mazināšanai**. Pastāv uzskats, ka atšķirību palielināšanās starp indivīdiem un sabiedrības grupām ir dabiskas kapitālisma sekas [34]. Tomēr augsta ienākumu un iespēju nevienlīdzība sabiedrībā mazina tās sociālekonomiskās attīstības iespējas, jo netiek pilnvērtīgi izmantots visu sabiedrības locekļu potenciāls. Piemēram, ja mazāk turīgo iedzīvotāju bērni saņem zemāka līmeņa izglītību, jo kvalitatīvu izglītību iespējams saņemt par maksu, jau bērnībā tiek samazinātas šīs nākotnes darbaspēka daļas iespējas pilnvērtīgi izmantot savas iespējas un konkurēt ar tiem jauniešiem, kas saņēmuši augstāka līmeņa maksas izglītību.

Savukārt salīdzinoši vienmērīgs resursu sadalījums rada lielākas iespējas sabiedrības locekļiem iesaistīties ekonomiskajā, sociālajā un politiskajā darbībā. Vienlīdzīgs aktīvu sadalījums un augsta sociālā mobilitāte ved pie salīdzinoši līdzvērtīga resursu sadalījuma [1]. Ņemot vērā, ka *de facto* politiskās varas sadalījums atbilst resursu sadalījumam sabiedrībā, sabiedrības noslāņošanās ierobežošana veicina demokrātisku un atvērtu valsts pārvaldību, kur politiskie lēmumi (t. sk. attiecībā uz pieejamo resursu sadali) tiek pieņemti plašas sabiedrības interesēs – līdz ar vienmērīgāku resursu sadalījumu pieaug arī pilsoņu “balss” nozīmīgums. Savukārt sabiedrībā ar augstu noslāņošanos lēmumi tiek pieņemti galvenokārt šauras elites interesēs, kas var neatbilst plašākas sabiedrības vajadzībām.

Nevienlīdzības mazināšana arī samazina sociālo spriedzi un radikālisma riskus, kas nereti veidojas sabiedrībās ar augstu nevienlīdzības līmeni un plašām sociāli izolētām sabiedrības grupām, kas nav apmierinātas ar esošo politisko režīmu.

Minētās sakarības apstiprina arī empīriski pētījumi. Tā amerikāņu pētnieki S. Oiši, S. Kesebirs un E. Dīners (*Oishi, Kesebir & Diener*) ir secinājuši, ka ASV iedzīvotāju vidū visaugstākā uzticēšanās un apmierinātība ar dzīvi bija periodos, kad ienākumu nevienlīdzība ASV bija vismazākā. Savukārt 20 Eiropas valstīs veiktie pētījumi liecina, ka valstīs ar lielāku ienākumu nevienlīdzību ir zemāks uzticēšanās līmenis publiskajām institūcijām [62]. Savukārt uzticēšanās un atvērtības līmenis sabiedrībā, kā iepriekš skaidrots, ietekmē ekonomiskās attīstības iespējas, jo veicina sadarbību un efektīvāku ierobežoto resursu izmantošanu.

1.3. Institucionālās vides attīstība Latvijā un pasaulē

Ekonomikas vēsturē ir plaši pētīta sociālu, politisku un kultūras procesu ietekme uz valstu sociālekonomisko attīstību, vislielāko vērtību pievēršot industriālajai revolūcijai Lielbritānijā 17.gs., politiskajām pārmaiņām 20.gs. sākumā (impēriju sabrukumam un sociālistisko valstu veidošanai), labklājības valsts modeļa veidošanai 20.gs. otrajā pusē, kā arī sociālistisko režīmu sabrukumam 20.gs. beigās. Kā raksta D.C. Norts, “vēsture liecina, ka idejām, ideoloģijām, mītiem, dogmām un pieņēmumiem ir nozīme, tāpēc turpmākam progresam sabiedrības pārmaiņu jomā ir jāpēta to izcelšanās” [76].

Piemēram, institūciju attīstība sekmēja industriālo revolūciju un pāreju no tā sauktā Maltusa fāzes (angl. *Malthusian Regime*) (pēc britu zinātnieka, ekonomista un demogrāfa Tomasa Roberta Maltusa, 1766-1834) uz mūsdienu ekonomiku. Maltusa fāzi raksturoja algu līmeņa stabilitāte ilgtermiņā, jo algu pieaugums vidējā termiņā tika kompensēts ar iedzīvotāju skaita pieaugumu un otrādi. Iedzīvotāju skaita pieaugumu regulēja preventīvā kontrole (angļu val. *preventive check*) – dzimstības samazināšanās – un pamatkontrole (angļu val. *positive*

check) – mirstības pieaugums. Tādējādi tika nodrošināts ekonomikas līdzsvars. Augstāk attīstītajās teritorijās bija augstāka iedzīvotāju koncentrācija, bet dzīves standarti dažādās teritorijās daudz neatšķīrās. Ienākumu līmenis, kas bija tuvs izdzīvošanas minimumam, ilgtermiņā bija nemainīgs zemes kā galvenā ražošanas resursa ierobežotā piedāvājuma dēļ, jo zemes radītā atdeve ir krītoša, ja netiek uzlabotas tehnoloģijas. Pētījumi liecina, ka Lielbritānijā Maltusa fāze beidzās 17. gadsimta vidū, mirstības palielināšanās līdz ar ienākumu samazināšanos (pamatpārbaude) vairs neeksistēja jau no 16. gadsimta [21], [29], [38], [83].

Maltusa fāzei sekoja Pēc Maltusa fāze (angl. *Post-Malthusian Regime*), kurā ienākumu līmeņa pieaugumam uz iedzīvotāju sekoja straujš iedzīvotāju skaita pieaugums. Ienākumu skaita pieaugumu radīja tehnoloģiskais progress, jo zemes resurss pakāpeniski tika aizvietots ar citiem ražošanas resursiem. Savukārt kolonizācijas process radīja pieeju jauniem zemes resursiem – Eiropā ieplūda graudi un citas preces no kolonijām, savukārt Eiropas iedzīvotāji apguva koloniju platības. Pētījumi liecina, ka Lielbritānijā 18. gadsimta beigās ienākumu pieaugums vairs netika neitralizēts ar iedzīvotāju skaita pieaugumu [21], [29], [38], [83].

Visbeidzot iedzīvotāju skaita pieaugums, tehnoloģiskais progress un cilvēkkapitāla pieaugums noveda pie modernās fāzes, kuru raksturo stabils tehnoloģiju progress un ienākumu uz iedzīvotāju pieaugums. Sākās demogrāfiskā pāreja (angl. *demographic transition*), kad ienākumu pieaugumam uz iedzīvotāju seko iedzīvotāju skaita samazināšanās, jo bērnu kvantitāte tiek aizvietota ar kvalitāti (līdz ar izmaiņām darba tirgū, kur nepieciešami augstāk kvalificēti speciālisti, pieaug bērnu izglītības izmaksas) un ceļas alternatīvās izmaksas bērnu audzināšanai (līdz ar industrializāciju arvien vairāk vecāku tika nodarbināti rūpniecībā un pakalpojumu sniegšanās, ko grūtāk apvienot ar bērnu audzināšanu salīdzinājumā ar zemkopību un mājražošanu). Pētījumi liecina, ka Lielbritānijā demogrāfiskā pāreja iezīmēja moderno režīmu 20. gadsimta sākumā [21], [29], [38], [83].

Institūciju pārmaiņas sekmēja tehnoloģisko progresu un radīja apstākļus industriālajai revolūcijai. Daļa no institucionālajām pārmaiņām tika ieviestas pakāpeniski līdz ar izmaiņām sabiedrībā, citas - pēkšņu ārēju triecienu (piemēram, karu) ietekmē. Tā 14. gadsimtā ārējais trieciens, ko deva Lielais Mēris, palielināja zemnieku ienākumus un tādējādi arī to *de facto* varu. Zemnieku ietekmes pieaugums sekmēja feodālā regulējuma izmaiņas, kā rezultātā notika arī resursu pārdales sabiedrībā [1], [2].

Tomēr par pirmo moderno ekonomiku tiek dēvēta nevis Lielbritānija, bet gan Nīderlande 16.-17. gadsimtā. To raksturoja efektīvi darbojošies tirgi, darba dalīšana, valsts vara, kas ievēro un sekmē īpašumtiesības, kā arī toleranta mentalitāte, kas piesaistīja talantīgus imigrantus. Skotu filozofs un politiskās ekonomijas pamatlicējs Ādams Smits uzskatīja

Nīderlandi par paraugekonomiku. Savukārt Lielbritānija ieņēma līdera pozīciju pēc Slavenās Revolūcijas (angl. *Glorious Revolution*) 1689. gadā, kad tā izveidoja parlamentu, profesionālu birokrātiju un fiskālās iestādes. Daļa no šiem jaunievedumiem bija pārņemti no Nīderlandes [9], [83].

Vairākas institucionālas inovācijas tika veiktas Napoleona karu no 1803. līdz 1815. gadam rezultātā. Pirmkārt, Eiropā tika izplatīta Napoleona likumdošana; civillikumā noteiktās procedūras bija salīdzinoši lēnas un deva priekšrocības parādniekiem, savukārt komercikumā noteiktās procedūras bija salīdzinoši ātras un kreditoriem draudzīgas. Likumdošanā tika veikti arī jaunievedumi, lai atvieglotu uzņēmumu veidošanu, it sevišķi attiecībā uz uzņēmumiem ar ierobežo atbildību. Otrkārt, Napoleona karu rezultātā sabiedrība ieguva lielāku politisko pārstāvniecību apmaiņā par piedalīšanos karos un Eiropas “konstitucionalizācijas” (daudzās valstīs tika pieņemtas modernas valsts konstitūcijas) rezultātā. Treškārt, karu ietekmē arī notika fiskālās sistēmu centralizācija, lai ievāktu karam nepieciešamos līdzekļus un segtu valsts parādus. Pirms tam nodokļu ievākšana bija decentralizēta, kas ievērojami palielināja šī procesa izmaksas. Visbeidzot, tika izveidotas pirmās pensiju sistēmas, lai sniegtu atbalstu karā sakropļotajiem karavīriem un bojā gājušo karavīru ģimenēm [9], [83].

Institūciju veidošanos ietekmēja arī tirgus izplešanās. Piemēram, tiek uzskatīts, ka transatlantiskā tirdzniecība ir veicinājusi kapitālistisko institūciju attīstību, jo starpkontinentālā tirdzniecība prasīja uzlabojumus likumdošanā un tirdzniecības organizēšanā [21] Savukārt telegrāfa un preses parādīšanās sniedza lētu, ātru un ticamu informāciju. Informācijas izmaksu samazinājums un likumdošanas uzlabojumi ievērojami samazināja darījumu veikšanas izmaksas un sekmēja ekonomisko attīstību [9], [83].

Iedzīvotāju skaita pieaugums pilsētās un starptautiskā tirdzniecība ne tikai ievērojami palielināja tirgus dalībnieku skaitu, bet arī veicināja resursu pārdali sabiedrībā. 17. gadsimtā augošā tirgotāju un sīkmuižniecības turība, ko bija radījusi starptautiskā un starpkontinentālā tirdzniecība, ļāva tiem veidot militāros spēkus, ietekmēt karali un iegūt lielāku politisko varu. Izmaiņām politiskajās institūcijās sekoja izmaiņas ekonomiskajās institūcijās – tika stiprinātas zemes un kapitāla īpašumtiesības, veicināta finanšu un tirdzniecības sektoru attīstība. Šīm pārmaiņām sekoja strauja ekonomiskā izaugsme, Industriālā revolūcija un tālāka resursu pārdale sabiedrībā [9], [83].

Tiek uzsvērtā arī cilvēkkapitāla loma institucionālās attīstības vēsturiskajos procesos. Institucionālās iespējas galvenokārt nosaka cilvēkkapitāls un sociālais kapitāls [30]. Industriālā revolūcija bija cieši saistīta ar Zināšanu revolūciju, kas sekoja apgaismībai un urbanizācijai.

Visbeidzot tiek uzsvērts, ka industrializācija bija cieši saistīta ar iespējamību, ka valdošās grupas un resursu īpašnieki saglabās pēc iespējas lielāku ekonomisko varu pēc valsts modernizācijas. Tā kā Lielbritānijā jau bija visai attīstīts tirdzniecības sektors un parlaments kontrolēja karali, tad valsts modernizācija bija daudz lielākā mērā iespējama nekā tādās absolūtās monarhijās kā Krievija vai Austroungārija. Tā zemes īpašnieku aristokrātija Lielbritānijā bija kļuvusi par moderniem fermeriem, tāpēc pretēji aristokrātijai citās Eiropas valstīs, nepretojās industrializācijai. Turpretī Krievijā un Austroungārijā aristokrātijas ekonomiskie ieguvumi bija daudz lielāki, jo zemkopības sektors bija mazattīstīts. Tāpēc šīs valstis baidījās modernizēties revolūcijas draudu dēļ un uzsāka industrializāciju tikai ārēju draudu priekšā – Krievija pēc sakāves Krimas karā un Austroungārija pēc revolūcijas 1848. gadā [3].

Institūciju loma nereti tiek uzsvērtā, arī analizējot Eiropas Ziemeļvalstu (Dānijas, Zviedrijas, Norvēģijas un Somijas) sociālekonomiskās attīstības procesus un līderību ar inovācijām un dzīves kvalitāti saistītos novērtējumos. Piemēram, Eiropas Savienības inovāciju novērtējuma (angl. *Innovation Union Scoreboard*) 2011. gada ziņojumā līderpozīcijās atrodas Zviedrija (1. vieta), Dānija (2. vieta) un Somija (4.vieta); Norvēģija nav iekļauta novērtējumā, jo nav Eiropas Savienības dalībvalsts [85]. Pēc Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) izstrādātā Labās dzīves indeksa (angl. *Better Life Index*), kas iekļauj novērtējumu 14 dzīves kvalitāti raksturojošās datu grupās – mājoklis, ienākumi, darba iespējas, kopiena, izglītība, vide, pilsoniskā aktivitāte, veselība, apmierinātība ar dzīvi, drošība, darba un privātās dzīves savienošana – Norvēģija ierindojas 2.vietā, Zviedrija – 4.vietā, Dānija – 5. vietā, Somija – 11.vietā; indekss aprēķināts, piešķirot vienādus svarus novērtējumiem visās 14 jomās [78]. Savukārt *The Economist* ekspertu izstrādātais Dzīves kvalitāte indekss (angl. *Quality of Life Index*), kas iekļauj novērtējumu deviņās dzīves kvalitāti raksturojošās datu grupās – materiālā labklājība, veselība, politiskā stabilitāte un drošība, ģimenes dzīve, kopienas dzīve, klimats un ģeogrāfija, darba iespēju drošība, politiskā brīvība, dzimumu līdztiesība – Norvēģiju ierindo 3. vietā, Zviedriju – 5. vietā, Dāniju – 9. vietā un Somiju – 12. vietā [102].

Skatot Ziemeļvalstu attīstības procesus, jāņem vērā šo valstu kapacitāte īstenot reformas, kura sakņojās augstā centralizācijas pakāpē un izglītotā ierēdniecībā, kā arī labvēlīgā institūciju vidē – šajās valstīs vēsturiski pastāvēja varas līdzsvars starp karali un aristokrātiju (konkrēti Dānijā un Zviedrijā, jo Norvēģija un Somija bija šo valstu provinces), neatkarīga zemniecība, kam zeme atradās īpašumā, kā arī vairāku gadsimtu ilgas, spēcīgas demokrātiskas lēmumu pieņemšanas tradīcijas vietējā līmenī. Valsts un nevalstiskā sektora sadarbība šajās valstīs raksturo arī lingvistiska sasaiste starp vārdiem valsts un sabiedrība, kas ir sinonīmi. Šajos

apstākļos Ziemeļvalstīs veidojās sociālā politika, kuras mērķis bija nevis palielināt ienākumus nabadzīgākajai sabiedrības daļai (kā tas notika Rietumeiropas valstīs), bet gan sekmēt līdzvērtīgu pieeju valsts sniegtajiem pakalpojumiem un tādējādi sekmēt sabiedrības vienotību un sociālā kapitāla veidošanos. Sākotnēji sociālais nodrošinājums Ziemeļvalstīs bija zemāks nekā citur Eiropā, taču to raksturoja plašs sabiedrības grupu pārklājums; apdrošināti tika ne vien rūpniecībā strādājošie kā citur Eiropā, bet visi valsts iedzīvotāji [50].

Šajās valstīs īstenotā sociālā politika allaž bijusi cieši saistīta ar ekonomiskās attīstības mērķiem. Tā 1950. gados pensiju un sociālās apdrošināšanas fondu uzkrājumi tika izmantoti ekonomiskai darbībai būtiskas publiskās infrastruktūras (spēkstacijas, elektrības tīkli) un vietējo uzņēmumu attīstībai. Tādējādi “Ziemeļvalstis rāda labu piemēru sociālo un ekonomisko mērķu apvienošanai modernas industriālās ekonomikas veidošanā”. Tā rezultātā šobrīd šīs valstis raksturo ne tikai augsts ekonomiskās attīstības līmenis, ko ilustrē gan augsti iedzīvotāju ienākumi, un potenciāls, ko raksturo augsts inovatīvas darbības līmenis, bet arī augsta iespēju vienlīdzība (šajās valstīs skolēnu darba rezultāti ir daudz mazāk saistīti ar vecāku ienākumiem kā citās attīstītajās valstīs, pastāv zema bērnu nabadzība u.tml.), savstarpēja uzticēšanās un līdzdalība pārvaldes procesos. Lai gan Ziemeļvalstīs pastāvošā sociālā sistēma nereti tiek kritizēta par iniciatīvas mazināšanu strādāt, dati liecina, ka šajās valstīs ir rekordaugsti nodarbinātības rādītāji, t. sk. abiem dzimumiem, kas vienlaikus ar augstiem dzimstības rādītājiem liecina par labām iespējām apvienot ģimenes un darba dzīvi [50].

Turpretī Amerikas Savienoto Valstu (turpmāk – ASV) pieredze tiek minēta kā pretstats Skandināvijas valstu institucionālās vides attīstības ceļam. Tā kā ASV jau kopš valsts izveidošanas nemitējās skandāli, kas saistīti ar korupciju publiskajā sektorā, nostiprinājās uzskats, ka jebkura publiskā sektora iejaukšanās ekonomikā novedīs pie favorītisma, kukuļdošanas, neefektivitātes utt. Līdz ar to sabiedrības spiediena rezultātā ASV savu ekonomisko politiku veidoja pēc *laissez-faire* (neiejaukšanās) principa, veidojot brīvu tirgu ar zemiem tarifiem, nosakot zemus nodokļus un veicot nelielu līdzekļu pārdali ar publisko izdevumu starpniecību. Vienīgās jomas, kur pastāvēja būtiska publiskā sektora iejaukšanās, bija iekšējā kārtība un dzelzceļa industrija. Šī pieeja pamazām sāka mainīties tikai 19. gs. beigās līdz ar strādnieku kustību veidošanos, kā arī pieaugot mazo uzņēmumu un zemnieku lobiju ietekmei [55].

Apskatītie pētījumi ne vien apliecina institucionālās vides nozīmīgo ietekmi uz sociālekonomisko attīstību, bet arī norāda uz institūciju sociālkulturālo pārmantojamību ilgstošā laika periodā, kas var sasniegt pat vairākus gadsimtus. Tā kā institūcijas veidojas ilgstošā laika periodā un tiek pārnēstas ar kultūras starpniecību, tās nereti ir dziļi iesakņojušās

sabiedrībā. Kā raksta A. Greifs, “kad viena noteikta institūcija ir attīstījusies sabiedrībā, tā var būt par iemeslu sabiedrības attīstībai noteiktā institucionālā trajektorijā” [32].

Vēsturiskā pieredze liecina, ka sabiedrības var palikt mazattīstītas, neskatoties uz to, ka ir neinstitucionālie priekšnoteikumi to attīstībai, jo to institūcijas ir palikušas nemainīgas, mainoties ārējai videi un pagātnes pieredze ne vienmēr var palīdzēt risināt mūsdienu problēmas. Institūciju iesakņotības dēļ arī nav iespējams radīt universālu sociālekonomiskās attīstības modeli, kas būtu veiksmīgi īstenojams jebkurā valstī. Arī šādu modeļu pārņemšana no attīstītajām uz attīstības un pārejas valstīm bieži nav veiksmīga atšķirības institucionālās vides dēļ.

Latvijā un Baltijas valstīs līdz šim maz veikti kompleksi institūciju pētījumi. Taču pētījumos vairākkārt uzsvērtā unikālā Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu modernizācijas un sociālo pārmaiņu pieredze, atgūstot neatkarību, un ieteikts veikt padziļinātus pētījumus ne vien par ekonomisko un politisko institūciju pārņemšanu [72], [67], bet arī skatīt sabiedrības vērtību pārmaiņas, tādējādi atzīstot kultūras un vēsturisko apstākļu nozīmi un lomu pārmaiņu procesos [7].

Tomēr valsts institucionālo vidi raksturojoši elementi, piemēram, uzticēšanās publiskajai pārvaldei, savstarpējā uzticēšanās un līdzdalība politiskajos procesos regulāri analizēti pārskatos par tautas attīstību. Pārskatā par tautas attīstību 2012/2013 skatīta arī ienākumu nevienlīdzības ietekme uz uzticēšanās līmeni sabiedrībā, norādot, ka augstais nevienlīdzības līmenis Latvijā mazina uzticēšanos gan publiskajai varai, gan starp indivīdiem, tādējādi kavējot valsts sociālekonomisko attīstību [62], [104].

Rīgas Ekonomikas augstskolas pētnieks Arnis Sauka un Jenčepingas universitātes profesore Frīdrike Veltner ir pētījuši formālo un neformālo institūciju mijiedarbību uzņēmējdarbības attīstībā un uzņēmējdarbības politikas veidošanā Latvijā, secinot, ka Latvijas iedzīvotāju mentalitāte nav adaptējusies veiksmīgai tirgus ekonomikas funkcionēšanai. Latvijas iedzīvotājiem trūkst pašiniciatīvas, kas nepieciešama uzņēmējdarbības attīstībai, un savstarpējas uzticēšanās, kas savukārt sekmē kopīgu rīcību un sadarbību gan uzņēmēju starpā, piemēram, pārstāvot savas intereses ar asociāciju starpniecību, gan arī uzņēmēju sadarbību ar valsts pārvaldi, apmainoties ar informāciju uzņēmējdarbības politikas ieviešanai un pilnveidošanai. Vienlaikus pētījumā norādīts, ka jaunās paaudzes vērtības ir piemērotākas tirgus ekonomikas funkcionēšanai, tādējādi apliecinot, ka vidējā un ilgtermiņā institucionālās pārmaiņas Latvijā ir iespējamās [94].

Pie līdzīgiem secinājumiem nonākuši arī Gundars J. Kings un J. Tads Bārnovs, kas ir analizējuši vadības vērtības Baltijas valstīs un secinājuši, ka Igaunijā dominē racionālās vērtības, Lietuvā – uz kopienu vērstas vērtības, savukārt Latvijā kopumā ir saglabājušās

sociālisma laika vadības vērtības, kas kavē valsts attīstību. Pētnieki secinājuši, ka visās Baltijas valstīs jāveicina radoša un inovatīva pieeja darbam, sadarbība un atvērtība jaunu iespēju izmantošanai [56].

Arī darba autore ir analizējusi formālo un neformālo institūciju mijiedarbību Latvijā starpnozaru politikas plānošanas kontekstā un secinājusi, ka sociālā kapitāla trūkums valsts pārvaldē un sabiedrībā kopumā mazina starpnozaru politikas plānošanas kvalitāti. Tādēļ koordinētai starpnozaru politikas veidošanai jāveicina kopīgu vērtību un sociālo tīklu veidošanās starp valsts pārvaldes resoriem [108], [109]. Citi Latvijas pētnieki jau iepriekš izteikuši līdzīgus secinājumus [5], [51], [52], [93]. Piemēram, Edvīns Vanags un Inga Vilka ir norādījuši uz nepietiekamu horizontālo koordināciju un “komandas gara” trūkumu centrālajā valdībā un nepieciešamību paaugstināt politikas veidošanas un pārvaldes kultūru, attīstot jaunu koncepciju – “sadarbības publiskā pārvaldība” [106].

Atsevišķi institucionālās vides aspekti un to ietekme uz sociālekonomisko attīstību analizēti Latvijas Universitātes un Daugavpils Universitātes starpdisciplinārajā pētniecības projektā “Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes – Latvijas lauku iedzīvotāju attīstības stratēģijas un kultūrvides pārmaiņas”, kas tika īstenots 2010.-2012. gadā un pievērsās lauku attīstības jautājumiem [15], [54], [88]. Piemēram, sociālantropoloģes Agnese Cimdiņa un Ieva Raubiško analizējušas Latvijas lauku iedzīvotāju vērtības uz uzskatus, pētot lauku reģionu sociālekonomiskās attīstības gaitu un secinājušas, ka strukturālās pārmaiņas laukos pēc sociālisma sistēmas sabrukuma ir sekmējušas gan pašiniciatīvas trūkumu, gan arī radošumu, meklējot un atrodot inovatīvus saimniekošanas risinājumus mainīgajā vidē [16].

Savukārt Vulfs Gertners ir analizējis kultūras, politisko un sociālo procesu ietekmi uz lēmumu pieņemšanu jautājumos, kur saduras godīguma un efektivitātes principi. Amerikāņu filozofa Džona Bordlija Raulza (*John Bordley Rawls*) godīguma koncepcija, kas plaši izmantota sabiedrības izvēles teorijā, paredz, ka ekonomiskā un sociālā nevienlīdzība ir pieļaujama tad, ja indivīdiem ar līdzvērtīgu motivāciju un spējām ir vienādas iespējas, kā arī pēc iespējas lielāku labumu saņem tie indivīdi, kas atrodas mazāk labvēlīgā situācijā. Aptaujājot studentus Vācijā, Izraēlā un Baltijas valstīs, pētnieks secināja, ka Baltijas valstu studenti daudz mazākā mērā atbalsta godīguma principa ievērošanu un priekšroku dod efektivitātes celšanai, nevis vienlīdzīgu iespēju radīšanu. Šie rezultāti tiek skaidroti ar kultūrvēsturiskiem apstākļiem, ko radījusi ekonomiskās sistēmas maiņas pēc neatkarības atgūšana un tai sekojošo tiekšanos pēc ekonomiskā uzplaukuma, pat ja tas notiek uz nevienlīdzības pieauguma un vienlīdzīgu iespēju mazināšanās rēķina [28]. Arī pasaules pērtību pētījumi apliecina, ka postsociālisma valstīs dominē racionālās un izdzīvošanas vērtības. No Baltijas valstīm Igaunijā ir visaugstākais

racionālo vērtību novērtējums, Latvijai – viszemākais, savukārt Lietuva ir vistuvāk pārejai uz postmateriālo vērtību dominanci, tai seko Igaunija un Latvija [43], [44].

Pētījumu apskats liecina, ka institūcijas un to ietekme uz sociālekonomiskiem procesiem Latvijā un Baltijas valstīs ir skatīta galvenokārt uzņēmējdarbības kontekstā. Iztrūkst plašāku pētījumu, kur institūcijas analizētas kā viens no valsts sociālekonomiskās attīstības virzītājspēkiem, kā arī skatīta institūciju, sociālekonomiskās attīstības procesu un publiskās politikas cēloņsakarības, izvirzot priekšlikumus publiskās politikas pilnveidošanai ar mērķi veidot sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgāku institūciju klimatu.

Turklāt iepriekš veiktie pētījumi norāda uz postsociālisma valstīs pastāvošo institūciju neatbilstību tirgus ekonomikas apstākļiem, kā arī liecina, ka Latvija no sociālekonomiskās attīstības ziņā ļoti līdzīgajām Baltijas valstīm atrodas vissliktākajās pozīcijās ceļā uz sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgām institūcijām. Tas apliecina nepieciešamību veikt padziļinātus pētījumus par institūciju lomu sociālekonomiskās attīstības procesos, padziļināti skatot institūciju klimatu postsociālisma valstīs, tai skaitā Latvijā.

2. INSTITŪCIJU IETEKMES UZ SOCIĀLEKONOMISKO ATTĪSTĪBU NOTEIKŠANA

2.1. Iepriekš veikto kvantitatīvo pētījumu izvērtējums

Lai novērtētu institūciju ietekmi uz sociālekonomiskiem procesiem, ir veikta virkne pētījumu, institūciju raksturošanai izmantojot kvantitatīvus rādītājus un ekonometriskas metodes.

Institūciju raksturošanai plaši tiek izmantoti pārvaldības rādītāji un indeksi, piemēram, valdības pret-diversijas politikas novērtējumu, ko privāto investoru vajadzībām nodrošina *Political Risk Services* (uzņēmums “*The PRS Group*”). Šī uzņēmuma veidotās starptautiskās valstu risku vadlīnijas ietver virkni valsts politiku raksturojošu rādītāju, tai skaitā ekspropriācijas riska novērtējumu, likuma ievērošanas un kārtības novērtējumu un birokrātijas kvalitātes novērtējumu.

Savukārt Pasaules Banka pārvaldības raksturošanai izmanto rādītājus 6 grupās: līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte, pārvaldes efektivitāte, regulēšanas kvalitāte, likuma vara un korupcijas kontrole [53]. Pētījumos institūciju raksturošanai visplašāk izmantots likuma varas rādītājs.

Šie rādītāji atspoguļo ekonomisko aģentu (publiskā sektora, mājsaimniecību, uzņēmumu un nevalstiskā sektora organizāciju) viedokli un vērtējumu par norisēm šajās jomās. Tiek izmantots kvalitatīvais novērtējums, jo aģenti lēmumus par savu rīcību pieņem, galvenokārt balstoties uz savu skatījumu par procesu norises kvalitāti. Piemēram, uzņēmumi pieņem lēmumus investēt valstī vai teritorijā, balstoties uz subjektīvu novērtējumu par investīciju klimatu, savukārt pilsoņi pieņem lēmumu balsot par noteiktu politisko spēku, balstoties uz subjektīvu valdības rīcības novērtējumu.

Izmantojot šādus rādītājus, veikti vairāki empīriski pētījumi, kas apskata institūciju lomu sociālekonomiskās attīstības procesos. Rodriks *et al.* rakstā “Institūciju vadošā loma: institūcijas pārspēj ģeogrāfiskos apstākļus un integrāciju ekonomiskajā attīstībā” pierāda, ka institucionālās kvalitātes ietekme uz valstu ienākumiem dominē pār ģeogrāfiskiem un tirdzniecības raksturlielumiem. Pierādījumi iegūti, veicot regresijas analīzi, izmantojot zemāk redzamo vienādojumu un lielu skaitu rādītāju par 80-140 valstīm [92]:

$$\log y_i = \mu + \alpha INS_i + \beta INT_i + \gamma GEO_i + \epsilon_i \quad (2.1.),$$

kur y_i – ienākumu rādītājs valstī i ,
 INS_i – institūciju rādītājs valstī i ,
 INT_i – ekonomiskās integrācijas rādītājs valstī i ,
 GEO_i – ģeogrāfisko apstākļu rādītājs valstī i ,
 α, β, γ – regresijas koeficienti,
 ϵ_i – kļūdas rādītājs.

Ienākumu raksturošanai pētnieki izmantojuši IKP uz vienu iedzīvotāju, institūciju mērījumiem – iepriekš minēto Pasaules Bankas likuma varas rādītāju. Valsts ekonomiskā integrācija raksturota ar ārējās tirdzniecības apjoma attiecību pret IKP, savukārt ģeogrāfiskie apstākļi – ar valsts attālumu no ekvatora. Tirdzniecības rādītājs apskatīts, ņemot vērā tēzi, ka valsts ekonomisko attīstību ietekmē tās integrācija pasaules tirgos. Savukārt ģeogrāfisko apstākļu rādītājs izmantots, ņemot vērā pieņēmumu, ka ekonomiskajai attīstībai labvēlīgāki ir mēreni klimata apstākļi, kur pieejami ekonomiskajai darbībai piemēroti dabas resursi un valda klimats bez izteikti augstām un zemām temperatūrām, kā arī mazāk izplatītas bīstamas slimības.

Veicot turpmākus aprēķinus, lai pārbaudītu vienādojuma ticamību, pētnieki secina, ka, neņemot vērā institūciju ietekmi, tirdzniecības integrācija neietekmē valsts ienākumus, savukārt ģeogrāfiskiem apstākļiem ir gadījuma ietekme uz ienākumu līmeni, piemēram, naftas eksportējošajās valstīs ir augstāki ienākumi, malārijas skartajās valstīs – zemāki ienākumi. Kā trūkums veiktajiem pētījumiem jāatzīmē, ka institūciju raksturošanai izmantots tikai likuma varas rādītājs, neskatot citus pārvaldības un vērtību institūcijas raksturojošus rādītājus.

Tai pašā laikā jāņem vērā dažādā pieredze valstīs, kuru teritorijās atrodas vērtīgi dabiskie resursi. Bieži vien augsts tradicionālo nozaru (jo īpaši ieguves rūpniecības) produkcijas īpatsvars eksportā ir novedis pie IKP samazināšanās un nevienlīdzības pieauguma, korupcijas un civilajiem konfliktiem (t. sk. pilsoņu kara). Galvenokārt tas attiecas uz resursu intensīviem derīgajiem izrakteņiem kā nafta, nevis darbaspēka intensīviem resursiem kā kafija, rīsi vai banāni. Lielākoties valstis ar zemu institucionālo kvalitāti ir kļuvušas par “resursu lāsta” – sociālekonomiskās situācijas pasliktināšanās teritorijā dabas resursu ieguves dēļ – upuriem [84].

Arī Ašemoglu *et al* uz Rietumvalstu koloniju piemēra, izmantojot plašu datu kopumu tādos rādītājos kā urbanizācija, iedzīvotāju blīvums, institucionālā kvalitāte, ekonomiskā darbība un ģeogrāfiskās iezīmes, parāda, kā institūcijas kalpojušas par iemeslu ekonomiskās varenības maiņai teritorijās, kas pirms kolonizācijas bijušas bagātas (blīvi apdzīvotas), bet pašlaik ir relatīvi nabadzīgas. Pētnieki apgalvo, ka šajās pārmaiņās vainojamas institūcijas, kuras savukārt mainījās ģeogrāfisko apstākļu dēļ. Teritorijās, kas bija blīvāk apdzīvotas, eiropiešu kolonizatori izmantoja lēto darbaspēku, lai iegūtu dabas resursus, attīstīja plantācijas vai raktuves. Tāpat šādās teritorijās eiropieši pārņēma jau izveidotās atsavinošās institūcijas, piemēram, nodokļu sistēmu. Tā kā reiz ieviestas institūcijas pastāv ilgstoši, tās mainīja sabiedrību šajās teritorijās. Pētnieki secina, ka, “vergu tirdzniecība būtiski mainīja sabiedrības organizāciju Āfrikā, sekmējot valsts centralizāciju un militarizāciju, jo Āfrikas valstis iesaistījās sacensībā par vergu tirdzniecības eiropiešiem kontroli”. Tai pašā laikā mazāk apdzīvotās teritorijās ar labvēlīgiem dzīves apstākļiem kolonizatori izveidoja institūcijas, kas nodrošināja īpašumtiesības, tādējādi sekmējot ražošanu un tirdzniecību. Vēl jo vairāk - teritorijās, kur uz dzīvi apmetās daudz eiropiešu, tie prasīja līdzvērtīgas vai vēl labākas tiesības nekā to dzimtenē. Turpretī valstīs, kur kolonizatori ieviesa atsavinošās institūcijas, vēl arvien tiek konstatēta atpalcība [2].

Savukārt Halls un Džonss, analizējot 127 valstu datus, ir apstiprinājuši, ka sociālā infrastruktūra – institūcijas un valdības politika, kas nosaka ekonomisko vidi, kurā indivīdi uzkrāj prasmes, bet firmas uzkrāj kapitālu un ražo produktus – ietekmē iekšzemes kopproduktu uz vienu strādājošo un valstīs ar labu sociālo infrastruktūru ir augsts fiziskā un cilvēkkapitāla līmenis, kā arī augsta produktivitāte. Turklāt atšķirības sociālajā infrastruktūrā daļēji ir skaidrojamas ar Rietumeiropas kultūras ietekmi, jo valstīs, kur primāri tiek lietotas Eiropas valodas, ir augstāki sociālās infrastruktūras un produktivitātes rādītāji [37]. Minēto sakarību konstatēšanai pētnieki izmantoja pārveidotu Koba-Duglasa ražošanas funkciju:

$$y_i = \left(\frac{K_i}{Y_i} \right)^{\alpha/(1-\alpha)} h_i A_i \quad (2.2.),$$

kur y_i – izlaide uz vienu strādājošo (Y/L) valstī i ,
 K_i – kapitāls valstī i ,
 Y_i – izlaide valstī i ,
 h_i – cilvēkkapitāls uz vienu strādājošo (H/L) valstī i ,
 A_i – kopējais faktoru ražīgums valstī i ,
 α – kapitāla atdeve.

Savukārt cilvēkkapitāls aprēķināts, ņemot vērā strādājošo izglītību:

$$H_i = e^{\varphi(E_i)} L_i, \quad (2.3.),$$

kur H_i – cilvēkkapitāls valstī i ,
 L_i – darbs valstī i ,
 E_i – apmācību gadi (iegūtās izglītības ilgums gados) valstī i ,
 $\varphi(E)$ – efektivitātes rādītājs, salīdzinot ar strādājošo bez izglītības.

Izlaides raksturošanai tiek izmantots nacionālais ienākums uz vienu strādājošo, izslēdzot datus par ieguves rūpniecības izlaidi, kas radītu nepamatoti augstus rādītājus resursu bagātām valstīm, piemēram, naftas eksportētājvalstīm. Kapitāla raksturošanai izmantoti dati par uzkrātajām investīcijām vismaz 40 gadu garumā ar nolietojumu 6% apmērā. Cilvēkkapitāla raksturošanai izmantoti dati par izglītības ieguves laiku personām, kas vecākas par 25 gadiem, pielietojot noteiktus atdeves koeficientus, vidēji 10,1% gadā.

Visbeidzot, lai noteiktu sociālās infrastruktūras ietekmi uz produktivitāti, izmantota šāda sakarība:

$$\log \frac{Y}{L} = \alpha + \beta S + \varepsilon \quad (2.4.)$$

kur Y/L – produktivitāte valstī i ,
 S – sociālā infrastruktūra valstī i ,
 β – regresijas koeficients valstī i ,
 ε – kļūdas rādītājs.

Sociālās infrastruktūras raksturošanai izmantoti tādi rādītāji kā valdības pret-diversijas politikas novērtējums, ko privāto investoru vajadzībām nodrošina *Political Risk Services*, un ārējās tirdzniecības rādītājs – *Sachs-Warner* indekss –, kas iekļauj tādus apakšrādītājus kā importa barjeras, “melnā tirgus” apjoms, valsts monopols eksporta nozarēs un ekonomiskais režīms (komandekonomika vai tirgus ekonomika).

Lai pārbaudītu vienādojuma ticamību, izmantoti dažādi kontroles rādītāji, tai skaitā, ārējās tirdzniecības apjoms, attālums no ekvatora (raksturo ģeogrāfiskās priekšrocības) un Rietumeiropas valodu lietojums (raksturo koloniālo mantojumu, kas varētu ietekmēt sociālo infrastruktūru).

Pretēji iepriekš minētajiem rezultātiem, E.L. Gleizers *et al.* rakstā “Vai institūcijas ir izaugsmes iemesls?” secinājuši, ka nepastāv tieša cēloņsakarība starp institūcijām un ekonomisko izaugsmi. Pētnieki uzsver, ka visticamāk ekonomiskā izaugsme uzlabo institucionālo kvalitāti, un lielāka ietekme uz ekonomisko izaugsmi ir izglītības līmenim, nevis institucionālas vides uzlabojumiem [30].

Minēto sakarību izpētei pētnieki izmantojuši regresijas analīzi, kā atkarīgo rādītāju nosakot IKP uz iedzīvotāju pieaugums (no 1960.-2000. gadam), un neatkarīgos rādītājus – astoņus dažādus institūciju rādītājus, tai skaitā politiskās elites ierobežojumi, ekspropriācijas risks, autokrātijas novērtējums, pārvaldes efektivitāte, tiesu varas neatkarība u. c. pēc iespējas ilgākam laika periodam atkarībā no datu pieejamības. Kā kontroles rādītāji, lai pārlicinātos par vienādojuma patiesumu, izmantots sākotnējo ienākumu rādītājs (IKP uz iedzīvotāju līmenis 1960. gadā), izglītības līmenis (apmācībās pavadītie gadi 1960. gadā) un iedzīvotāju īpatsvars, kuri dzīvo mērenajā klimata joslā.

Visbeidzot Starptautiskā Valūtas fonda pētnieku veiktais novērtējums par institūciju ietekmi uz izaugsmi 113 valstu grupā apstiprina, ka institūcijas ietekmē ienākumu līmeni (IKP uz iedzīvotāju) valstī, savukārt valsts īstenotā politika – ienākumu pieaugumu. Institūcijas šajā pētījumā raksturotas ar Pasaules Bankas pārvaldības rādītājiem, īpašumtiesību ievērošanas rādītāju un politiskās elites ierobežojumu mērījumiem, politika – ar inflācijas, apmaiņas kursa pārvērtējuma, tirdzniecības atvērības un valsts pārvaldes, finanšu attīstības un finanšu tirgus atvērības rādītājiem. Pētījumā arī norādīts, ka nav iespējams pilnībā atdalīt politikas un institūciju ietekmi uz sociālekonomiskiem procesiem [45].

Aplūkojot Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu pētnieku veikumu, lietuviešu pētniece Janīna Šeputiene (*Janina Šeputienė*) savā promocijas darbā ir novērtējusi institūciju ietekmi uz ienākumu līmeni (IKP uz iedzīvotāju), analizējot datus par 128 pasaules valstīm. Institūcijas šajā pētījumā raksturotas ar tādiem rādītājiem kā civilā un politiskā brīvība, uzņēmējdarbības brīvība, likuma vara, korupcijas līmenis un īpašumtiesību ievērošana. Arī Šeputienes pētījumā izmantota daudzpakāpju regresijas analīze, apliecinot institūciju kā ekonomiskās attīstības faktora dominēšanu pār starptautisko tirdzniecību (izteiktu dolāros pēc pirktpējas paritātes, uz vienu iedzīvotāju) un ģeogrāfiskiem raksturlielumiem (attālumu no ekvatora), taču tikai 41 valstī ar salīdzinoši augstu institūciju kvalitāti. Pētniece secinājusi, ka

institūciju kvalitāte pozitīvi ietekmē investīcijas, izglītības līmeni un jaunu tehnoloģiju radīšanu [101].

Savukārt igauņu pētnieces Kaldaru un Parts institūcijas ir raksturojuši kā makro līmeņa sociālo kapitālu un tā novērtēšanai ir izmantojuši tādos rādītājus kā Pasaules bankas pasaules pārvaldības rādītāji, etnolingvistiskā fragmentācija, ienākumu sadalījums un ienākumu pārdales līmenis (publiskā sektora izdevumi uz iedzīvotāju, nodokļu ieņēmumi u. c.). Pētnieki secinājuši, ka augstāki institūciju rādītāji ir cieši saistīti ar augstāku ienākumu līmeni (IKP uz iedzīvotāju) un augstāku Tautas attīstības indeksa (angl. *Human Development Index*) vērtību, kamēr politiku rādītājiem (ienākumu sadalījums un pārdales) nav tiešas ietekmes uz ienākumu līmeni [49].

Visbeidzot, slovēņu pētnieki M. Zvers, T. Živko un V. Bobeks institūciju raksturošanai ir izmantojuši indeksus, kas novērtē piekrišanu vai noliegumu tādiem apgalvojumiem kā “demokrātija slikti ietekmē ekonomiku”, “valstij ir jābūt noteiktu uzņēmumu īpašnieci”, “nodokļu nemaksāšana ir attaisnojama”, “konkurence slikti ietekmē sabiedrību” un “valstij ir jāuzņemas atbildība, lai ikviens būtu nodrošināts”. Pētnieki secinājuši, ka ES-12 (valstis, kas veidoja Eiropas Savienību līdz 2004. gadam) un ES-15 (valstis, kas pievienojās Eiropas Savienībai 2004. gadā) izlases vidū pastāv nelielas atšķirības tādos rādītājos kā attieksme pret nodokļu nemaksāšanu un konkurences ietekmi uz sabiedrību. Lielākās atšķirības ir iniciatīvas un valsts lomas uzņēmējdarbības rādītājos, kur ES-15 valstīs pastāv augstāks pieprasījums pēc valsts iejaukšanās ekonomikā un pilsoņu nodrošināšanā, norādot uz zemāku pašiniciatīvas un uzņēmības līmeni [118].

Noslēdzot apskatu par kvantitatīvo metožu izmantošanu investīciju novērtēšanā, secināms, ka pētījumos lielākoties tiek izmantota divpakāpju (ar kontroles rādītājiem) lineārā daudzfaktoru regresijas analīze, institūciju novērtējumu izmantojot kā vienu no neatkarīgajiem rādītājiem un iekšzemes kopproduktu uz vienu iedzīvotāju vai tā pieaugumu – kā atkarīgo rādītāju. Kā kontroles rādītāji tiek izmantoti citi ekonomiskās attīstības faktori, piemēram, ģeogrāfiski rādītāji (ja tiek pieņemts, ka attīstību veicina atrašanās noteiktā klimata joslā), tirdzniecības rādītāji (ja tiek pieņemts, ka attīstību veicina starptautiskā tirdzniecība), fiziskā un cilvēkkapitāla rādītāji. Ja institūciju rādītāju nozīme nemainās, pievienojot vienādojumam citus rādītājus, tiek secināts, ka institūcijas ietekmē sociālekonomiskās attīstības procesu.

Jāatzīmē, ka iepriekš minētie ekonomistu pētījumi fokusējas uz pārvaldības novērtējumu, skatot politiskās un ekonomiskās institūcijas. Taču iztrūkst kvantitatīvas analīzes par vērtību institūciju ietekmi uz valsts ekonomiskās attīstības līmeni.

Pasaules vērtību pētījumi gan apliecina, ka augstāk attīstītajās ekonomikās (Rietumeiropas valstīs, Japānā, ASV, Kanādā u. c.) dominē racionālās un pašizpausmes vērtības pretstatā tradicionālajām un izdzīvošanas vērtībām, kas dominē mazāk attīstītos reģionos (Āfrikā, Latīņamerikā un Dienvidāzijā) [43], [44]. Taču iztrūkst kvantitatīvu izvērtējumu par vērtību institūciju un sociālekonomiskās attīstības procesu cēloņsakarībām.

Savukārt pētnieki, kas ir analizējuši institūciju veidošanos, lielākoties fokusējas uz valsts politikas ietekmi uz noteiktu institūciju veidošanos, nevis vērtību institūciju ietekmi uz sociālekonomisko attīstību. Piemēram, 20 Eiropas valstīs veiktie pētījumi liecina, ka valstīs ar lielāku ienākumu nevienlīdzību ir zemāks uzticēšanās līmenis. Savukārt Nobela prēmijas laureāts, amerikāņu ekonomists Jozefs Štiglics (*Joseph E. Stiglitz*) ir pierādījis, ka nevienlīdzības palielināšanās raisa neapmierinātības un netaisnības izjūtu, mazina uzticēšanos politiskajai sistēmai, kā arī vājina ekonomisko izaugsmi [62].

Izņēmums ir tādas institūcijas kā sociālā kapitāla jeb sadarbības un uzticēšanās nozīme ekonomiskajā attīstībā. Sociālā kapitāla ietekme uz ekonomisko attīstību ir plaši analizēta, secinot, ka šī institūcija atstāj ietekmi ne vien uz tautsaimniecību, rosinot sadarbību un dalīšanos ar resursiem, bet sociālekonomisko attīstību plašākā nozīmē, t. sk. politisko līdzdalību un dzīves kvalitāti [27], [66], [112]. Turklāt sociālā kapitāla jēdziens ir integrēts ekonomikas teorijā, dabas, fiziskajam un cilvēkkapitālam pievienojot ceturto – sociālo kapitālu. Uz resursiem balstītas kopienas attīstības pieeja izšķir pat septiņus kapitālus – fizisko, finanšu, dabas, cilvēkkapitālu, sociālo kapitālu, kultūras un institucionālo (politisko) kapitālu [19].

Lai novērstu iepriekš veiktajos pētījumos norādītos trūkumus, promocijas darba autore vienotā ietvarā analizēs ne tikai politisko un ekonomisko, bet arī vērtību institūciju ietekmi uz sociālekonomiskās attīstības rādītājiem un piedāvās metodi tās novērtēšanai.

2.2. Institūciju un sociālekonomiskās attīstības cēloņsakarību analīze

Lai pārlicinātos par institūciju ietekmi uz valstu sociālekonomisko attīstību, ir svarīgi noteikt rādītājus, kas raksturo ietekmes rezultātu, kā arī veikt tos ietekmējošo faktoru atlasī. Šajā gadījumā, vadoties no pētījuma mērķa, šo faktoru grupā tika iekļauti arī institūciju ietekmi raksturojoši rādītāji. Autore aprēķinu veikšanai izmantoja SPSS vidi [46], [47].

Dotajam pētījumam ļoti būtiska ir institūciju ietekmi raksturojošo rādītāju atlase. Taču, kā parāda iepriekš veikto pētījumu pieredze, nepastāv universāls institūciju novērtēšanai piemērots rādītājs. Kā norādījis Rodrigess-Pozē, institūcijas jēdziens ir subjektīvs, neskaidrs un pretrunīgs, līdz ar to institūcijas, īpaši neformālās, ir gandrīz vai neiespējami izteikt kvantitatīvi [90], [91].

Neskatoties uz jēdziena pretrunīgo izpratni, praksē tiek izmantoti dažādi rādītāji institūciju novērtēšanai. Visplašāk pētījumos institūciju raksturošanai tiek izmantoti institūcijas raksturojoši rādītāji no Pasaules Bankas Pārvaldības rādītāju, *Political Risk Services (International Country Risk Guide)* vai *Polity* datu bāzēm, kā arī sociālo kapitālu raksturojoši rādītāji, kas iegūti dažāda līmeņa aptaujās (vietējā, nacionālā, starptautiskā līmenī).

Kā norāda Pasaules Bankas Pārvaldības rādītāju veidotāji Kaufmans, Krajs un Mastruzī, indeksi, kas apvieno lielu skaitu dažādu rādītāju, ir lietderīgs veids, kā atspoguļot plašu informāciju par pārvaldības izpausmēm pasaules valstīs, apvienojot dažādu iesaistīto pušu (mājsaimniecību, uzņēmumu, ekspertu u. c.) viedokli. Uztveres rādītāji ir būtiski, jo iesaistītās puses pieņem lēmumus, balstoties uz uzskatiem, iespaidiem un pieņēmumiem. Turklāt pārvaldības atspoguļošanai reti pieejamas alternatīvas uztveres rādītājiem. Vienlaikus jāņem vērā, ka šie rādītāji ir lietderīgi plašiem starpvalstu salīdzinājumiem, taču tie nav pietiekami specifiski, lai sniegtu priekšlikumus pārvaldības reformu veikšanai konkrētās valstīs [53].

Pasaules Bankas pārvaldības rādītāji apvieno 441 rādītāju, kas iegūts no 35 avotiem un 33 organizācijām, sniedzot informāciju par tādiem pārvaldības aspektiem kā likuma vara, regulēšanas kvalitāte, korupcijas kontrole, līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte un pārvaldes efektivitāte 215 pasaules valstīs kopš 1996. gada. *Political Risk Services* piedāvā datus par 140 valstīm kopš 1980. gadiem tādās tēmās kā likuma ievērošana un kārtība, valsts pārvaldes kvalitāte, korupcija, valdības īstenotas ekspropriācijas risks un valdības noslēgtu līgumu nepildīšana. Savukārt *Polity* dati pieejami par 167 valstīm un ir fokusēti uz politiskā režīma raksturošanu (demokrātisks vai autokrātisks politiskais režīms), tādējādi sniedzot šaurāku raksturojumu kā pasaules pārvaldības un *Political Risk Services* rādītāji. Vienlaikus *Polity* datu priekšrocība ir datu pieejamība par politiskajiem režīmiem kopš 1800. gada.

No promocijas darbā detalizēti apskatītajiem pētījumiem Pasaules Bankas pārvaldības indikatorus institūciju raksturošanai ir izmantojuši Rodriks *et al.* (likuma varas rādītāju), Starptautiskā Valūtas fonda pētnieki, itāļu pētnieki Nifo un Večione, igauņu pētnieces Kaldaru un Parts, kā arī lietuviešu pētniece Šeputiene (visus sešus rādītājus) [45], [49], [74], [92] (sk. 2.1.tabulu). Nifo un Večione turklāt ir sintezējuši pārvaldības indikatorus reģionālā līmenī, izmantojot datus no dažādās vietējām datu bāzēm [74]. Itāļu pētnieku pieredze būtu izmantojama pētījumiem par institūciju ietekmi uz reģionu attīstību arī citās valstīs, tai skaitā Latvijā.

Piemēri institūciju raksturošanai izmantotajiem rādītājiem pētījumos par institūciju ietekmi uz ekonomisko attīstību [autores izstrādāts]

Autors, pētījums un publicēšanas gads	Izmantotie rādītāji
Acemoglu D., Johnson S., Robinson J.A. Reversal Of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution (2002)	<i>Political Risk Services</i> dati <i>Polity</i> dati
Glaeser E.L., La Porta R, Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. Do Institutions Cause Growth? (2004)	<i>Political Risk Services</i> dati
Hall R. E., Jones C.I. Why do some Countries Produce so much more Output per Worker than Others? (1999)	<i>Political Risk Services</i> dati
Kaldaru H., Parts E. Social and institutional factors of economic development: evidence from Europe (2008)	Pasaules Bankas pārvaldības indikatori
Rodrik D., Subramanian A., Trebbi F. Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development (2004)	Pasaules Bankas pārvaldības indikatori (likuma vara)
Šeputienē, J. The evaluation of the impact of institutional environment on economics (2009)	Pasaules Bankas pārvaldības indikatori
International Monetary Fund. World Economic Outlook 2003. Growth and Institutions (2003)	Pasaules Bankas pārvaldības indikatori
Nifo A., Vecchione G. Do Institutions Play a Role in Skilled Migration? The Case of Italy (2014)	Pasaules Bankas pārvaldības indikatori
Eriksson R.H., Hansen H.K., Lindgren U. The Importance of Business Climate and People Climate on Regional Performance (2014)	Aptaujas dati par atbalstu un pakalpojumiem, ko sniedz vietējā pašvaldība uzņēmējiem
Westlund H., Larsson J.P, Olsson A.R. Start-ups and Local Entrepreneurial Social Capital in the Municipalities of Sweden (2014)	Aptaujas dati par vietējās pašvaldības politiku, ierēdņu un iedzīvotāju attieksmi pret uzņēmējiem, kā arī vietējās uzņēmējdarbības vides novērtējumu

Savukārt tādi pētnieki kā Ašemoglu *et al.*, Halls un Džonss, kā arī Gleizers *et al.* ir izmantojuši *Political Risk Services* datus par īpašumtiesību ievērošanu, likuma varu, korupciju, pārvaldes kvalitāti u. c. [2], [30], [37]. Ašemoglu *et al.* ir izmantojuši arī *Polity* datus par politiskajiem režīmiem [2].

Nemot vērā to, ka Pasaules bankas pārvaldības rādītāju datubāzē pieejami dati par plašāku skaitu valstu nekā citās datubāzēs, turklāt tie atspoguļo ne tikai valsts politisko režīmu (kā *Polity* dati), bet arī citus pārvaldības aspektus, **ekonomisko un politisko institūciju raksturošanai izvēlēti Pasaules bankas pārvaldības rādītāji - likuma vara, regulēšanas kvalitāte, korupcijas kontrole, līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte un pārvaldes efektivitāte.**

Jāņem arī vērā, ka *Political Risk Services* dati ir integrēti Pasaules Bankas pārvaldības rādītājos. Līdz ar to Pasaules Bankas pārvaldības rādītāji sniedz visaptverošāko pārvaldības raksturojumu par visplašāko skaitu valstu, salīdzinot ar pārējām apskatītajām datu bāzēm. Kā liecina iepriekš veiktie pētījumi, piemēram, Hārvardas universitātes pētnieku Rodrika *et al.* pētījums par institūciju lomu ekonomiskajā attīstībā, dažādi institūciju rādītāji cieši korelē savā starpā, līdz ar to lietderīgi izvēlēties tos rādītājus, kas sniedz datus par lielāku skaitu valstu [92].

Vienlaikus jāņem vērā kritika, kas veltīta iepriekš minētajām Pasaules Bankas pārvaldības rādītāju, *Political Risk Services* un *Polity* datu kopām. Tā Gleizers *et al.* norāda, ka minētajās datubāzēs pieejamie rādītāji raksturo nevis institūcijas, bet gan to darbības iznākumu, kas, autoraprāt, ir vairāk saistīts ar valsts attīstības līmeni, nekā, piemēram, politiskās elites ierobežojumiem un citiem institucionāliem aspektiem. Tā kā rādītāji atspoguļo valstī īstenotās politikas, arī nedemokrātiski vadīta valsts var saņemt labu novērtējumu, ja tās vadītāju īstenotā politika sasniedz labus rezultātus, lai gan valsts institūcijas neatbilst labas institucionālās vides standartam. Turklāt dati ir svārstīgi laikā, taču institūcijas mainās lēni un pakāpeniski. Attiecīgi Gleizers *et al.* iesaka institucionālās vides raksturošanai izmantot nevis institūciju rādītājus, bet gan cilvēkkapitālu raksturojošus rādītājus, kas ir mazāk svārstīgi laikā un labi raksturo valsts institucionālo vidi, jo augstāks izglītības līmenis mazina vardarbību, sekmē politisko stabilitāti un labākas politikas īstenošanu [30].

Neskatoties uz institūciju rādītāju kritiku, darba autore ir izvēlējusies izmantot institūcijas raksturojošus rādītājus, lai detalizētāk atspoguļotu valstu institucionālo vidi. Savukārt ņemot vērā Gleizera *et al.* institūciju rādītāju kritiku un pētījuma rezultātus, kas apliecina izglītības līmeņa būtisko ietekmi uz valsts institucionālo vidi, kā arī citu pētījumu secinājumus, izglītības rādītāji darbā izmantoti, lai novērtētu institucionālās vides attīstības potenciālu dažādās pasaules valstīs.

Arī vērtību institūciju raksturošanai praksē izmanto dažādus rādītājus (visbiežāk – uzticēšanās līmeni), kuru izvēle ir atkarīga no pētījuma mēroga. Pētot kopsakarības valstu vai reģionu līmenī, visbiežāk tiek izmantoti tādi rādītāji kā uzticēšanās līdzcivļēkiem un dalība nevalstiskās organizācijās. Nereti tiek izmantoti arī rādītāji, kas raksturo uzticēšanos publiskajai varai (parlamentam, valdībai, tiesai, policijai u. c.) [79], [80], [94], [110]. Savukārt pētījumos, kas fokusējas uz uzņēmumu līmeni, tiek izmantoti dati no aptaujām par uzņēmējiem un to sociālajiem tīkliem. Piemēram, amerikāņu pētnieki Feldmane un Zollers izmantoja datus par uzņēmēju kontaktiem ar citiem uzņēmējiem un investoriem [27]. Zviedru pētnieki Vestlunds *et al.* pētījumā par sociālā kapitāla ietekmi uz uzņēmējdarbības attīstību Zviedrijā izmantoja tādas rādītājus kā vietējās pašvaldības politiku un darbinieku, kā arī vietējās sabiedrības attieksme

pret uzņēmējiem [110]. Savukārt Eriksons *et al.* sociālā kapitāla jeb viņu vārdiem – biznesa klimata – raksturošanai izmantojuši datus par uzņēmumu uztveri attiecībā uz pašvaldību atbalstu un attieksmi pret uzņēmējiem [25].

Lai gan uzticēšanās rādītājs ir visplašāk izmantots vērtību institūciju raksturošanai, atsevišķos pētījumos iekļauti arī citi rādītāji. Tā Ingelhārts un Velcels ir izveidojuši Pasaules kultūras karti, kurā pasaules valstis sagrupētas klasteros, balstoties uz novērtējumu tādās jomās kā tradicionālo vai racionālo vērtību izplatība un izdzīvošanas vai pašizpaušmes vērtību dominēšana sabiedrībā [44]. Pasaules kultūras karte veidota, izmantojot pasaules vērtību apsekojuma datus.

Pasaules vērtību apsekojums norisinās ik piecus gadus, un pēdējā ciklā 2014. gadā iekļāva 60 valstis. Tas iekļauj jautājumus tādās jomās kā uzticēšanās, atbalsts demokrātijai vai citiem režīmiem, tolerance, reliģija, politika, nacionālā identitāte, kultūra, subjektīvā labklājība, laime, korupcija u. c. Līdzīgus datus iespējams iegūt Eiropas Sociālā pētījuma vai Eiropas vērtību pētījuma datu bāzēs. Eiropas sociālais pētījums norisinās reizi divos gados, taču tas iekļauj tikai Eiropas valstis, pēdējā ciklā 2016. gadā – 18 valstis. Eiropas vērtību pētījums ir plašāks, tas iekļauj 47 valstis, un šī pētījuma dati ir iekļauti pasaules vērtību apsekojumā. Plašais jautājumu loks ļauj veidot dažādus indeksus, pārvēršot atbildes skaitliskā formā, tāpēc šo apsekojumu dati tiek plaši izmantoti pētījumos.

Nemot vērā, ka pasaules vērtību apsekojums iekļauj plašāku valstu skaitu, vērtību institūciju raksturošanai izvēlēti dati no pasaules vērtību apsekojuma jautājumiem par uzticēšanos, pašiniciatīvu un individuālismu. Rādītāji veidoti, respondentu atbildēm piešķirot kvantitatīvu novērtējumu atbilstoši Likerta skalai (piemēram, jā – 2, varbūt – 1, nē – 0); augstāka vērtība piešķirta atbildēm, kas atbilst sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgākām institūcijām.

Zemāk sniegts izvēlēto rādītāju apraksts un teorētiskais pamatojums izvēlēto institūciju rādītāju iekļaušanai pētījumā.

Līdzdalības un atbildības rādītājs sniedz novērtējumu par valsts pilsoņu iespējām piedalīties lēmumu pieņemšanā, brīvi paust savu viedokli, veidot apvienības savu tiesību pārstāvēšanai, kā arī preses brīvību. Šī rādītāja noteikšanā Pasaules Banka ir izmantojusi 58 rādītājus no 20 datu avotiem, kas novērtē politiskās tiesības, pilsoņu brīvības, preses brīvību, pilsoniskās sabiedrības aktivitāti, vēlēšanu procesu, lēmumu pieņemšanas atklātību publiskajā sektorā, personu brīvu kustību, uzticēšanos parlamentam un apmierinātību ar demokrātiju u. c.

Pamatojums rādītāja izvēlei: pēc iespējas plašākas sabiedrības daļas iesaistīšanās politiskos procesos nodrošina, ka lēmumi (t. sk. ekonomiskie) tiek pieņemti sabiedrības

vairākuma, nevis atsevišķu tās grupu interesēs. Līdzdalība un atbildība sekmē demokrātiskas un atvērtas valsts pārvaldības realizēšanu; tā veicina politisko konkurenci un politiskās elites darbības ierobežojumus, kas savukārt mazina renti, ko politiķiem iespējams saņemt no sabiedrības [1], [3], [22], [76].

Politiskās stabilitātes rādītājs novērtē varbūtību, ka valdība tiek destabilizēta vai nomainīta nekonstitucionālā vai vardarbīgā ceļā. Šī rādītāja noteikšanā Pasaules Banka ir izmantojusi 22 rādītājus no 8 datu avotiem, kas novērtē bruņotu konfliktu un nemieru iespējamību, terorismu, spīdzināšanas un pazušanas biežumu, politiski motivētu slepkavību biežumu, etniskos, reliģiskos un reģionālos konfliktus u. c.

Pamatojums rādītāja izvēlei: politiskās sistēmas stabilitātei ir tieša ietekme uz ieguldījumiem fiziskā, dabas un cilvēkkapitālā, līdz ar to – uz valsts sociālekonomisko attīstību. Investoram jābūt pārliecinātam par savu īpašumtiesību (t. sk. intelektuālo tiesību) regulējuma saglabāšanos vai uzlabošanos, lai veiktu investīcijas, jo sevišķi fiziskajā kapitālā un ilgtermiņa pamatlīdzekļos, kā arī augsto tehnoloģiju nozarēs, kur nepieciešami nozīmīgi ieguldījumi intelektuālajā īpašumā. Savukārt politiskās sistēmas maiņa nevar garantēt, ka saglabāsies līdzvērtīgi nosacījumi īpašumtiesībām [1], [3].

Pārvaldes efektivitātes rādītājs raksturo publisko pakalpojumu kvalitāti, civildienesta kvalitāti un politisko neatkarību, politikas veidošanas un īstenošanas kvalitāti, kā arī ticamību, ka valstība turēsies pie pieņemtās politikas. Šī rādītāja noteikšanā Pasaules Banka ir izmantojusi 37 rādītājus no 15 datu avotiem, kas novērtē publiskās pārvaldes kvalitāti, publisko pakalpojumu kvalitāti, kapacitāti veikt reformas publiskajā sektorā, budžeta plānošanas kvalitāti, uzticēšanās līmeni valdībai, politikas virzienu savstarpējo saskaņu u. c.

Pamatojums rādītāja izvēlei: no publiskās pārvaldes darbības kvalitātes ir tieši atkarīga publisko pakalpojumu un valsts sniegtā atbalsta (grantu, subsīdiu u.tml.) kvalitāte, kā arī atbilstība sabiedrības ilgtermiņa attīstības vajadzībām. Politiski neatkarīga publiskā pārvalde arī nodrošina ierobežojumus politiskajai elitei, tādējādi samazinot renti, ko politiskā elite var gūt no pārvaldītajiem resursiem uz sabiedrības rēķina [22], [37], [73], [110].

Likuma varas rādītājs sniedz novērtējumu par sabiedrības locekļu pakļaušanos likumiem un pārliecību par to ievērošanu, it īpaši tādās jomās kā līgumu īstenošana, īpašumtiesības, policija un tiesas, kā arī par noziedzības un vardarbības varbūtību. Šī rādītāja noteikšanā Pasaules Banka ir izmantojusi 74 rādītājus no 22 datu avotiem, kas novērtē noziedzību, privātīpašuma aizsardzību, īpašumtiesību ievērošanu, tiesu darbību, uzticēšanos policijai un tiesu varai u. c.

Pamatojums rādītāja izvēlei: likuma varas ievērošana sekmē vienlīdzīgas iespējas īstenot savas tiesības sabiedrības locekļiem, uzņēmumiem un organizācijām. Augstāki likuma varas ievērošanas rādītāji liecina, ka pastāv nepieciešamie priekšnoteikumi valsts sociālekonomiskai attīstībai – labi nostiprinātas īpašumtiesības veicina ilgtermiņa ieguldījumus un ilgtermiņā efektīvu uzņēmumu darbību, zems noziedzības līmenis mazina tirgus kropļojumus un riskus cilvēka drošībai, savukārt kvalitatīva tiesu darbība nodrošina kontroles mehānismu likumu ievērošanai. Turklāt faktiskajām (*de facto*) tiesībām ir lielāka nozīme nekā likumdošanā noteiktajai (*de jure*) īpašuma tiesību formai. Līdz ar to prioritāri jāvērtē faktiskā, nevis likumdošanā noteiktā tiesību ievērošana, izmantojot subjektīvu novērtējumu datus [1], [42], [45], [92], [110].

Regulēšanas kvalitātes rādītājs atspoguļo valdības spēju noteikt un ieviest skaidru privātā sektora regulēšanas politiku un nosacījumus. Šī rādītāja noteikšanā Pasaules Banka ir izmantojusi 52 rādītājus no 14 datu avotiem, kas novērtē likumdošanas radīto administratīvo slogu, konkurenci un pretmonopolu politiku, administratīvās procedūras biznesa uzsākšanai, ārvalstu investīcijas, banku darbību, tirdzniecības politiku, nodokļu sistēmu u. c.

Pamatojums rādītāja izvēlei: privātā sektora regulējumam – efektīvai produktu, ražošanas faktoru un finanšu tirgus darbības regulācijai – ir tieša ietekme uz privātā sektora dalībnieku lēmumiem ieguldīt tautsaimniecībā. Regulējuma mērķis ir nodrošināt ilgtspējīgu sociālekonomisko attīstību, kur privātā sektora ierobežojumi nodrošina valsts sociālekonomisko mērķu īstenošanu, vienlaikus nekavējot privāto sektoru attīstīt uzņēmējdarbību, tādējādi radot ilgtermiņā pozitīvu ietekmi uz tautsaimniecības attīstību [37], [45], [76], [77].

Korupcijas kontroles rādītājs sniedz novērtējumu par publiskās varas izmantošanu personiska labuma gūšanai. Šī rādītāja noteikšanā Pasaules Banka ir izmantojusi 40 rādītājus no 21 datu avota, kas novērtē korupcijas līmeni valsts pārvaldē un politiķu vidū, pretkorupcijas politiku, uzticēšanos politiķiem u. c.

Pamatojums rādītāja izvēlei: korupcija darbojas kā papildu nodoklis sabiedrībai. Tās izmantošana rada priekšrocības atsevišķām sabiedrības grupām un uzņēmumiem, nevis vairākumam sabiedrības vai tirgus dalībnieku. Tādēļ augstāks korupcijas kontroles līmenis sekmē valsts sociālekonomisko attīstību, radot līdzvērtīgas iespējas ikvienam uzņēmumam un indivīdam piedalīties sociālekonomiskās attīstības procesos [76], [77].

Uzticēšanās/ neuzticēšanās rādītājs jeb **uzticēšanās rādītājs** (turpmāk - uzticēšanās) veidots, balstoties uz respondentu īpatsvaru, kas uzskata, ka lielākajai daļai cilvēku var ticēt.

Pamatojums rādītāja izvēlei: uzticēšanās līmenis raksturo sociālo kapitālu, kas tiek definēts gan kā resurss (kopīgas normas un vērtības), kas saista kopīgu mērķu sasniegšanai, gan kā process (koordinācija, sadarbība), kas saista indivīdus un paver pieeju citiem resursiem (informācijai, zināšanām, finansēm u. c.). Savstarpēja atvērtība un uzticēšanās sadarbojoties ļauj efektīvāk izmantot pieejamos resursus. Sociālais kapitāls atvieglo un veicina darbību veikšanu, turklāt caur formāliem un neformāliem tīkliem tas nodrošina ātrāku, lētāku, lielāka apmēra un labākas kvalitātes informācijas un zināšanu apmaiņu. Sociālais kapitāls tiek uzskatīts par reģionālo inovāciju sistēmu pamatu; līdz ar mijiedarbību, tīklošanos un telpisku tuvumu – par kolektīvās mācīšanās, kas veicina uzņēmumu, reģionu un nāciju inovativitāti un konkurētspēju, pamatu [4], [27], [30], [49], [64], [66], [87], [96], [112], [116].

Iniciatīvas/ paļaušanās rādītājs jeb **iniciatīvas rādītājs** (turpmāk - iniciatīva) veidots, pamatojoties uz 10 punktu skalas novērtējumu par to, kam - valstij vai indivīdam - jāuzņemas vairāk atbildības.

Pamatojums rādītāja izvēlei: iniciatīvas līmenis ir cieši saistīts ar sabiedrības sociālekonomiskās attīstības iespējām, jo raksturo indivīdu gatavību pašiem risināt sociālekonomiskās attīstības izaicinājumus pretstatā paļāvībai un risinājumu gaidīšanai no publiskā sektora puses. Augstāks iniciatīvas līmenis atspoguļojas uzņēmumu un nevalstisko organizāciju veidošanā, aktīvā to darbības paplašināšanās un jaunu produktu radīšanā [33], [44].

Individuālisma/ kolektīvisma rādītājs jeb **autonomijas rādītājs** (turpmāk - individuālisms) veidots, izmantojot 5 punktu skalas novērtējumu par individuālisma vai kolektīvisma vērtību dominēšanu sabiedrībā.

Pamatojums rādītāja izvēlei: tiek uzskatīts, ka globalizētā ekonomikā individuālistiskās vērtības dod lielāku pienesumu ekonomiskajai attīstībai. Tās rosina darba dalīšanu, iniciatīvu un inovācijas, jo tās liek mazāku uzsvāru uz nepieciešamību piemēroties sabiedrības normām nekā kolektīvisma vērtības. Savukārt negatīvās blakusparādības individuālistiskajās sistēmās ir noslāņošanās, atsvešināšanās un nedrošība sabiedrībā.

Turpretī kolektīvisms skata indivīdu kā sabiedrības daļu un fokusējas uz nevienlīdzības mazināšanu, kopienu, decentralizāciju, kopīgu lēmumu pieņemšanu. Kolektīvisma vērtības ir cieši saistītas ar sociālo kapitālu, jo sociālā kapitāla esamība ir atkarīga no cilvēku spējas vienam ar otru bīdīties un līmeni, kādā kopīgās normas un vērtības ļauj tiem pakārtot savas personīgās intereses plašākām kopienas interesēm [27], [33], [44].

Savukārt kā pirmā rezultatīvā pazīme institūciju ietekmes novērtēšanai izmantots **IKP uz vienu iedzīvotāju**, kas ir vispāratzīts rādītājs valsts ekonomiskās attīstības līmeņa noteikšanai un objektīvās labklājības raksturošanai. Tas kā relatīvs rādītājs ļauj savstarpēji salīdzināt pēc iedzīvotāju skaita atšķirīgas valstis.

Kā iepriekš minēts, institūcijas ietekmē fiziskā, dabas un cilvēkkapitāla izmantošanu, kā arī zināšanu kā ekonomiskās attīstības virzītājspēku rašanos, izplatīšanu un pielietošanu. Līdz ar to institūciju ietekme uz valsts sociālekonomisko attīstību tieši atspoguļojas IKP uz vienu iedzīvotāju līmenī.

IKP uz vienu iedzīvotāju ir visplašāk izmantotais sociālekonomisko attīstību raksturojošais rādītājs ne tikai institūciju ietekmes pētījumos, bet tautsaimniecības analīzē kopumā. No promocijas darbā detalizēti apskatītajiem pētījumiem šo rādītāju izmantojuši lielākā daļa pētnieku, tai skaitā Rodriks *et al.*, Halls un Džonss, Gleizers *et al.*, Starptautiskā Valūtas fonda pētnieki, zviedru pētniekiem Ēriksens *et al.*, lietuviešu pētniece Šeputiene un igauņu pētnieces Kaldaru un Parts [30], [37], [45], [49], [92], [101] (sk. 2.2. tabulu).

2.2. tabula

Piemēri rezultatīvās pazīmes raksturošanai izmantotajiem rādītājiem pētījumos par institūciju ietekmi uz ekonomisko attīstību [autores izstrādāts]

Autors, pētījums un publicēšanas gads	Izmantotie rādītāji
Acemoglu D., Johnson S., Robinson J.A. Reversal Of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution (2002)	Iedzīvotāju blīvums
Glaeser E.L., La Porta R, Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. Do Institutions Cause Growth? (2004)	IKP uz iedzīvotāju IKP uz iedzīvotāju izmaiņas
Hall R. E., Jones C.I. Why do some Countries Produce so much more Output per Worker than Others? (1999)	IKP uz iedzīvotāju
Kaldaru H., Parts E. Social and institutional factors of economic development: evidence from Europe (2008)	IKP uz iedzīvotāju Tautas attīstības indekss
Rodrik D., Subramanian A., Trebbi F. Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development (2004)	IKP uz iedzīvotāju
Šeputienē, J. The evaluation of the impact of institutional environment on economics (2009)	IKP uz iedzīvotāju
International Monetary Fund. World Economic Outlook 2003. Growth and Institutions (2003)	IKP uz iedzīvotāju
Eriksson R.H., Hansen H.K., Lindgren U. The Importance of Business Climate and People Climate on Regional Performance (2014)	IKP uz iedzīvotāju
Nifo A., Vecchione G. Do Institutions Play a Role in Skilled Migration? The Case of Italy (2014)	Augstāko izglītību saņēmušo jauniešu migrācijas saldo
Westlund H., Larsson J.P, Olsson A.R. Start-ups and Local Entrepreneurial Social Capital in the Municipalities of Sweden (2014)	Iesācējuzņēmumu skaits uz iedzīvotāju

Atsevišķos gadījumos izmantots arī tāds rādītājs kā IKP uz iedzīvotāju izmaiņas. Ņemot vērā institucionālās vides salīdzinoši lēnās pārmaiņas, šāda rādītāja pielietošanai nepieciešami dati par IKP uz iedzīvotāju pārmaiņām ilgā laika periodā. Tā Gleizers *et al.* pielietojis datus par IKP uz iedzīvotāju pieaugumu 40 gadu garumā [30]. Tomēr šāda perioda datus nav iespējams izmantot, analizē iekļaujot Eiropas Savienības jaunās dalībvalstis, kuras pirms vairāk kā 20 gadiem piedzīvoja ekonomiskā režīma maiņu.

Visbeidzot gadījumos, kad dati par IKP uz iedzīvotāju nav pieejami, piemēram, skatot ekonomisko attīstību vairāku simtu gadu garumā, izmantots iedzīvotāju blīvuma rādītājs, piemēram, Ašemoglu *et al.* pētījumā, pieņemot, ka augstāk attīstītās teritorijas bijušas blīvāk apdzīvotas [2]. Šāda sakarība raksturo tā saukto Maltusa fāzi, kur algu pieaugums vidējā termiņā tika kompensēts ar iedzīvotāju skaita pieaugumu un otrādāk, nodrošinot algu līmeņa stabilitāti ilgtermiņā [21], [29], [38]. Taču šāda rādītāja izmantošana nav aktuāla promocijas darba ietvaros veiktajam pētījumam, kas fokusējas uz institucionālās vides ietekmi mūsdienās.

Kā **otrā rezultatīvā pazīme izmantota iedzīvotāju apmierinātība ar dzīvi**, kas parāda iedzīvotāju subjektīvo vērtējumu par dzīves kvalitāti. Apmierinātība ar dzīvi ir subjektīvs, labklājību raksturojošs rādītājs, kas papildina iepriekš minētos objektīvos rādītājus ar indivīda subjektīvo skatījumu uz valsts labklājības līmeni. Ja pieņemam, ka IKP uz iedzīvotāju raksturo institūciju ietekmi uz cilvēka materiālo vajadzību apmierināšanu, tad apmierinātības ar dzīvi rādītājs ilustrē institūciju ietekmi uz augstākā līmeņa vajadzību (piederības, pašcieņas, pašrealizācijas u. c.) sasniegšanu.

Rādītājs izvēlēts, ņemot vērā kritiku, ko pēdējās desmitgadēs saņēmis IKP uz iedzīvotāju kā universāls sociālekonomisko attīstību raksturojošs rādītājs, veicinot diskusiju par aktīvāku papildu rādītāju izmantošanu sociālekonomiskās attīstības raksturošanai. Piemēram, ekspertu diskusijas “Tālāk par IKP” (angl. *Beyond GDP*) ietvaros tiek spriests par rādītājiem sabiedrības attīstības raksturošanai, iekļaujot tādas dimensijas kā vienlīdzība, laime, ilgtspēja u. c. [62]

Īpaši aktīvi šajās diskusijās līdzdarbojas Apvienotās Nācijas, kas ir izstrādājušas un regulāri aprēķina tautas attīstības indeksu (angl. *Human Development Index*). Šis indekss apvieno tādus rādītājus kā IKP uz iedzīvotāju dzīves standarta raksturošanai, paredzamo mūža ilgumu garas un veselīgas dzīves raksturošanai un mācības pavadīto gadu skaitu zināšanu raksturošanai [104]. No promocijas darbā detalizēti apskatītajiem pētījumiem šis indekss izmantots igauņu pētnieču Kaldaru un Parts institūciju ietekmes pētījumā [49]. Tomēr šādi rādītāji ir vairāk piemēroti mazāk attīstīto valstu attīstības līmeņa raksturošanai, ņemot vērā, ka

attīstīto valstu vidū atšķirības paredzamajā mūža ilgumā vai mācībās pavadīto gadu skaitā ir mazāk izteiktas un indeksa variāciju lielāko daļu izskaidro atšķirības IKP uz iedzīvotāju.

Arī atsevišķas valstis ir izstrādājušas rādītājus dzīves kvalitātes raksturošanai. Piemēram, 2006. gadā Latvijā Karnītis *et al.* izveidoja dzīves kvalitātes indeksu, kas iekļauj 14 rādītājus deviņās jomās - materiālā labklājība, nodarbinātība, iespēja iesaistīties darba tirgū, veselība, sociālā drošība, izglītība, zināšanu līmenis, fiziskā drošība, mājoklis, ģimene, iekļaušanās aušanās, līdzdalība, pilnvērtīga atpūta [5], [51]. Taču šādi indikatori nav izmantojami starptautiskiem salīdzinājumiem, ņemot vērā, ka tie tiek aprēķināti tikai vienas valsts mērogā. Līdzīgi starptautiski salīdzinājumi ir, piemēram, *OECD* labākas dzīves indekss (angl. *Better Life Index*), kas iekļauj novērtējumu 14 dzīves kvalitāti raksturojošās datu grupās [79].

Tomēr visplašāk izmantotais subjektīvu labklājību raksturojošs rādītājs starptautiskos pētījumos ir apmierinātība ar dzīvi. Pētnieki Lūkass, Dīners un Helivels u. c. aicina ar šo rādītāju papildināt ierasto rādītāju loku individuālās un nacionālās labklājības raksturošanai, kā arī to izmantot politiku ietekmes novērtējumos. Dažkārt subjektīvās labklājības raksturošanai tiek izmantots arī noteiktā brīdī pastāvošo sajūtu (laime, bēdas) novērtējums, taču tas tiek uzskatīts par svārstīgāku rādītāju, ko ietekmē ikdienas noskaņojums. Savukārt apmierinātība ar dzīvi tiek uzskatīta par stabilāku subjektīvo labklājību raksturojošu rādītāju, kuru aptaujātie norāda atbilstoši izjūtu novērtējumam ilgākā termiņā. Laimes izpratne arī ir ciešāk saistīta ar vietējo kultūru, līdz ar to šādi dati ir mazāk piemēroti starptautiskiem salīdzinājumiem. Turklāt pētījumi liecina, ka nepastāv cieša sakarība starp apmierinātību ar dzīvi un laimes līmeni. Tāpēc virkne pētnieku – Sorensens, Sakss, Stīvensons, Volfers, Helivels u. c. – ir izvēlējušies apmierinātības ar dzīvi rādītāju subjektīvās labklājības raksturošanai [39], [94], [97].

Apmierinātības ar dzīvi novērtējums izmantots arī dažādos starptautisku organizāciju pārskatos un pētījumos, piemēram, *OECD* Labākas dzīves indeksā (angl. *Better Life Index*), kas iekļauj novērtējumu 14 dzīves kvalitāti raksturojošās datu grupās, un *OECD* pētījumā “*How’s Life? Measuring Well-being*”, kurā secināts, ka tādi institucionālie faktori kā pārvaldības kvalitāte un sociālā kapitāla līmenis ietekmē apmierinātību ar dzīvi [78], [79].

Apmierinātības ar dzīvi līmenis tiek noteikts, izmantojot iedzīvotāju aptaujas, kurās apmierinātības līmenis jānorāda skaitliskā formā, lielākoties skalā 1-10. Dati par apmierinātību ar dzīvi dažādās pasaules valstīs pieejami pasaules vērtību apsekojuma un Gallup World Poll datu bāzēs. Jautājums par apmierinātību ar dzīvi iekļauts arī Eiropas Vērtību apsekojumā, taču šī aptauja iekļauj tikai Eiropas valstis.

Vienlaikus subjektīvās labklājības rādītāju kritiķi uzsver šādu novērtējumu subjektivitāti, norādot, ka dzīves kvalitātes pašvērtējums var neatbilst faktiskajiem datiem par personas ienākumiem, nodarbinātību, veselības stāvokli u.tml. Tomēr pētījumi liecina, ka apmierinātības ar dzīvi pašnovērtējums cieši korelē ar tādiem objektīvi novērojamiem rādītājiem kā sirdsdarbība, smadzeņu darbības rādītāji, smaidīšanas biežums, veselības un miega kvalitāte [94]. Līdz ar to tas uzskatāms par ticamu rādītāju subjektīvās labklājības novērtēšanai.

Pasaules vērtību apsekojuma dati ir brīvi pieejami un iekļauj datus par līdz pat 60 valstīm, turklāt tie integrē Eiropas vērtību apsekojuma datus, tādēļ promocijas darbā izmantots šis avots. Rādītājs veidots, transformējot pasaules vērtību apsekojumā iekļauto novērtējumu jautājumā par apmierinātību ar dzīvi (angl. *Satisfaction with your life*) no 10 punktu skalas uz 100 punktu skalu, lai tas atbilstu pārējo izmantoto indeksu vērtību skalai.

Jāatzīmē, ka apmierinātība ar dzīvi kā rezultatīvā pazīme nav izmantots nevienā no promocijas darbā detalizēti apskatītajiem institūciju pētījumiem (sk. 2.2. tabulu). Līdz ar to šī rādītāja izmantošana iezīmē jaunu pieeju institucionālās vides ietekmes novērtēšanā, paplašinot institūciju ietekmes novērtēšanai izmantoto rādītāju loku ar subjektīvu labklājību raksturojošu rādītāju.

Savukārt kā citi (papildus institūcijām) **ienākumu un apmierinātības ar dzīvi ietekmējoši faktori** pētījumam tika izvēlēti rādītāji, kas raksturo ražošanas faktoru “kapitāls” un “darbs” kvalitāti, ekonomikas atvērību, kā arī valstī pastāvošo institūciju ietekmi.

Nemot vērā investīciju lomu ekonomiskajā attīstībā, pirmkārt tika atlasīts tāds rādītājs kā **ieguldījumi pamatlīdzekļos procentos no IKP**, pieņemot, ka šis rādītājs raksturo ieguldījumus ražošanas faktora “kapitāls” kvalitātē. Neoklasiskajā izaugsmes teorijā (piemēram, Solova darbos) tieši investīcijas tiek uzskatītas par galveno ekonomiskās attīstības priekšnosacījumu. Lai gan eksistē pierādījumi par ieguldījumu pamatlīdzekļos krītošo atvedi, tiek uzskatīts, ka investīcijas ceļ produktivitāti un labklājību [90]. No promocijas darbā detalizēti apskatītajiem pētījumiem šādu rādītāju kā sociālekonomiskās attīstības faktoru izmantojis, piemēram, Halls un Džonss, kā arī lietuviešu pētniece Šeputiene [37], [101].

Plaši tiek diskutēts arī par cilvēkkapitāla ietekmi uz produktivitāti, izceļot izglītības un inovāciju lomu ekonomiskajā attīstībā. Tāpēc cilvēkkapitāla raksturošanai izmantots **studentu skaits 5. un 6. ISCED līmenī, kas atbilst augstākajai (t. sk. koledžas līmeņa) izglītībai, attiecībā pret vecuma grupu piecus gadus pēc vidusskolas beigšanas**, pieņemot, ka šis rādītājs raksturo ieguldījumus ražošanas faktora “darbs” kvalitātē. Izglītības un inovācijas nozīme ekonomiskajā attīstībā tika akcentēta pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados

ekonomistu Rūmera un Lūkasa darbos. Tiek uzskatīts, ka investīcijas izglītībā ceļ produktivitāti, tādējādi radot atšķirības valstu ekonomiskās attīstības līmenī. Ieguldījumi izglītībā arī paaugstina inovāciju kapacitāti un ļauj pārņemt inovācijas no citām valstīm [90]. No promocijas darbā detalizēti apskatītajiem pētījumiem šādu rādītāju kā sociālekonomiskās attīstības faktoru izmantojis, piemēram, Halls un Džonss, Gleizers *et al.* un lietuviešu pētniece Šeputiene [30], [37], [101].

Ekonomiskās izaugsmes raksturošanai lietderīgāks būtu rādītājs, kas skaidrāk atspoguļo zināšanu kvalitāti, nevis kvantitāti, piemēram, inovatīvo produktu vai uzņēmumu, kas ievieš inovācijas, īpatsvars. Taču šādiem rādītājiem nav pieejami starptautiski salīdzināmi dati tik plašam valstu lokam, kāds ir iekļauts analizē. Tajā pašā laikā, apzinoties šī rādītāja nepilnības, studentu īpatsvars tiek plaši izmantots dažādos novērtējumos un politikas plānošanas dokumentos, piemēram, tas ir viens no Eiropas Savienības mēroga uzraudzības rādītājiem stratēģijas “Eiropa 2020” īstenošanai [100]. Tāpēc tas tika izmantots arī šajā analizē, pieņemot, ka lielāks augstāko izglītību ieguvušo iedzīvotāju īpatsvars sniedz priekšrocības inovāciju radīšanā.

Ekonomikas atvērtība sekmēs tās attīstību, jo valsts iekļaušanās starptautiskajā tirdzniecībā ir būtiska nozīme produktivitātes celšanā. Tāpēc pētījumā izmantots **valsts eksporta un importa apjoms procentos no IKP** kā ekonomikas atvērtības līmeni raksturojošs rādītājs. Pētījumos par ekonomisko izaugsmi, piemēram, Rūmera, Frankela un. Saksa darbos, norādīts uz ekonomiskās atvērtības būtisko lomu produktivitātes celšanā [92]. No promocijas darbā detalizēti apskatītajiem pētījumiem šāds rādītājs izmantots Rodrika *et al.*, Starptautiskā Valūtas fonda, Hallsa un Džonsa un lietuviešu pētnieces Šeputienes pētījumos par institūciju ietekmi kā viens no sociālekonomiskās attīstības faktoriem [37], [45], [92], [101].

Analīzē izmantoto rādītāju izvēli noteica pieejamo datu ierobežojumi analīzes veikšanai pasaules mērogā. Izmantoto statistikas datu raksturlielumi redzami 2.3. tabulā.

Ienākumu līmeni un to ietekmējošos faktorus raksturojošie rādītāji iegūti no Pasaules Bankas attīstības rādītāju (angl. *World Development Indicators*) datubāzes. Savukārt institūcijas raksturojošie rādītāji iegūti no pasaules pārvaldības indikatoru (angl. *World Governance Indicators*) novērtējuma datubāzes un pasaules vērtību apsekojuma (angl. *World Value Survey*) datubāzes (dati no pēdējiem diviem apsekojumiem 1999.-2002. un 2005.-2008. gadā). Visi analīzei nepieciešamie dati bija pieejami par 87 valstīm.

Pirms regresijas analīzes veikšanas:

- Pirmkārt, tika izanalizēts izmantoto datu sadalījums laika periodā, lai noteiktu tālāk analizē izmantojamo datu apjomu – viena vai vairāku gadu garumā;

- Otrkārt, tika veikta faktoru analīze, lai noteiktu regresijas analīzē izmantojamo faktoru skaitu, grupējot, ja nepieciešams, savstarpēji saistītus faktorus.

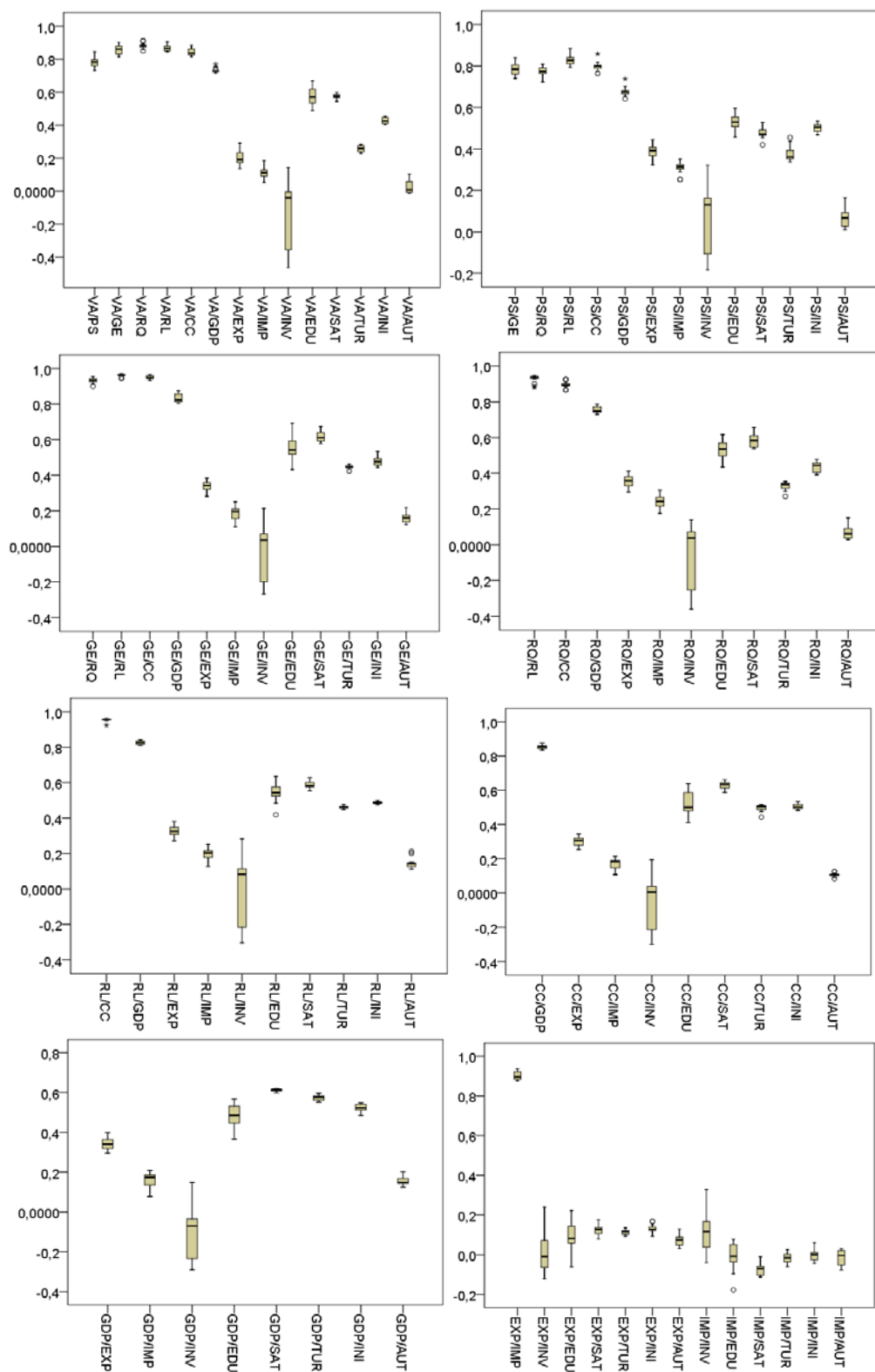
2.3. tabula

Institūciju un sociālekonomiskās attīstības cēloņsakarību analīzē izmantotie rādītāji
[autores izstrādāts]

Rādītājs	Mērvienība	Periods	Avots
IKP uz vienu iedzīvotāju (GDP)	ASV dolāri	1994-2013	Pasaules Banka
Apmierinātība ar dzīvi (SAT)	Indekss (0-100)	1999.-2002. (1. raunds) 2005.-2008 (2. raunds)	Pasaules vērtību apsekojums
Ieguldījumi pamatlīdzekļos (INV)	Procenti no IKP	1994-2013	Pasaules Banka
Studentu īpatsvars 5. un 6. ISCED līmenī (EDU)	Procenti no vecuma grupas piecus gadus pēc vidusskolas beigšanas	1994-2013	Pasaules Banka
Eksports un imports (EXIM)	Procenti no IKP	1994-2013	Pasaules Banka
Pasaules pārvaldības rādītāji (GOV) • Līdzdalība un atbildība (VA) • Politiskā stabilitāte (PS) • Pārvaldes efektivitāte (GE) • Likuma vara (RL) • Regulēšanas kvalitāte (RQ) • Korupcijas kontrole (CC)	Indekss (0-100)	1996, 1998, 2000, 2002-2013	Pasaules Banka
Pasaules vērtību rādītāji • Uzticēšanās (TRU) • Iniciatīva (INI) • Individuālisms (AUT)	Indekss (0-100)	1999.-2002. (1. raunds) 2005.-2008 (2. raunds)	Pasaules vērtību apsekojums, autores aprēķini

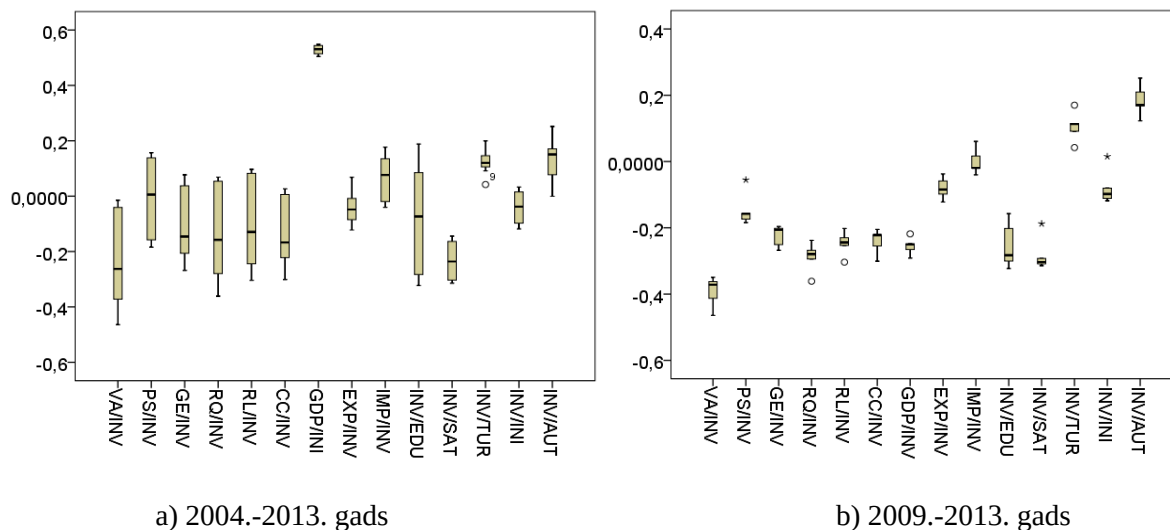
Lai pārbaudītu datu stabilitāti, tika izveidotas korelācijas koeficientu matricas, aprēķinot Pīrsona korelācijas koeficientus, katram no gadiem, par kuriem apkopoti analīzē izmantojamie dati (1. pielikums). Aprēķinātie korelācijas koeficienti atspoguļoti kastveida (angl. *Boxplot*) diagrammās (2.1. attēls).

Kastveida diagrammas uzrāda salīdzinoši lielas svārstības korelācijas koeficientiem ar investīciju rādītāju. Pārējos gadījumos koeficientu svārstības ir ļoti nelielas, tātad attiecība saglabājas stabila aplūkotajā 15 gadu periodā.

2.1. attēls. Kastveida diagrammas analizē izmantoto rādītāju korelāciju 1996.-2013. gadā stabilitātes novērtēšanai [autores izstrādāts].

Lai detalizētāk analizētu izmantoto rādītāju korelāciju ar investīciju rādītāju stabilitāti, tika izveidotas kastveida diagrammas īsākam laika periodam – pēdējiem 10 gadiem un pēdējiem 5 gadiem (2.2. attēls).

2.2. attēls. Kastveida diagrammas analīzē izmantoto rādītāju korelācijai ar investīciju rādītāju stabilitātes novērtēšanai (angl. *Boxplot*) [autores izstrādāts].

Dati liecina, ka pēdējos 5 gados analīzē izmantoto rādītāju sakarību svārstības ar investīciju rādītāju ir ievērojami mazinājušās, salīdzinot ar 10 vai 15 gadu periodu atspoguļojošiem rādītājiem.

Nemot vērā salīdzinoši nelielās sakarību svārstības 15 gadu periodā, kā arī investīciju rādītāja sakarības ar citiem rādītājiem stabilizēšanos pēdējos 5 gados, tika pieņemts lēmums turpmāk analīzē izmantot pēdējos aktuālākos datus – par 2013. gadu (2. pielikums).

Nākamajā solī tika veikta faktoru analīze. Faktoru analīzes ietvaros tika pārbaudīta izvēlēto rādītāju multikolinearitāte, aprēķinot Pīrsona korelācijas koeficientus (2.4. tabula).

2.4. tabula

Korelācijas koeficientu matrica [autores izstrādāts]

	INV	EDU	EXIM	VA	PS	GE	RQ	RL	CC	TRU	INI	AUT
INV	1,000	-0,157	-0,084	-0,413	-0,184	-0,251	-0,294	-0,253	-0,222	0,113	-0,111	0,168
EDU	-0,157	1,000	0,120	0,494	0,508	0,539	0,499	0,526	0,488	0,339	0,239	0,198
EXIM	-0,084	0,120	1,000	0,244	0,408	0,326	0,367	0,326	0,286	0,053	0,088	0,017
VA	-0,413	0,494	0,244	1,000	0,792*	0,867*	0,882*	0,868*	0,827*	0,278	0,407	0,003
PS	-0,184	0,508	0,408	0,792*	1,000	0,812*	0,790*	0,827*	0,802*	0,363	0,528	0,069
GE	-0,251	0,539	0,326	0,867*	0,812*	1,000	0,943*	0,968*	0,946*	0,423	0,449	0,136
RQ	-0,294	0,499	0,367	0,882*	0,790*	0,943*	1,000	0,939*	0,892*	0,352	0,408	0,049
RL	-0,253	0,526	0,326	0,868*	0,827*	0,968*	0,939*	1,000	0,958*	0,457	0,477	0,126
CC	-0,222	0,488	0,286	0,827*	0,802*	0,946*	0,892*	0,958*	1,000	0,505	0,487	0,110
TRU	0,113	0,339	0,053	0,278	0,363	0,423	0,352	0,457	0,505	1,000	0,367	0,241
INI	-0,111	0,239	0,088	0,407	0,528	0,449	0,408	0,477	0,487	0,367	1,000	0,144
AUT	0,168	0,198	0,017	0,003	0,069	0,136	0,049	0,126	0,110	0,241	0,144	1,000

* korelācijas koeficients pārsniedz 0,75

Lai pārliccinātos par faktoru analīzes veikšanas lietderību, tika aprēķināti vairāki pārbaudes rādītāji. KMO (angl. Kaiser-Meyer-Olkin) testa rezultāts 0,890 ir lielāks par 0,500, tātad faktoru analīzes rezultāts būs adekvāts. Savukārt statistiskās nozīmības rādītājs Sig. ir 0,000, tātad starp mainīgajiem pastāv korelatīva sakarība.

Kā redzams 2.4. tabulā, pasaules pārvaldības rādītāju korelācijas koeficienti ir cieši saistīti savā starpā (korelācijas koeficienti pārsniedz 0,75), kas norāda uz multikolinearitātes problēmu. Līdz ar to šie mainīgie var tikt apvienoti vienā izskaidrojošā faktorā. KMO vērtības individuālajiem rādītājiem (angl. *anti-image correlation*), kas ir lielākas par 0,500, apstiprina, ka pasaules pārvaldības rādītāji jāapvieno vienā faktorā.

Kopības (angl. *communalities*) liecina, kāda mainīgā dispersijas daļa ir izskaidrota ar attiecīgajiem galvenajiem komponentiem. Ieteicams, lai piedāvātie faktori izskaidrotu vismaz 50% katra mainīgā dispersijas, lai gan vispārējā veidā par lielu kopību tiek uzskatītas kopības, kas pārsniedz 0,8. Kopības vērtības liecina (2.3. tabula), ka no faktoru analīzes būtu izslēdzami tādi mainīgie kā EDU (izglītības līmeņa rādītājs), EXIM (ekonomiskās integrācijas rādītājs), INI (iniciatīvas rādītājs) un AUT (individuālisma rādītājs), kā arī apsverama rādītāju INV (investīciju rādītājs) un TUR (uzticēšanās rādītājs) izslēgšana no faktoru analīzes.

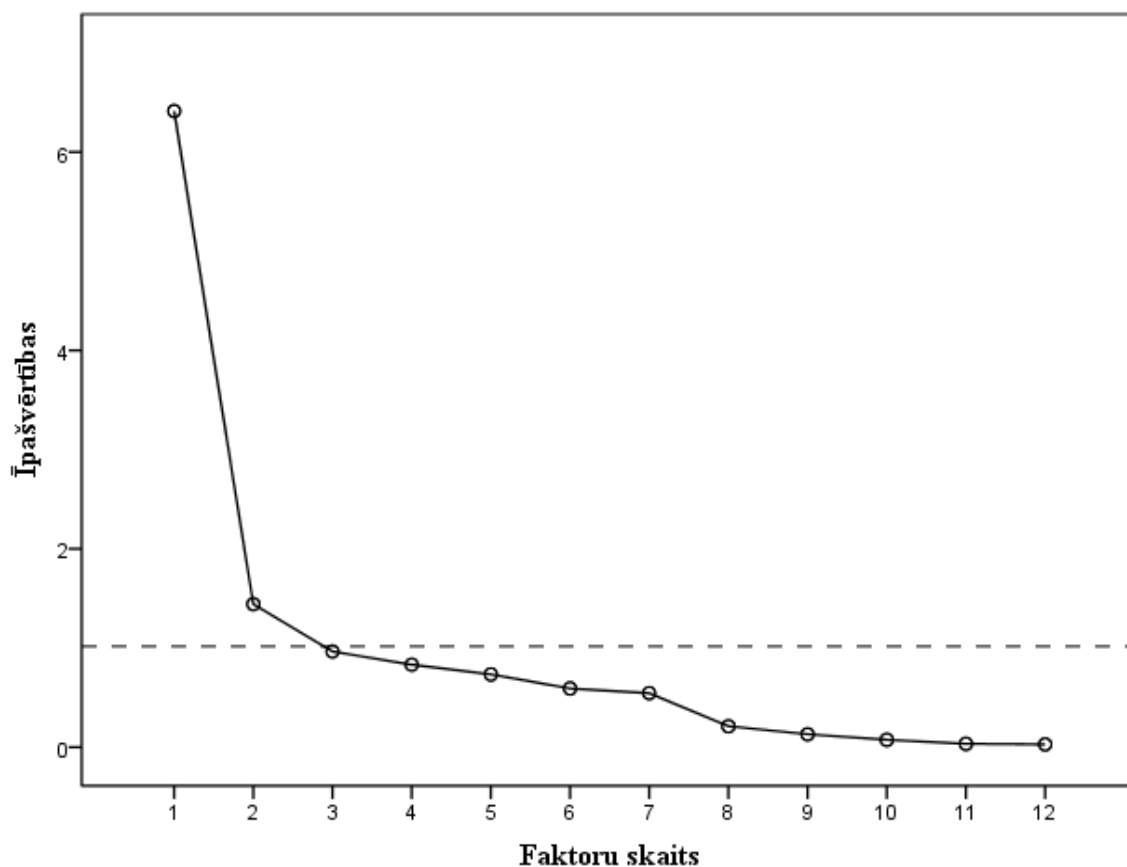
2.5. tabula

Kopības [autores izstrādāts]

INV	EDU	EXIM	VA	PS	GE	RQ	RL	CC	TRU	INI	AUT
0,507*	0,395	0,175	0,864**	0,786*	0,931**	0,903**	0,944**	0,902**	0,586*	0,363	0,498

* >0,500, **>0,800; Extraction Method: Principal Component Analysis

Savukārt akmens nobiras kritērijs (angl. *Screen Plot*) – grafiska metode faktoru skaita noteikšanai – liecina, ka veidojams viens apvienots faktors, jo, sākot ar otro faktoru, faktoru īpašvērtību samazināšanās strauji palēninās (2.3. attēls).

2.3. attēls. Diagramma akmens nobiras kritērija pielietošanai [autores izstrādāts].

Visbeidzot, rotētā faktoru matrica (angl. *Rotated Component Matrix*) pēc filtra ar vērtību 0,8 pielietošanas liecina, ka vienā faktorā apvienojami tādi rādītāji kā likuma vara (RL), pārvaldes efektivitāte (GE), regulēšanas kvalitāte (RQ), korupcijas kontrole (CC), līdzdalība un atbildība (VA) un politiskā stabilitāte (PS) (2.4. tabula).

Savukārt pārējie mainīgie analizējami kā atsevišķi faktori.

2.6. tabula

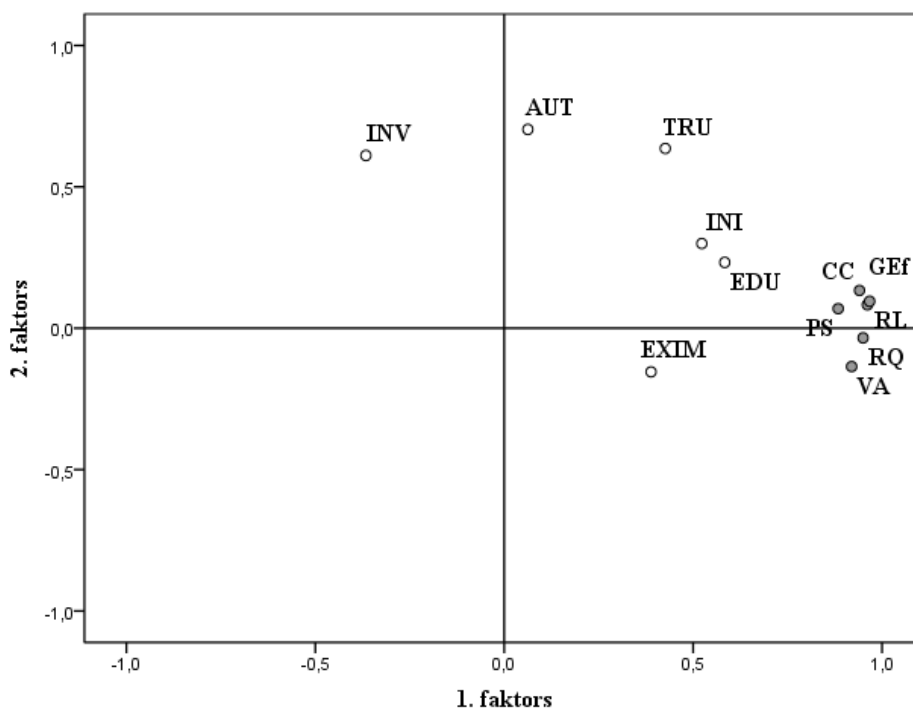
Rotētā faktoru matrica [autores izstrādāts]

		RL	GE	RQ	CC	VA	PS	INV	EDU	EXIM	TRU	INI	AUT
Faktors	1	0,967	0,961	0,950	0,940	0,920	0,884						
	2												

Extraction Method: Principal Component Analysis

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization

Rādītāju likuma vara (RL), pārvaldes efektivitāte (GE), regulēšanas kvalitāte (RQ), korupcijas kontrole (CC), līdzdalība un atbildība (VA) un politiskā stabilitāte (PS) koncentrēšanās ap pirmo faktoru uzskatāmi redzama arī grafiski diagrammā mainīgo atspoguļošanai jaunā koordinātu sistēmā pēc sākotnējās koordinātu sistēmas rotācijas (angl. *Component Plot in Rotated Space*) (2.4. attēls).

2.4. attēls. Diagramma mainīgo atspoguļošanai jaunā koordinātu sistēmā pēc sākotnējās koordinātu sistēmas rotācijas [autores izstrādāts].

Visbeidzot tika aprēķināts katra mainīgā ieguldījums faktora slodzē, izmantojot faktoru slodzes koeficientu matricu (angl. *Component Score Coefficient Matrix*). Koeficienti liecina, ka visiem sešiem rādītājiem ir gandrīz līdzvērtīgs unikālais ieguldījums faktora slodzē (2.5. tabula).

2.7. tabula

Faktoru slodzes koeficientu matrica [autores izstrādāts]

1. faktors	VA	PS	GE	RQ	RL	CC
	0,157	0,139	0,151	0,156	0,151	0,145

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Ņemot vērā veiktās faktoru analīzes rezultātus, seši institūcijas raksturojošie rādītāji – likuma vara (RL), pārvaldes efektivitāte (GE), regulēšanas kvalitāte (RQ), korupcijas kontrole (CC), līdzdalība un atbildība (VA) un politiskā stabilitāte (PS) – apvienoti vienā pārvaldības institūciju rādītājā (GOV), izmantojot aprēķinātos faktoru slodzes koeficientus.

$$GOV_i = 0,157VA_i + 0,139PS_i + 0,151GE_i + 0,156RQ_i + 0,151RL_i + 0,145CC_i \quad (2.5.)$$

Lai pārlicinātos par veiktās faktoru analīzes drošumu, tika aprēķināts Kronbaha alfa koeficients visiem analīzē izmantotajiem faktoriem un atsevišķi faktorā GOV apvienotajiem sešiem rādītājiem. Rezultāti liecina, ka Kronbaha alfa vērtība visiem izlasē iekļautajiem rādītājiem ir 0,272, kas ir zemāka par 0,7, tādējādi norādot uz apšaubāmu iekšējo saskaņotību. Savukārt Kronbaha alfa vērtība faktorā GOV iekļautajiem sešiem rādītājiem ir 0,976, apliecinot augstu iekšējo saskaņotību.

Nākamajā solī tika aprēķināta reducētā korelācijas matrica (2.8. tabula). Nevienš no korelācijas koeficientiem nepārsniedz 0,75, tātad starp rādītājiem nepastāv multikolinearitāte un tos var izmantot regresijas analīzes veikšanā.

2.8. tabula

Ienākumu līmeni un to ietekmējošo faktoru, kā arī institūciju rādītāju Pīrsona korelācijas koeficienti [autores izstrādāts]

	INV	EDU	EXIM	GOV	TRU	INI	AUT
INV	1,000	-0,157	-0,084	-0,286	0,113	-0,111	0,168
EDU	-0,157	1,000	0,120	0,537	0,339	0,239	0,198
EXIM	-0,084	0,120	1,000	0,342	0,053	0,088	0,017
GOV	-0,286	0,537	0,342	1,000	0,420	0,484	0,087
TRU	0,113	0,339	0,053	0,420	1,000	0,367	0,241
INI	-0,111	0,239	0,088	0,484	0,367	1,000	0,144
AUT	0,168	0,198	0,017	0,087	0,241	0,144	1,000

Regresijas analīze tika veikta, sākotnēji izmantojot šādu modeli:

$$GDP_i = a_1 + a_2 INV_i + a_3 EDU_i + a_4 EXIM_i + a_5 GOV_i + a_6 TRU_i + a_7 INI_i + a_8 AUT_i \quad (2.6.),$$

kur GDP_i – ienākumu rādītājs valstī i ,

INV_i – investīciju rādītājs (ieguldījumi pamatlīdzekļos, % no IKP) valstī i ,

EDU_i – izglītības līmeņa rādītājs (studentu īpatsvars 5. un 6. ISCED līmenī, % no vecuma grupas piecus gadus pēc vidusskolas beigšanas) valstī i ,

$EXIM_i$ – ekonomiskās integrācijas rādītājs (eksporta un importa apjoms, % no IKP) valstī i ,

GOV_i – pārvaldības rādītājs (apvieno tādus pārvaldības rādītājus kā līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte, pārvaldes efektivitāte, likuma vara, regulēšanas kvalitāte un korupcijas kontrole) valstī i ,

TRU_i – uzticēšanās rādītājs valstī i ,

INI_i – iniciatīvas rādītājs valstī i ,

AUT_i – individuālisma rādītājs valstī i ,

$a_1, \dots, a_n$ – koeficienti.

Aprēķini liecina, ka R^2 izskaidro 76,7% datu kopējās dispersijas un kā faktori vienādojumā izmantojami investīciju, pārvaldības institūciju un uzticēšanās rādītāji, jo Sig. šiem rādītājiem ir mazāks par 0,05 (2.9. tabula).

2.9. tabula

Ienākumu līmeņa un to ietekmējošo faktoru parametri sākotnējam vienādojumam –
1. variants [autores izstrādāts]

	a_1 (Const)	a_2 (INV)	a_3 (EDU)	a_4 (EXIM)	a_5 (GOV)	a_6 (TRU)	a_7 (INI)	a_8 (AUT)
Koeficients	-13830,2	-398,5	-36,0	23,6	16714,3	471,4	216,0	245,1
t-stat	-1,124	-2,026	-0,659	1,130	7,386	4,811	1,371	1,546
Sig.	0,264	0,046	0,512	0,262	0,000	0,000	0,174	0,126

$R^2 = 0,767$; DW = 2,239

Ņemot vērā iegūtos rezultātus, vienādojums tika pārveidots šādā formā:

$$GDP_i = a_1 + a_2 INV_i + a_5 GOV_i + a_6 TRU_i \quad (2.7.),$$

kur GDP_i – ienākumu rādītājs valstī i ,

INV_i – investīciju rādītājs (ieguldījumi pamatlīdzekļos, % no IKP) valstī i ,

GOV_i – pārvaldības rādītājs (apvieno tādus pārvaldības rādītājus kā līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte, pārvaldes efektivitāte, likuma vara, regulēšanas kvalitāte un korupcijas kontrole) valstī i ,

TRU_i – uzticēšanās rādītājs valstī i ,

$a_1, \dots, a_n$ – koeficienti.

Šī vienādojuma R^2 saglabājas labā līmenī (74,9%), taču investīciju rādītāja Sig., kas ir lielāks par 0,05, liecina, ka tas izslēdzams no vienādojuma kā faktors (2.10. tabula).

2.10. tabula

Ienākumu līmeņa un to ietekmējošo faktoru parametri vienādojumam – 2. variants
[autore izstrādāts]

	a_1 (Const)	a_2 (INV)	a_5 (GOV)	a_6 (TRU)
Koeficients	10712,0	-342,5	17974,1	503,9
t-stat	2,241	-1,746	9,873	5,330
Sig.	0,028	0,084	0,000	0,000

$R^2 = 0,749$; $DW = 2,301$

Attiecīgi promocijas darba autore piedāvā izmantot šādu modeli:

$$GDP_i = a_1 + a_5 GOV_i + a_6 TRU_i \quad (2.8.),$$

kur GDP_i – ienākumu rādītājs valstī i ,

GOV_i – pārvaldības rādītājs (apvieno tādus pārvaldības rādītājus kā līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte, pārvaldes efektivitāte, likuma vara, regulēšanas kvalitāte un korupcijas kontrole) valstī i ,

TRU_i – uzticēšanās rādītājs valstī i ,

$a_1, \dots, a_n$ – koeficienti.

Aprēķināti parametri vienādojumam (2.11. tabula).

2.11. tabula

Ienākumu līmeņa un to ietekmējošo faktoru parametri vienādojumam – 3. variants
[autores izstrādāts]

	a_1	a_5 (GOV)	a_6 (TRU)
Koeficients	3725,7	19150,1	459,6
t-stat	1,408	11,186	4,986
Sig.	0,163	0,000	0,000

$R^2 = 0,740$; $DW = 2,252$

Visbeidzot, tika aprēķināti parametri vienādojumam bez konstantes (2.12. tabula).

2.12. tabula

Ienākumu līmeņa un to ietekmējošo faktoru parametri vienādojumam – 4. variants
[autores izstrādāts]

	a_5 (GOV)	a_6 (TRU)
Koeficients	18614,9	571,3
t-stat	11,088	12,101
Sig.	0,000	0,000

$R^2 = 0,854$; $DW = 2,242$

Tā kā vienādojumam bez konstantes ir augstāks R^2 , vienādojums izteikts šādā formā:

$$GDP_i = 18\,614,9\,GOV_i + 571,3\,TRU_i \quad (2.9.),$$

t-stat 11,088 12,101

Sig. 0,000 0,000

$R^2 = 0,854$; $DW = 2,242$

kur GDP_i – ienākumu rādītājs valstī i ,

INV_i – investīciju rādītājs (ieguldījumi pamatlīdzekļos, % no IKP) valstī i ,

GOV_i – pārvaldības rādītājs (apvieno tādus pārvaldības rādītājus kā līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte, pārvaldes efektivitāte, likuma vara, regulēšanas kvalitāte un korupcijas kontrole) valstī i ,
 TRU_i – uzticēšanās rādītājs valstī i .

Veiktie aprēķini apliecina pārvaldības institūciju un tādas vērtību institūcijas kā uzticēšanās ietekmi uz ienākumu līmeni, kas raksturots ar IKP uz vienu iedzīvotāju, apskatītajā 87 valstu grupā. Tātad caurmērā valstīs, kur ir augstāka pārvaldības kvalitāte, kā arī valda lielāka uzticēšanās starp iedzīvotājiem, ir augstāks ienākumu līmenis.

Analogā veidā analizēta arī institūciju ietekme uz subjektīvo labklājību raksturojošu rādītāju – iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi, sākotnēji izmantojot šādu modeli:

$$SAT_i = a_1 + a_2 INV_i + a_3 EDU_i + a_4 EXIM_i + a_5 GOV_i + a_6 TRU_i + a_7 INI_i + a_8 AUT_i \quad (2.10.),$$

kur SAT_i – iedzīvotāju apmierinātības ar dzīvi rādītājs valstī i ,

INV_i – investīciju rādītājs (ieguldījumi pamatlīdzekļos, % no IKP) valstī i ,

EDU_i – izglītības līmeņa rādītājs (studentu īpatsvars 5. un 6. *ISCED* līmenī, % no vecuma grupas piecus gadus pēc vidusskolas beigšanas) valstī i ,

$EXIM_i$ – ekonomiskās integrācijas rādītājs (eksporta un importa apjoms, % no IKP) valstī i ,

GOV_i – pārvaldības rādītājs (apvieno tādus pārvaldības rādītājus kā līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte, pārvaldes efektivitāte, likuma vara, regulēšanas kvalitāte un korupcijas kontrole) valstī i ,

TRU_i – uzticēšanās rādītājs valstī i ,

INI_i – iniciatīvas rādītājs valstī i ,

AUT_i – individuālisma rādītājs valstī i ,

$a_1, \dots, a_n$ – koeficienti.

Aprēķini liecina, ka R^2 ir mazāks par 60%, kas vairumā gadījumu raksturo labu determinācijas koeficientu. Kā faktori vienādojumā izmantojami pārvaldības institūciju un iniciatīvas rādītāji, jo Sig. šiem rādītājiem ir mazāks vai vienāds ar 0,05 (2.13. tabula).

2.13. tabula

Apmierinātības ar dzīvi un to ietekmējošo faktoru parametri sākotnējam vienādojumam –
1. variants [autores izstrādāts]

	a_1 (Const)	a_2 (INV)	a_3 (EDU)	a_4 (EXIM)	a_5 (GOV)	a_6 (TRU)	a_7 (INI)	a_8 (AUT)
Koeficients	50,718	-0,269	-0,008	-0,027	5,044	0,080	0,434	-0,019
t-stat	5,979	-1,980	-0,205	-1,861	3,232	1,189	3,990	-0,177
Sig.	0,000	0,051	0,838	0,066	0,002	0,238	0,000	0,860

$R^2 = 0,517$; $DW = 1,887$

Attiecīgi promocijas darba autore piedāvā izmantot šādu modeli:

$$SAT_i = a_1 + a_5 GOV_i + a_6 INI_i \quad (2.11.),$$

kur SAT_i – iedzīvotāju apmierinātības ar dzīvi rādītājs valstī i ,

GOV_i – pārvaldības rādītājs (apvieno tādus pārvaldības rādītājus kā līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte, pārvaldes efektivitāte, likuma vara, regulēšanas kvalitāte un korupcijas kontrole) valstī i ,

INI_i – iniciatīvas rādītājs valstī i ,

$a_1, \dots, a_n$ – koeficienti.

Aprēķinātie parametri redzami liecina, ka gan pārvaldība, gan iniciatīvas rādītājs ir saglabājams vienādojumā (2.14. tabula).

2.14. tabula

Apmierinātības ar dzīvi un to ietekmējošo faktoru parametri vienādojumam – 2. variants
[autores izstrādāts]

	a_1	a_5 (GOV)	a_6 (INI)
Koeficients	40,563	5,239	0,472
t-stat	7,521	4,293	4,384
Sig.	0,000	0,000	0,000

$R^2 = 0,465$; $DW = 1,877$

Visbeidzot, tika aprēķināti parametri vienādojumam bez konstantes, kas liecina, ka šādā vienādojumā R^2 ir vairāk kā divas reizes augstāks (2.15. tabula).

2.15. tabula

Apmierinātības ar dzīvi un to ietekmējošo faktoru parametri vienādojumam – 3. variants
[autores izstrādāts]

	a_5 (GOV)	a_6 (INI)
Koeficients	1,278	1,269
t-stat	0,903	53,417
Sig.	0,369	0,000

$R^2 = 0,975$; $DW = 1,675$

Tā kā vienādojumam bez konstantes ir ievērojami augstāks R^2 , taču Sig. vērtība ir augstāka par 0,05, tad pārvaldības rādītājs tika izslēgts no vienādojuma un vienādojums tiek izteikts šādā formā:

$$SAT_i = 1,277INI_i \quad (2.12.),$$

t-stat 58,167

Sig. 0,000

$R^2 = 0,975$; $DW = 1,655$

kur SAT_i – iedzīvotāju apmierinātības ar dzīvi rādītājs valstī i ,

INI_i – iniciatīvas rādītājs valstī i .

Veiktie aprēķini apliecina tādas vērtību institūcijas kā iniciatīvas ietekmi uz iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi apskatītajā 87 valstu grupā. Tātad caurmērā valstīs, kur ir augstāks iniciatīvas līmenis, pastāv arī augstāka iedzīvotāju apmierinātība ar dzīvi.

Aprēķinu rezultāti liecina, ka pārvaldības institūcijas un uzticēšanās pozitīvi ietekmē iedzīvotāju objektīvo labklājību, kas raksturota ar IKP uz vienu iedzīvotāju, savukārt iniciatīva pozitīvi ietekmē iedzīvotāju subjektīvo labklājību, kas raksturota ar iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi.

Veiktā analīze apliecina, ka institūciju kvalitāte ietekmē sociālekonomiskās attīstības līmeni, ņemot vērā arī citus izaugsmi veicinošus faktoros, tai skaitā iekļaušanos starptautiskajā tirdzniecībā, izglītības un investīciju līmeni. Savukārt tādām institūcijām kā pārvaldība, uzticēšanās un iniciatīva ir ietekme uz iedzīvotāju ienākumiem un apmierinātību ar dzīvi, kas raksturo sociālekonomiskās attīstības līmeni.

2.3. Publiskā sektora politikas un institucionālās vides cēloņsakarību analīze

Kā iepriekš minēts, institūcijas veidojas ilgtermiņā sociālos, politiskos un kultūras procesos, taču to veidošanos ir iespējams ietekmēt ar valsts īstenoto politiku. Tai pat laikā pētnieku vidū nav vienprātības, kā iespējams celt institucionālo kapacitāti, tādējādi radot risku publisko ieguldījumu efektivitātei un lietderībai. Tomēr tiek uzskatīts, ka vienlīdzīga pieeja izglītībai un zemāka sociālās polarizācija ir būtiski priekšnoteikumi institucionālās vides attīstībai [49], [90].

Lai pārlicinātos, vai ar publiskā sektora palīdzību iespējams ietekmēt institucionālo vidi, tika veikta faktoru un regresijas analīze, izvēloties ierobežotu skaitu institūcijas un publiskā sektora politiku raksturojošus rādītājus. Aprēķini tika veikti SPSS vidē [46], [47].

Kā institucionālās vides kvalitāti raksturojošo rādītāji tika izmantoti iepriekšējā nodaļā nodefinētais **pārvaldības rādītājs (GOV)**, **uzticēšanās rādītājs (TRU)** un **iniciatīvas rādītājs (INI)**, kuriem iepriekš veiktajos aprēķinos uzrādījās statistiski ticama ietekme uz ienākumu līmeni un iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi.

Savukārt kā tos ietekmējošie faktori pētījumam tika izvēlēti rādītāji, kas atspoguļo attiecīgo publiskā sektora politiku: bezdarba līmenis nodarbinātības politikas raksturošanai, studentu skaits 5. un 6. *ISCED* līmenī, kas atbilst augstākajai (t. sk. koledžas līmeņa) izglītībai, attiecībā pret vecuma grupu piecus gadus pēc vidusskolas beigšanas izglītības politikas raksturošanai un Džini indekss sociālās politikas raksturošanai.

Bezdarba līmenis atspoguļo ne tikai nodarbinātības tendences un kopējo sociālo situāciju, kas veidojas uz bezdarba fona, bet arī valsts politikas efektivitāti nodarbinātības jomā.

Pamatojums rādītāja izvēlei: valsts nodarbinātības politika ir būtiska sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgas institucionālās vides veidošanai, jo veido iekļaujošu, aktīvu sabiedrību, kur ikviens sabiedrības loceklis, kas to vēlas, spēj piedalīties ekonomiskajās aktivitātēs – strādāt algotu darbu vai nodarboties ar uzņēmējdarbību. Turpretī ilgstošs bezdarbs veicina sabiedrības noslāņošanos un mazāk aizsargāto sabiedrības grupu sociālu un ekonomisku izolāciju, tādējādi

neizmantojot šo cilvēku potenciālu sociālekonomiskās attīstības veicināšanā. Ilgstošiem bezdarbniekiem, zaudējot profesionālās un sociālās prasmes, kā arī formālus un neformālus kontaktus, iespējas atrast darbu arvien samazinās. Savukārt ekonomiski aktīvi cilvēki saglabā un pastāvīgi uzlabo prasmes, saglabā un iegūst jaunus kontaktus, kas nodrošina šo cilvēku sociālekonomisko aktivitāti un dod iespējas uzlabot savu un līdz ar to arī valsts sociālekonomisko situāciju [1], [3], [33], [45], [62], [105].

Studentu skaita 5. un 6. ISCED līmenī, kas atbilst augstākajai (t. sk. koledžas līmeņa) izglītībai, attiecība pret vecuma grupu piecus gadus pēc vidusskolas beigšanas (turpmāk – studentu īpatsvars) liecina par valsts politiku zināšanu, inovāciju un radošuma veicināšanai.

Pamatojums rādītāja izvēlei: iedzīvotāju izglītības līmenim ir tieša pozitīva ietekme uz sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgas institucionālās vides veidošanu. Augstāks izglītības līmenis mazina vardarbību, sekmē politisko stabilitāti un labākas politikas īstenošanu. Izglītība ne vien ceļ cilvēkkapitāla līmeni, bet arī dod iespēju veidot kontaktus un sociālos tīklus ar citiem izglītotiem sabiedrības locekļiem. Šādi kontakti veido sociālo kapitālu, kas ir viens no priekšnosacījumiem valsts sociālekonomiskai attīstībai. Izglītoti cilvēki ir arī tolerantāki un atvērtāki pārmaiņām, veicinot jaunu zināšanu un inovācijas rašanos. Visbeidzot, augsts cilvēkkapitāla līmenis nodrošina, ka ieguvumi no ekonomiskās modernizācijas ir būtiskāki. Tāpēc pastāv lielāka iespēja, ka politiskā elite centīsies modernizēt valsts ekonomiku, uzņemoties risku, ka var zaudēt daļu no *de facto* politiskās varas, mainoties resursu sadalījumam sabiedrībā. Arī pētījumi par nākotnē pieprasītām prasmēm norāda uz arvien pieaugošu pieprasījumu pēc augsti izglītota darbaspēka. Pieprasījuma pieaugums saistīts gan ar plašāka mēroga tehnoloģiju ieviešanu, kā rezultātā mazinās mazāk kvalificēta darbaspēka nozīme, gan informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstību un pārmaiņām darba organizēšanas kultūrā, kas prasa augstas saziņas, socializēšanās, informācijas analīzes prasmes un spēju patstāvīgi rast risinājumus un pieņemt lēmumus [1], [3], [14], [30], [86].

Vienlaikus jāatzīmē, ka studentu skaits tieši neraksturo iegūto zināšanu kvalitāti, kuras līmenis starp valstīm, reģioniem un izglītības iestādēm var būtiski atšķirties. Arvien notiek aktīvas diskusijas par augstākās izglītības kvalitātes rādītājiem (piemēram, pēc studijām profesijā strādājošo īpatsvars un to atalgojuma līmenis, mācībspēku zinātniskie rezultāti, subjektīvi studentu apmierinātības rādītāji u. c.). Taču nav pieejami starptautiski salīdzināmi dati tik plašam valstu lokam, kāds ir iekļauts analīzē. Vienlaikus, apzinoties šī rādītāja nepilnības, studentu īpatsvars tiek plaši izmantots dažādos novērtējumos un politikas plānošanas dokumentos, piemēram, tas ir viens no Eiropas Savienības mēroga uzraudzības

rādītājiem stratēģijas “Eiropa 2020” īstenošanai [100]. Tāpēc tas iekļauts arī šajā analīzē kā vispārīgu sakarību raksturojošs.

Džini indekss raksturo ienākumu sadales vienmērību sabiedrībā, kas nosaka sabiedrības locekļu iespējas iesaistīties ekonomiskajā, sociālajā un politiskajā sfērā.

Pamatojums rādītāja izvēlei: sabiedrības noslāņošanās ierobežošana veicina demokrātisku un atvērtu valsts pārvaldību, kur politiskie lēmumi (t. sk. attiecībā uz valsts ekonomisko politiku) tiek pieņemti plašas sabiedrības interesēs, ņemot vērā, ka *de facto* politiskās varas sadalījums atbilst resursu sadalījumam sabiedrībā. Tādējādi vienlīdzīgāks aktīvu sadalījums un augsta sociālā mobilitāte ved pie salīdzinoši līdzvērtīga ekonomikas resursu sadalījuma, un pārstāvniecības demokrātijas institūcijas kļūst par *de facto* varu sabiedrībā. Savukārt sabiedrībā ar augstu noslāņošanos ienākumos lēmumi tiek pieņemti galvenokārt šauras elites interesēs, kas var neatbilst plašākas sabiedrības vajadzībām. Turklāt nevienlīdzības mazināšana arī pazemina sociālo spriedzi un radikālisma riskus [1], [3], [33], [45], [62], [105].

Izmantoto statistikas datu raksturlielumi redzami 2.16. tabulā. Publiskā sektora politiku raksturojošie rādītāji iegūti no Pasaules Bankas attīstības rādītāju (angl. *World Development Indicators*) datubāzes. Savukārt institūcijas raksturojošie rādītāji iegūti no pasaules pārvaldības indikatoru (angl. *World Governance Indicators*) novērtējuma datubāzes un pasaules vērtību apsekojuma (angl. *World Value Survey*) datubāzes (dati no pēdējiem diviem apsekojumiem 1999.-2002. un 2005.-2008. gadā). Visi analīzei nepieciešamie dati bija pieejami par 74 valstīm.

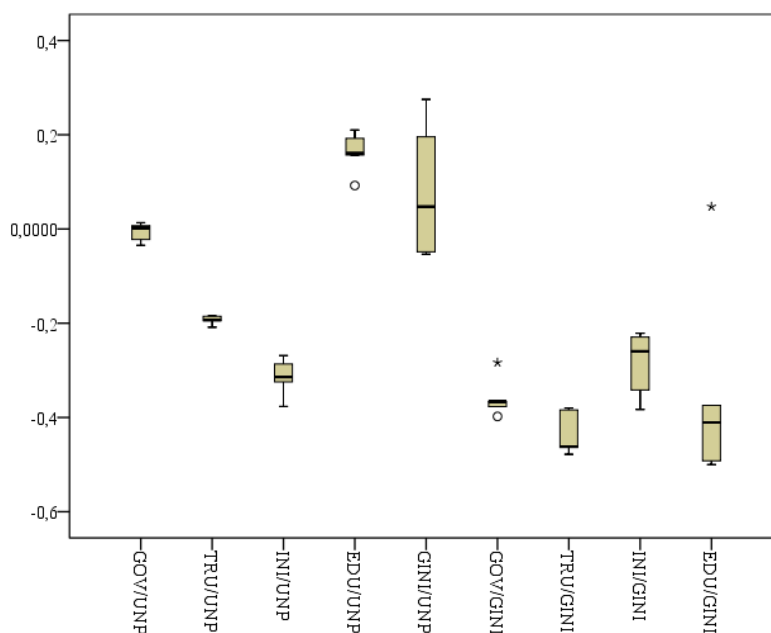
2.16. tabula

Izmantotie rādītāji [autores izstrādāts]

Rādītājs	Mērvienība	Periods	Avots
Pārvaldības rādītājs (GOV)	Indekss	2013	Pasaules Banka, autores aprēķini
Uzticēšanās rādītājs (TRU)	Indekss (0-100)	1999.-2002. (1. raunds) 2005.-2008 (2. raunds)	Pasaules vērtību apsekojums, autores aprēķini
Iniciatīvas rādītājs (TRU)	Indekss (0-100)		
Bezdarba līmenis (UNP)	Procenti	2009-2013	Pasaules Banka
Studentu īpatsvars 5. un 6. ISCED līmenī (EDU)	Procenti no vecuma grupas piecus gadus pēc vidusskolas beigšanas	2013	Pasaules Banka
Džini indekss (GINI)	Indekss (0-100)	2008-2012	Pasaules Banka

Pirmkārt, lai pārbaudītu datu stabilitāti, tika izveidotas korelācijas koeficientu matricas, aprēķinot Pīrsona korelācijas koeficientus katram no gadiem, par kuriem apkopoti analizē izmantojamie dati (3. pielikums). Analīzē netika atkārtoti apskatītas tās sakarības, kuru korelācijas jau analizētas iepriekšējā nodaļā (2.4. tabula).

Aprēķinātie korelācijas koeficienti atspoguļoti kastveida (angl. *Boxplot*) diagrammās (2.5. attēls).

2.5. attēls. Kastveida diagrammas analīzē izmantoto rādītāju korelāciju 2008./2009.-2012./2013. gadā stabilitātes novērtēšanai [autores izstrādāts].

Nemot vērā salīdzinoši nelielās sakarību svārstības piecu gadu periodā, tika pieņemts lēmums turpmāk analīzē izmantot pēdējos aktuālākos datus – par 2012. gadu (Džini indeksam) vai 2013. gadu (pārējiem rādītājiem) (4.pielikums).

Otrkārt, pirms regresijas analīzes veikšanas tika veikta faktoru analīze, lai noteiktu regresijas analīzē izmantojamo faktoru skaitu, grupējot, ja nepieciešams, savstarpēji saistītus faktorus.

Faktoru analīzes ietvaros tika pārbaudīta izvēlēto rādītāju multikolinearitāte, aprēķinot Pīrsona korelācijas koeficientus (2.17. tabula).

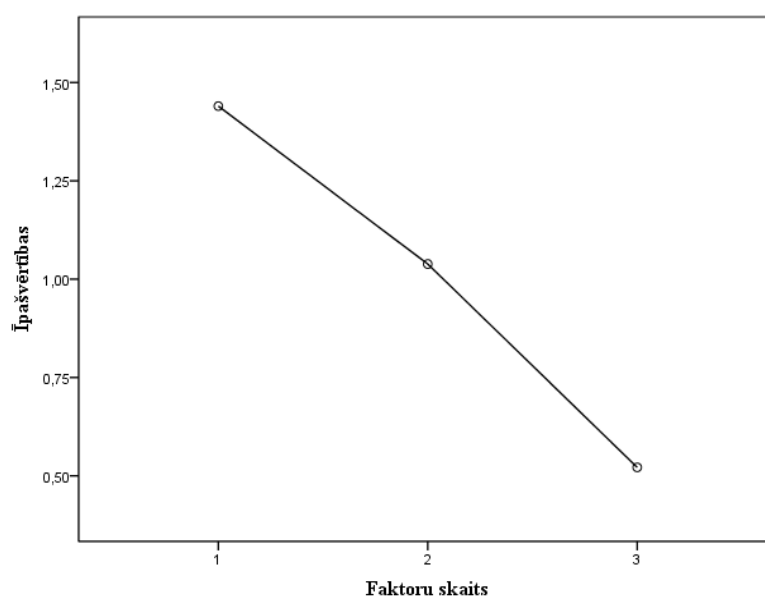
Korelācijas koeficientu matrica publisko politiku raksturojošiem rādītājiem
[autores izstrādāts]

	EDU	UNP	GINI
EDU	1,000	0,210	-0,407
UNP	0,210	1,000	0,047
GINI	-0,407	0,047	1,000

Lai pārliecinātos par faktoru analīzes veikšanas lietderību, tika aprēķināti vairāki pārbaudes rādītāji. KMO (angl. Kaiser-Meyer-Olkin) testa rezultāts 0,442 ir mazāks par 0,500, tātad faktoru analīzes rezultāts var būt neadekvāts. Savukārt Sig. ir 0,001, tātad faktoru analīze šiem datiem visticamāk nav pielietojama.

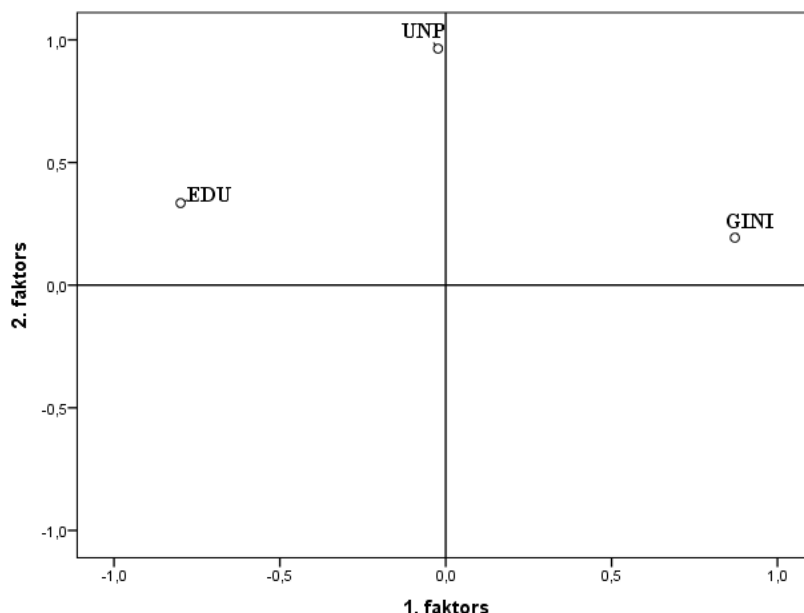
Arī 2.17. tabulā redzami korelācijas koeficienti liecina, ka šie rādītāji nav cieši saistīti (korelācijas koeficienti nepārsniedz 0,75), tātad nepastāv arī multikolinearitātes problēma. KMO vērtības individuālajiem rādītājiem (angl. *anti-image correlation*), kas ir mazākas par 0,500, apstiprina, ka šos rādītājus nav nepieciešams apvienot vienā faktorā.

Savukārt akmens nobiras kritērijs (angl. *Screen Plot*) – grafiska metode faktoru skaita noteikšanai – liecina, ka saglabājami visi trīs faktori un vairāku rādītāju apvienošana vienā faktorā nav lietderīga (2.6. attēls).

2.6. attēls. Diagramma akmens nobiras kritērija pielietošanai publisko politiku raksturojošiem rādītājiem [autores izstrādāts].

Rādītāju izkliede koordinātu sistēmā pēc sākotnējās koordinātu sistēmas rotācijas uzskatāmi redzama arī grafiski diagrammā mainīgo atspoguļošanai jaunā koordinātu sistēmā pēc sākotnējās koordinātu sistēmas rotācijas publisko politiku raksturojošiem rādītājiem (angl. *Component Plot in Rotated Space*) (2.7. attēls).

2.7. attēls. Diagramma mainīgo atspoguļošanai jaunā koordinātu sistēmā pēc sākotnējās koordinātu sistēmas rotācijas publisko politiku raksturojošiem rādītājiem [autores izstrādāts].

Visbeidzot, Kronbaha alfa rādītājs (-0,221) apliecina, ka apskatīto rādītāju iekšējā saskaņotība ir apšaubāma.

Ņemot vērā faktoru analīzes rezultātus, faktoriālās pazīmes raksturojošie rādītāji netika apvienoti.

Lai analizētu publiskā sektora politiku ietekmi uz sociālekonomiskai attīstībai būtisku institūciju veidošanos, tika veikta regresijas analīze, izmantojot šādus vienādojumus:

$$GOV_i = a_1 + a_2 UNP_i + a_3 EDU_i + a_4 GINI_i \quad (2.13.)$$

$$TRU_i = a_1 + a_2 UNP_i + a_3 EDU_i + a_4 GINI_i \quad (2.14.)$$

kur GOV_i – pārvaldības rādītājs (apvieno tādas pārvaldības rādītājus kā līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte, pārvaldes efektivitāte, likuma vara, regulēšanas kvalitāte un korupcijas kontrole) valstī i ,
 EDU_i – izglītības politikas rādītājs (studentu īpatsvars 5. un 6. *ISCED* līmenī) valstī i ,

2.14. vienādojuma parametri liecina, ka šī vienādojuma R^2 ir zemā līmenī (mazāks par 60%), kā arī Sig. Rādītājs ir mazāks par 0,05 tikai nevienlīdzības rādītājam (2.19. tabula).

2.19. tabula

Uzticēšanās līmeņa un to ietekmējošo faktoru parametri sākotnējam vienādojumam
 [autores izstrādāts]

	a_1 (Const)	a_2 (UNP)	a_3 (EDU)	a_4 (GINI)
Koeficients	52,495	-0,530	0,102	-0,703
t-stat	5,568	-1,938	1,586	-3,327
Sig.	0,000	0,057	0,117	0,001

$R^2 = 0,266$; $DW = 1,471$

Nemot vērā veiktos aprēķinus, promocijas darba autore piedāvā izmantot šādu modeli:

$$TRU_i = 58,536 - 0,860 GINI_i \quad (2.17.)$$

$t-stat$	8,084	-4,416
$Sig.$	0,000	0,000

$R^2 = 0,213$; $DW = 1,522$

kur TRU_i – uzticēšanās rādītājs valstī i ,

$GINI_i$ – ienākumu nevienlīdzības rādītājs (Džini indekss) valstī i .

Visbeidzot 2.15. vienādojuma parametri liecina, ka šī vienādojuma R^2 ir zemā līmenī (mazāks par 60%), kā arī Sig. rādītājs ir mazāks par 0,05 tikai bezdarba līmeņa rādītājam (2.20. tabula).

Iniciatīvas līmeņa un to ietekmējošo faktoru parametri sākotnējam vienādojumam
[autores izstrādāts]

	a_1 (Const)	a_2 (UNP)	a_3 (EDU)	a_4 (GINI)
Koeficients	55,894	-0,489	0,079	-0,124
t-stat	9,155	-2,763	1,909	-0,908
Sig.	0,000	0,007	0,060	0,367

$R^2 = 0,160$; $DW = 2,237$

Attiecīgi promocijas darba autore piedāvā izmantot šādu modeli:

$$INI_i = 54,737 - 0,420 UNP_i \quad (2.18.)$$

t-stat 28,663 -2,367

Sig. 0,000 0,021

$R^2 = 0,072$; $DW = 2,205$

kur INI_i – iniciatīvas rādītājs valstī i ,

UNP_i – nodarbinātības politikas rādītājs (bezdarba līmenis) valstī i .

Veiktā analīze liecina, ka publiskā sektora politikai ir ietekme uz valsts institucionālās vides veidošanos, jo:

- valstīs ar lielāku iedzīvotāju īpatsvaru ar augstāko izglītību caurmērā konstatēta labāka pārvaldības kvalitāte;
- valstīs, kurās ir zemāka nevienlīdzība, pastāv augstāks uzticēšanās līmenis;
- valstīs, kurās ir zemāks bezdarbs, caurmērā pastāv augstāks iniciatīvas līmenis.

Tomēr vienādojumu zemie determinācijas koeficienti liek piesardzīgi raudzīties uz iepriekš minētajām sakarībām.

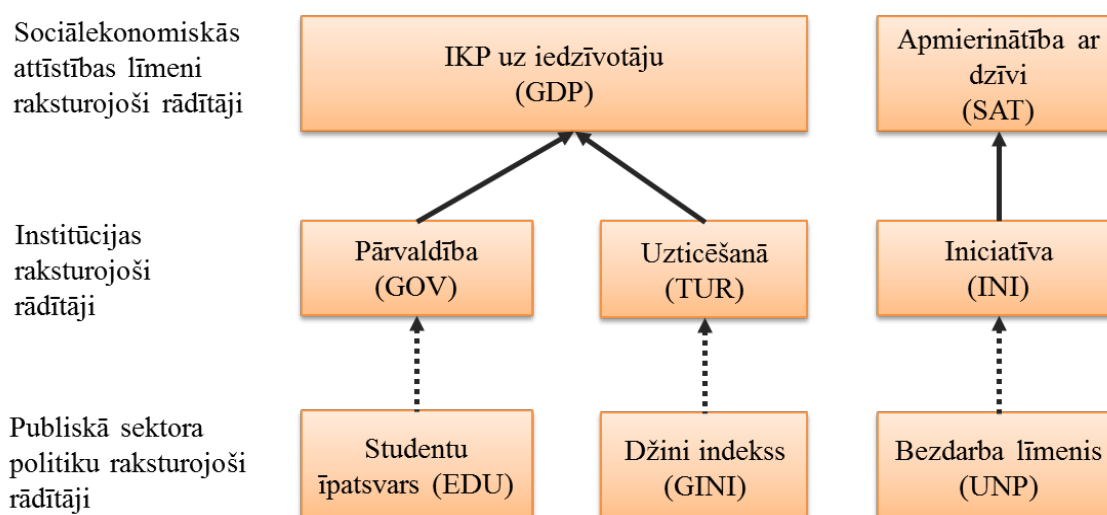
Publiskā sektora politika ietekmē institūcijas, jo sevišķi pārvaldības kvalitāti un iedzīvotāju savstarpējo uzticēšanos un iniciatīvu, kas ir būtiskas institūcijas ekonomiskās aktivitātes veicināšanai. Šie rezultāti apstiprina Starptautiskā Valūtas fonda pētnieku secinājumus, ka politikas lēmumiem ir ietekme uz institūciju kvalitātes uzlabošanos attiecīgajā valstī, savukārt institūcijām ir būtiska ietekme uz ienākumu (IKP uz iedzīvotāju) līmeni valstī. Tajā pašā laikā jāatzīmē pētnieku viedoklis, ka nav iespējams pilnībā atdalīt politikas un institūciju ietekmi uz sociālekonomiskiem procesiem, jo institūcijas cieši mijiedarbojas ar

politikas veidošanas procesu – valstīs ar augstāk attīstītām institūcijām pastāv arī augstāka politikas veidošanas procesa kvalitāte [45].

Iedzīvotāju uzticēšanos iespējams sekmēt, mazinot ienākumu nevienlīdzību. Tādējādi analīzes rezultāti apstiprina apgalvojumu, ka vienlīdzīgs aktīvu sadalījums un augsta sociālā mobilitāte nostiprina demokrātisku pārvaldības procesu, mazina sociālo spriedzi un veicina sociālā kapitāla veidošanos sabiedrībā. Analīzes secinājumi atbilst iepriekš veikto pētījumu rezultātiem Eiropas Savienībā un Amerikas Savienotajās Valstīs, kas apliecina nevienlīdzības, uzticēšanās un apmierinātības ar dzīvi savstarpējo sasaisti [62].

Savukārt pārvaldības institūciju kvalitāti ceļ studentu īpatsvara palielināšanās, apliecinot izglītības būtisko lomu sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgās pārmaiņās. Kā iepriekš tika secināts, augstāka pārvaldības kvalitāte un iedzīvotāju uzticēšanās līmenis nodrošina augstāku ienākumu līmeni sabiedrībā.

Visbeidzot bezdarba mazināšanai ir ietekme uz iniciatīvas pieaugumu sabiedrībā, apliecinot, ka augsta ekonomiskā aktivitāte veido iekļaujošu, aktīvu sabiedrību, kur ikviens sabiedrības loceklis, kas to vēlas, spēj piedalīties ekonomiskajās, sociālajās un politiskajās aktivitātēs. Kā tika noskaidrots iepriekšējā nodaļā, iniciatīvas līmenim ir cieša sasaiste ar apmierinātību ar dzīvi. Līdz ar to nodarbinātības veicināšana ne vien ceļ valsts ekonomiskās attīstības līmeni un objektīvos labklājības rādītājus, bet arī iedzīvotāju subjektīvo viedokli par to dzīves kvalitāti (2.8. attēls).

2.8. attēls. Sociālekonomiskās attīstības, institūciju un publiskā sektora politikas sasaiste atbilstoši veiktās analīzes rezultātiem [autores izstrādāts].

Veiktā institūciju sociālekonomiskās ietekmes analīze apliecina, ka atsevišķām institūcijām (pārvaldība, uzticēšanās un iniciatīva) ir cieša sasaiste ar sociālekonomisko attīstību raksturojošiem objektīviem un subjektīviem rādītājiem.

Valstīs ar augstāku pārvaldības kvalitāti un uzticēšanās līmeni caurmērā ir augstāki ienākumi. Līdz ar to valsts attīstības politikai jāiekļauj mērķi, rezultāti un rīcības virzieni gan pārvaldības procesu pilnveidošanai, gan uzticēšanās vairošanai iedzīvotāju starpā.

Pārvaldība iekļauj tādus aspektus kā likuma vara, pārvaldes efektivitāte, regulēšanas kvalitāte, korupcijas kontrole, līdzdalība un atbildība un politiskā stabilitāte, kas katrā valstī būtu analizējami atsevišķi, lai iegūtu detalizētāku skatījumu par attiecīgās valsts pārvaldības stiprajiem un vājajiem pārvaldības aspektiem.

Savukārt iedzīvotāju savstarpējā uzticēšanās ir nepieciešama gan uzņēmējdarbības attīstībai, veicinot iedzīvotāju sadarbību un dalīšanos ar resursiem un zināšanām, gan arī sabiedrībai kopīgu problēmu risināšanai, veidojot interešu grupas, nevalstiskas organizācijas un pārstāvēt savas tiesības attiecībā ar publisko varu, tai skaitā veidojot ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu uzņēmējdarbības vidi.

Iedzīvotāju savstarpējā uzticēšanās būtu skatāma arī kontekstā ar iedzīvotāju uzticēšanos publiskajai pārvaldei un apmierinātību ar demokrātiju kopumā, tādējādi saistot uzticēšanos starp iedzīvotājiem ar iedzīvotāju uzticēšanos publiskajai varai, kas savukārt ceļ pārvaldības kvalitāti.

Iniciatīvas rādītājs neuzrāda tiešu sasaisti ar iedzīvotāju ienākumiem, tomēr tas ir cieši saistīts ar iedzīvotāju subjektīvās apmierinātības līmeni – apmierinātību ar dzīvi. Ņemot vērā, ka valsts uzdevums ir sekmēt iedzīvotāju dzīves kvalitāti visplašākajā nozīmē, publiskā sektora politikai ir jāsekmē arī iniciatīvas līmeņa pieaugums sabiedrībā, kas attiecīgi var novest pie ekonomisko apstākļu uzlabošanas, sekmējot uzņēmējdarbību un nevalstisko aktivitāti.

Tā kā kvantitatīvā analīze liecina par publiskā sektora politikas ietekmi uz valsts institucionālās vides veidošanos, jāņem vērā arī konkrētu publiskā sektora politiku ietekmi uz institūciju vides veidošanos un pastarpināti – iedzīvotāju objektīvās un subjektīvās labklājības veidošanos. Tomēr determinācijas koeficientu zemās vērtības liek piesardzīgi vērtēt šos rezultātus, tādēļ publiskā sektora ietekmes uz institucionālo vidi analīzei nepieciešami papildu detalizētāki pētījumi.

Tomēr iegūtie rezultāti rosina ienākumu nevienlīdzību skatīt kontekstā ar uzticēšanās līmeni sabiedrībā, sasaucoties ar iepriekš veikto pētījumu rezultātiem, kas liecina par nevienlīdzības un sociālā kapitāla veidošanās sasaisti. Veidojot publiskā sektora politiku, jāapzinās, ka ienākumu nevienlīdzība jāskata ne vien sociālā taisnīguma kontekstā, bet arī sasaistē ar ekonomiskās attīstības politiku – zemāka nevienlīdzība vairo sociālo kapitālu, kas savukārt ir nepieciešams uzņēmējdarbības attīstībai un līdz ar to ienākumu līmeņa celšanai.

Arī studentu īpatsvara pieaugums ne vien ceļ darbaspēka kvalifikāciju, tieši veicinot ekonomisko attīstību, bet arī sekmē augstākas kvalitātes pārvaldību, kas savukārt atstāj tiešu ietekmi uz ienākuma līmeņa celšanos. Visbeidzot zemāks bezdarba līmenis ne vien palielina izmantojamā darbaspēka apjomu, tieši veicinot ekonomisko attīstību, bet arī veicina iniciatīvas līmeni sabiedrībā, tādejādi atstājot tiešu ietekmi uz iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi, kas nav mazāk svarīga par materiālajiem dzīves kvalitātes aspektiem.

3. INSTITŪCIJU IETEKMES INDEKSU IZSTRĀDE UN TO PIELIETOJUMS

3.1. Institūciju ietekmes indeksu izstrādes metodika

Lai izprastu, kādām institūcijām ir lielāka nozīme valsts attīstībā, kuras institūcijas to sekmē un kuras bremzē, ir jāizvērtē valstī dominējošās institūcijas. Šāds izvērtējums ļauj pieņemt pamatotus lēmumus par rīcībpolitikām vēlamu institūciju pilnveidošanas veicināšanai. Tādēļ tika izvirzīts mērķis izveidot metodiku, kas dod iespēju izanalizēt valstī pastāvošās institūcijas un to pilnveidošanas iespējas ar publiskā sektora politikas palīdzību.

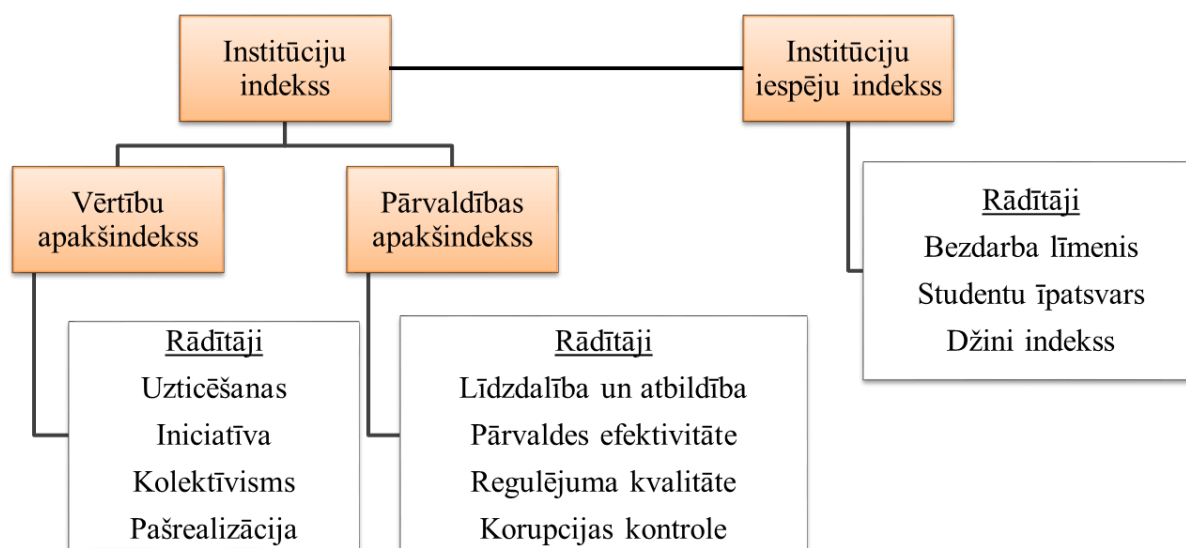
Institūciju novērtēšanai autore piedāvā izveidot divus indeksus – institūciju indeksu un institūciju iespēju indeksu (sk. 3.1. attēlu).

Institūciju indekss raksturo valstī pastāvošās institūcijas un vienotā rādītājā apvieno sabiedrībā pastāvošās vērtības un pārvaldības institūciju kvalitāti. Līdz ar to tas sastāv no diviem apakšindeksiem:

- **Vērtību apakšindekss** apvieno rādītājus, kas raksturo uzticēšanās un pašiniciatīvas līmeni sabiedrībā, kā arī individuālisma un pašrealizācijas vērtību dominanci sabiedrībā;
- **Pārvaldības apakšindekss** apvieno rādītājus, kas raksturo pārvaldības institūciju kvalitāti valstī un raksturo tādus aspektus kā līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte, pārvaldes efektivitāte, regulējuma kvalitāte, likuma varas ievērošana un korupcijas kontrole.

Institūciju kvalitāti spēj ietekmēt publiskā sektora politika, veicinot izglītību un nodarbinātību, mazinot ienākumu nevienlīdzību un tādā veidā radot labvēlīgāku vidi sociālekonomiskajai attīstībai. Tādēļ svarīgi ir novērtēt, kā valsts izmanto šīs iespējas.

Nemot to vērā, autore ir izstrādājusi arī **institūciju iespēju indeksu**, kas apvieno publiskā sektora politiku raksturojošus rādītājus tādās jomās kā nodarbinātības stimulēšana (bezdarba līmenis), izglītības veicināšana (studentu īpatsvars) un sociālās solidaritātes nodrošināšana (Džini indekss).

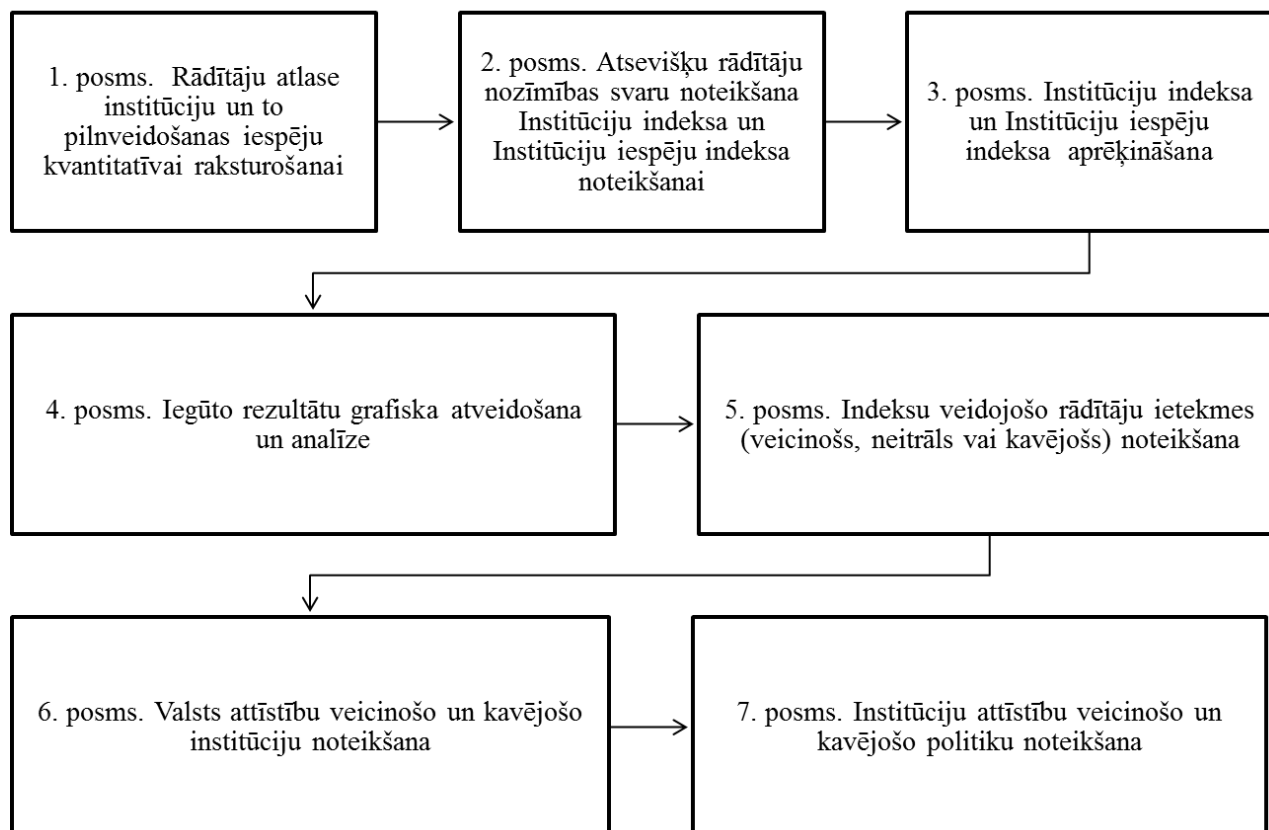

3.1. attēls. Institūciju ietekmes novērtēšanas indeksi [autores izstrādāts].

Autores piedāvātā metodika ietver septiņus posmus (sk. 3.2. attēlu):

1. Pirmajā posmā tiek atlasīti atbilstoši rādītāji institūciju un publiskā sektora politiku kvantitatīvai raksturošanai, ņemot vērā datu pieejamību par izlasē iekļautajām valstīm. Izmantoti vidējie rādītāji noteiktā laika periodā (piemēram, pēdējos 20 gados), lai izvairītos no atsevišķos gados notikušu strauju svārstību ietekmes. Attiecībā uz vērtības raksturojošiem rādītājiem no pasaules vērtību apsekojuma, izmantoti divu pēdējo apsekojumu vidējie rezultāti.
2. Otrajā posmā tiek noteikti rādītāju nozīmības svāri indeksu aprēķināšanai.
3. Trešajā posmā tiek aprēķināts institūciju indekss ar atbilstošiem apakšindeksiem un institūciju iespēju indekss.
4. Ceturtajā posmā tiek veikta iegūto rezultātu analīze divos (institūcijas un institūciju iespējas) vai trijos līmeņos (vērtību un pārvaldības institūcijas, kā arī institūciju iespējas).
5. Piektajā posmā, izvērtējot izanalizētās valsts indeksu vērtību, tiek novērtēta institūciju un publiskā sektora politikas ietekme (veicinoša, neitrāla vai kavējoša) uz konkrētās valsts sociālekonomisko attīstību.
6. Sestajā posmā tiek noteiktas valsts sociālekonomisko attīstību veicinošās un kavējošās institūcijas.
7. Visbeidzot septītajā posmā tiek definētas institūciju attīstību veicinošās un kavējošās publiskā sektora politikas.

Balstoties uz veikto analīzi, ir iespējams novērtēt valsts institūciju trūkumus un stiprās puses, kā arī sniegt priekšlikumus to pilnveidošanai.

3.2. attēls. Institūciju un to pilnveidošanas iespēju izvērtēšanas metodikas konceptuālais ietvars [autores izstrādāts].

Piedāvātā metodika sniedz informāciju par valsts sociālekonomiskās attīstības iespējām, ņemot vērā valstī pastāvošo institūciju kvalitāti. Tā kalpo kā ērti izmantojams instruments publiskā un privātā sektora lēmumu pieņemšanai. Turklāt tā sniedz iespēju publiskajam sektoram pilnveidot publiskā sektora politiku valsts sociālekonomiskās attīstības sekmēšanai.

Indikatoru izveidē netiek lietotas sarežģītas matemātiskas procedūras (indeksi iegūti, izmantojot min-max normalizācijas metodi), tādējādi tie varētu būt ļoti saprotami ne tikai profesionāļiem, bet arī plašākai sabiedrības daļai. Turklāt indeksu vērtībām ir piešķirta skala (veicinošs, neitrāls un kavējošs faktors), kas ļauj ātri identificēt rādītāja ietekmi salīdzinājumā ar citām valstīm.

Izmantojot doto metodiku, tiek noteikti iepriekšminētie indeksi.

Vērtību apakšindekss (VI) iekļauj tādas vērtību rādītājus kā uzticēšanās, iniciatīvas, pašrealizācijas un kolektīvisma rādītāji, kas ietekmē valsts sociālekonomisko attīstību (3.1. formula).

$$VI = \alpha_{UZT} \times I_{UZT} + \alpha_{INI} \times I_{INI} + \alpha_{PAS} \times I_{PAS} + \alpha_{KOL} \times I_{KOL} \rightarrow 1 \quad (3.1.)$$

kur α – rādītāja svars, svaru kopsumma veido 1,0;

I_{UZT} – uzticēšanās rādītājs;

I_{INI} – iniciatīvas rādītājs;

I_{PAS} – pašrealizācijas rādītājs;

I_{KOL} – kolektīvisma rādītājs.

Pārvaldības apakšindekss (PI) iekļauj rādītājus, kas raksturo līdzdalību un atbildību, pārvaldes efektivitāti, korupcijas kontroli un regulēšanas kvalitāti (3.2. formula). Šīs institūcijas ietekmē valsts sociālekonomisko attīstību no pārvaldības aspekta.

$$PI = \alpha_{LID} \times I_{LID} + \alpha_{PAR} \times I_{PAR} + \alpha_{KOR} \times I_{KOR} + \alpha_{REG} \times I_{REG} \rightarrow 1 \quad (3.2.)$$

kur α – rādītāja svars, svaru kopsumma veido 1,0;

I_{LID} – līdzdalības un atbildības rādītājs;

I_{PAR} – pārvaldes efektivitātes rādītājs;

I_{KOR} – korupcijas kontroles rādītājs;

I_{REG} – regulēšanas kvalitātes rādītājs.

Izmantojot abus iepriekš minētos apakšindeksus, tiek piedāvāts institūciju indekss kā rādītājs, ar kura palīdzību var novērtēt valstī pastāvošo institucionālo vidi.

Institūciju indekss (INI) raksturo valstī pastāvošās institūcijas, ko var raksturot gan ar valstī pastāvošajām vērtībām, gan ar pārvaldības procesa kvalitāti. Tā kā to ietekme ir visai līdzvērtīga, tad indekss tiek izteikts kā vidējais aritmētiskais no vērtību un pārvaldības apakšindeksu vērtībām (3.3. formula).

$$INI = \frac{VI+PI}{2} \rightarrow 1 \quad (3.3.)$$

Taču institūciju kvalitāte nav nemainīga, un valsts ar mērķtiecīgu un pārdomātu rīcībpolitiku spēj to ietekmēt un uzlabot. Tai pašā laikā iespējama arī situācija, kad publiskā sektora rīcība institūciju kvalitāti mazina.

Līdz ar to institūciju analīzes metodika papildināta ar institūciju iespēju indeksu, ar kura palīdzību var novērtēt, kā valsts izmanto iespējas ietekmēt tās institucionālo vidi. Indeksa veidošanā tiek izmantoti rādītāji, kas raksturo valsts rīcībpolitiku jomās (nodarbinātība, ienākumu vienlīdzība un izglītība), kas ietekmē sabiedrībā pastāvošajās vērtības.

Institūciju iespēju indekss (III) tiek noteikts šādi (3.4. formula):

$$III = \alpha_{BEZ} \times I_{BEZ} + \alpha_{IEN} \times I_{IEN} + \alpha_{STU} \times I_{STU} \rightarrow 1 \quad (3.4.)$$

kur α – rādītāja svars, svaru kopsumma veido 1,0;

I_{BEZ} – bezdarba rādītājs;

I_{IEN} – ienākumu nevienlīdzības rādītājs (Džini indekss);

I_{STU} – studentu īpatsvara rādītājs.

Indeksi veidoti, veicot datu *min-max* normalizāciju un izsakot rādītājus skalā no 0 līdz 1. Līdz ar to indeksu vērtība būs robežās no 0 līdz 1 (3.5. formula). Šāda metode izmantota, jo ar to iegūtie rezultāti ir viegli interpretējami, kā arī rādītāju vērtības ir savā starpā ērti salīdzināmas.

$$I_n = \alpha_1 \times \frac{i_1 - i_{1 \min}}{i_{1 \max} - i_{1 \min}} + \alpha_2 \times \frac{i_2 - i_{2 \min}}{i_{2 \max} - i_{2 \min}} + \dots + \alpha_n \times \frac{i_n - i_{n \min}}{i_{n \max} - i_{n \min}} \quad (3.5.)$$

kur I – indeksa vērtība;

$\alpha_1, \dots, \alpha_n$ – indeksu veidojošā rādītāja svāri;

$i_1, \dots, i_n$ – indeksu veidojošie rādītāji;

$i_{\max}$ – indeksu veidojošā rādītāja maksimālā vērtība;

$i_{\min}$ – indeksu veidojošā rādītāja minimālā vērtība.

Lai notieku, vai konkrētais faktors ir veicinošs, neitrāls vai kavējošs, tika novērtēts attiecīgā rādītāja indekss, izmantojot šādu skalu:

- Veicinošs faktors ($0,66(6) \leq x < 1,00$);
- Neitrāls faktors ($0,33(3) \leq x < 0,66(6)$);
- Kavējošs faktors ($0,00 \leq x < 0,33(3)$).

Lai noteiktu atsevišķu rādītāju svarus, kas raksturo to būtiskumu, tika izmantota pāru salīdzinājuma metode. Pāru salīdzinājuma metodes ietvaros tiek veidotas matricas, kur vertikāli un horizontāli tiek izvietoti indeksu veidojošie elementi (piemēram, uzticēšanās, iniciatīvas, pašrealizācijas un kolektīvisma rādītāji), un tad katrā no šūnām tiek izvēlēts viens no diviem rādītājiem, kuram, pēc eksperta domām, ir lielāka ietekme uz rezultātu (šajā gadījumā – valsts sociālekonomisko attīstību). Nosakot katra rādītāja priekšrocību īpatsvaru kopējā izvēļu skaitā, iespējams noteikt katra elementa svaru kopējā rādītājā. Elementu ietekmes noteikšanas matrica un algoritms redzams 3.1. tabulā.

3.1. tabula

Svaru noteikšanas matrica un algoritms, izmantojot pāru salīdzinājuma metodi [46, 65]

Rādītāji	X1	X2	...	Xn	Faktora priekšrocību skaits	Faktora svars (i)
X1	n/a	X1 vai X2		X1 vai Xn	i1	$A_1 = \frac{I_1}{I_{KOP}}$
X2	X2 vai X1	n(a		X2 vai Xn	i2	$A_2 = \frac{I_2}{I_{KOP}}$
...						
Xn	Xn vai X1	Xn vai X2		n/a	in	$A_N = \frac{I_N}{I_{KOP}}$
Kopā					$I_{KOP} = \sum_{N=1}^{\infty} I_N$	1,0

Lai iegūtu pāru salīdzinājumu metodes pielietošanai nepieciešamos datus, 2013. gada augustā elektroniski tika aptaujāti 17 jomas eksperti no akadēmiskā un nevalstiskā sektora (aptaujātie eksperti norādīti promocijas darba 5. pielikumā) Aptauja iekļāva 15 pāru salīdzinājumus. Ekspertu sniegtās atbildes tika apstrādātas, izmantojot 3.1. tabulā redzamo svaru noteikšanas algoritmu, tādējādi ar pāru salīdzinājumu metodi nosakot atsevišķu rādītāju svarus indeksos (sk. 3.2. tabulu).

Institūciju indeksa un institūciju iespēju indeksu svāri

Indekss		Rādītājs	Rādītāja svars
Institūciju indekss (IVI)	Vērtību apakšindekss (VI)	Uzticēšanās (IUZT)	0,19
		Iniciatīva (IINI)	0,29
		Pašrealizācija (IPAS)	0,38
		Kolektīvisms (IKOL)	0,14
		Kopā	1,00
	Pārvaldības apakšindekss (PI)	Līdzdalība un atbildība (ILID)	0,40
		Pārvaldes efektivitāte (IPAR)	0,33
		Korupcijas kontrole (IKOR)	0,17
		Regulēšanas kvalitāte (IREG)	0,10
		Kopā	1,00
Institūciju iespēju indekss (III)		Bezdarbs (IBEZ)	0,29
		Ienākumu nevienlīdzība (IIEN)	0,33
		Studentu īpatsvars (ISTU)	0,38
		Kopā	1,00

Vērtību novērtējumā augstākais svārs piešķirts pašrealizācijas rādītājam (~4/10), kam seko iniciatīvas rādītājs (~3/10); mazāks svārs piešķirts uzticēšanās (~2/10) un kolektīvisma (~1/10) rādītājiem.

Pārvaldības novērtējumā augstāks svārs piešķirts līdzdalības un atbildības rādītājam (~4/10), kam seko pārvaldes efektivitātes rādītājs (~3/10). Mazāks svārs piešķirts korupcijas kontroles (~2/10) un regulēšanas kvalitātes (~1/10) rādītājiem.

Institūciju iespēju novērtējumā visaugstākais svārs piešķirts studentu īpatsvaram (~4/10), kam seko ienākumu nevienlīdzības un bezdarba līmeņa rādītāji (abiem ~3/10).

3.2. Indeksu aprobācija, izmantojot pasaules attīstīto valstu piemēru

Izmantojot izveidotos indeksus, tika veikta valstu, kurās atbilstoši Pasaules ekonomikas foruma klasifikācijai attīstību virza inovācijas, kā arī valstu pārejas fāzē uz šo stadiju (IKP uz iedzīvotāju vismaz 9000 ASV dolāri), institūciju un to pilnveidošanas iespēju analīze.

Šīs valstis padziļinātai analīzei izvēlētas tādēļ, ka pārstāv pasaules attīstītākās valstis, to skaitā Latviju, kas klasificēta to valstu vidū, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas. Turklāt šī bloka valstu ekonomikās ir izplatītas zināšanu ekonomikas nozares, kas rada zināšanu ietilpīgus produktus ar augstu pievienoto vērtību un ir atzītas par galveno ekonomiskās attīstības dzinēj spēku mūsdienās. Līdz ar to pieredzes pārņemšanas kontekstā šo

valstu padziļināta analīze ir īpaši noderīga Latvijai, lai palīdzētu veidot tādu institūciju vidi, kas sekmē zināšanu ekonomikas attīstību.

Izlasē iekļautas 33 valstis, par kurām pieejami visi nepieciešamie dati (piemēram, par Vāciju, Japānu un Zviedriju Pasaules Bankas datubāzēs nebija pieejami atsevišķi dati, tāpēc šīs valstis nav iekļautas analīzē):

- 24 valstis, kurās attīstību virza inovācijas – Amerikas Savienotās Valstis, Austrālija, Austrija, Beļģija, Dānija, Somija, Frakcija, Grieķija, Honkonga, Islande, Īrija, Izraēla, Itālija, Jaunzēlande, Kanāda, Kipra, Lielbritānija, Luksemburga, Nīderlande, Norvēģija, Portugāle, Slovēnija, Spānija, Šveice;
- 9 valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas – Čehija, Čīle, Igaunija, Latvija, Lietuva, Malta, Polija, Slovākija un Ungārija.

Šo valstu grupu raksturo ievērojami augstāks IKP uz vienu iedzīvotāju.

Izlasses valstu sociālekonomisko attīstību un publiskā sektora politiku raksturojošie rādītāji, to mērvienības un datu avoti redzami 3.3. tabulā.

3.3. tabula

Izmantotie sociālekonomiskās attīstības un politikas rādītāji 2003.-2012. gadā [autores izstrādāts]

Rādītāji	Mērvienība	Vidējā vērtība	Avots
IKP uz iedzīvotāju	ASV dolāri	33 981,77 (3459,61)	Pasaules Banka
Bezdarbs	Procenti no darbaspēka	7,62 (0,51)	Pasaules Banka
Studentu īpatsvars	Procenti no vecuma grupas 5 gadus pēc vidējās izglītības beigšanas	63,82 (2,89)	Pasaules Banka
Džini indekss*	Koeficients (0-100)	31,74 (1,24)	Pasaules Banka, <i>EUROSTAT, OECD</i>

Standartnovirze norādīta iekavās

* EUROSTAT datiem par Eiropas Savienības valstīm periods 2004.-2013. gads

Izlasses valstu vērtību raksturošanai izmantotie rādītāji, to mērvienības un datu avoti redzami 3.4. tabulā.

3.4. tabula

Izmantotie vērtību rādītāji, 1999.-2002. un 2005.-2008. gads* [autores izstrādāts]

Rādītāji	Mērvienība	Vidējā vērtība	Avots
Uzticēšanās	Skala (0-100)	31,58 (2,83)	Pasaules vērtību apsekojums
Iniciatīva	Skala (0-100)	55,41 (1,51)	Pasaules vērtību apsekojums
Individuālisms (autonomijas indekss)	Skala (0-100)	57,80 (1,48)	Pasaules vērtību apsekojums
Pašrealizācija (postmateriālisma indekss)	Skala (0-100)	41,43 (1,37)	Pasaules vērtību apsekojums

Standartnovirze norādīta iekavās

* dažādām valstīm atšķirīgi informācijas iegūšanas gadi

Savukārt pārvaldības raksturošanai izmantotie rādītāji, to mērvienības un datu avoti redzami 3.5. tabulā.

3.5. tabula

Izmantotie pārvaldības rādītāji, 2004.-2013. gads [autores izstrādāts]

Rādītāji	Mērvienība	Vidējā vērtība	Avots
Līdzdalība un atbildība	Skala (-2,5 līdz 2,5)	1,21 (0,05)	Pasaules Banka
Pārvaldes efektivitāte	Skala (-2,5 līdz 2,5)	1,36 (0,09)	Pasaules Banka
Regulēšanas kvalitāte	Skala (-2,5 līdz 2,5)	1,35 (0,06)	Pasaules Banka
Korupcijas kontrole	Skala (-2,5 līdz 2,5)	1,30 (0,13)	Pasaules Banka

Izvēlētajam valstīm tika aprēķināti institūciju un institūciju iespēju indeksi, kā arī vērtību un pārvaldības apakšindeksi, izsakot tos 0-1 punktu skalā, kur 1 ir maksimālā un 0 – minimālā vērtība.

Tā kā daļai izlasē iekļauto valstu nebija pieejams pašrealizācijas vērtību izplatības analīze, šim valstīm vērtību apakšindekss tika aprēķināts, izmantojot trīs apakšrādītājus un saglabājot starp tiem noteikto proporciju (sk. 3.6. tabulu).

Vērtību apakšindeksu veidojošo rādītāju svāri

Indekss	Rādītājs	Rādītāja svārs	Rādītāja svārs, ja nav pieejami rādītāji kolektīvisma novērtējumam
Vērtību apakšindekss (VI)	Uzticēšanās (IUZT)	0,19	0,31
	Iniciatīva (IINI)	0,29	0,47
	Pašrealizācija (IPAS)	0,38	-
	Kolektīvisms (IKOL)	0,14	0,22
	Kopā	1,00	1,00

Aprēķinātie indeksi un apakšindeksi ir pievienoti promocijas darba 6. un 7. pielikumā.

Institūciju novērtējums

Izmantotajā valstu izlasē visaugstākais institūciju indeksa novērtējums ir Dānijai, kam seko Somija, Austrija, Jaunzēlande, Īslande un Nīderlande. Savukārt zemākais novērtējums ir tādām valstīm kā Latvija, Izraēla, Slovākija, Polija, Itālija un Grieķija. Baltijas valstu vidū visaugstākais novērtējums ir Igaunijai, viszemākais – Latvijai (sk. 3.3. attēlu).

Analizējot valstu sadalījumu pa grupām pēc institūciju indeksa vērtības, redzams, ka augsts indeksa līmenis ir Skandināvijas valstīm Dānijai un Somijai. Vidēji augsts indeksa līmenis raksturīgs Rietumeiropas valstīm, Jaunzēlandei, Īslandei, Norvēģijai, Kanādai, Austrālijai un ASV. Savukārt vidēji zems vai zems indeksa līmenis raksturo institucionālo vidi Dienvideiropas, Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, kā arī Francijā, Honkongā, Čīlē un Izraēlā.

Atsevišķi aplūkojot valstis, kas atrodas pārejas posmā uz stadiju, kad attīstību virza inovācijas, redzams, ka visas no tām atrodas vidēja zema un zema līmeņa grupā. Attiecīgi no šīs grupas valstīm visaugstākais institūciju novērtējums un līdz ar augstākas institūciju virzītas sociālekonomiskās attīstības iespējas ir Čehijai, Maltai un Igaunijai. Savukārt Latvija, Polija un Slovākija atrodas ranga pēdējās vietās, līdz ar to institūciju virzītas sociālekonomiskās attīstības iespējas šajās valstīs vērtējamās viszemāk.

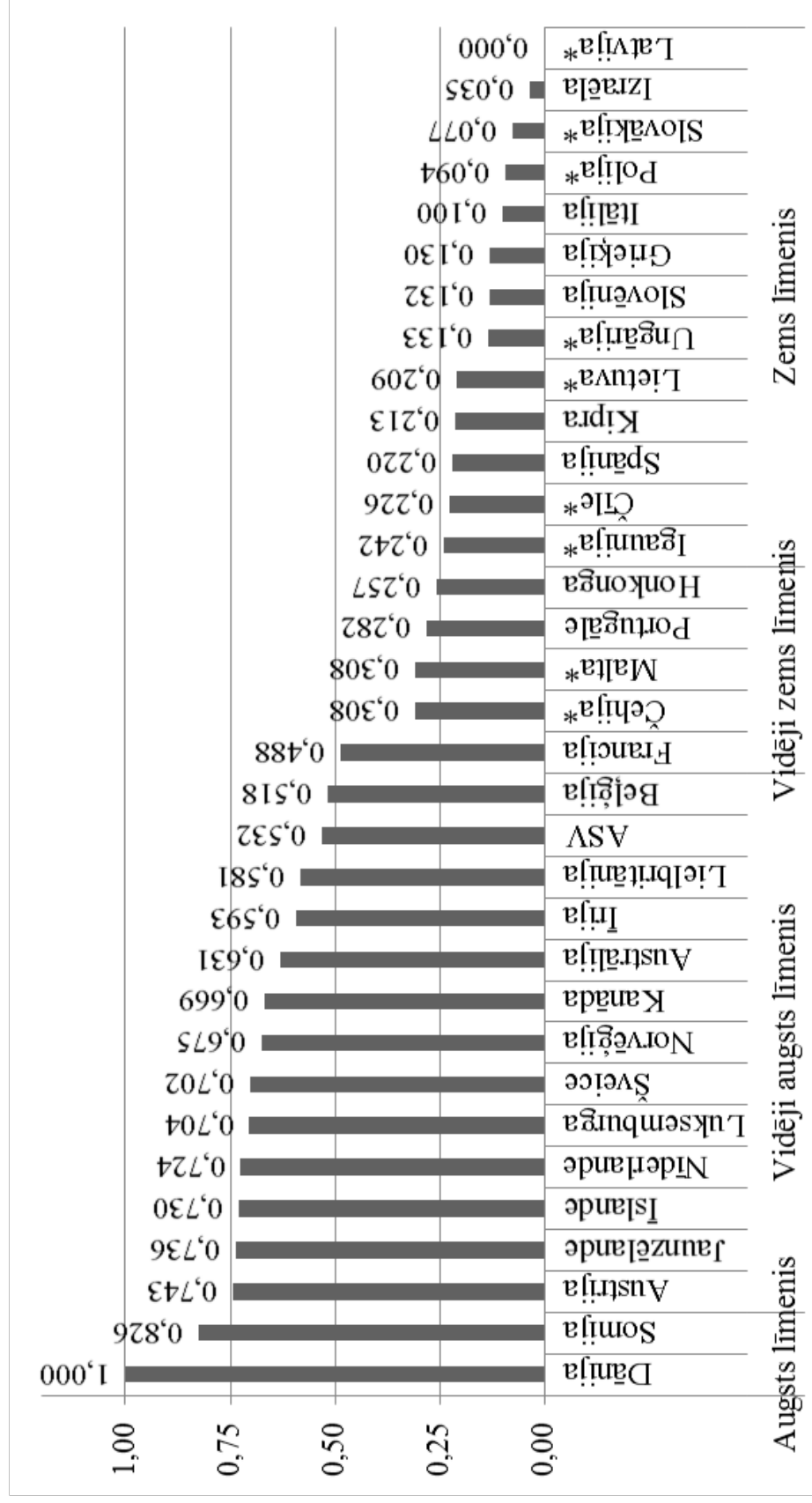
Lai izvērtētu šo situāciju, ir lietderīgi detalizētāk izanalizēt valstī pastāvošās institūcijas, aplūkojot valdošās vērtības un pārvaldības procesus, tāpēc vērtējuma ietvaros tiks noteikts vērtību apakšindekss un pārvaldības apakšindekss.

Vērtību apakšindeksu noteikšana

Izmantotajā valstu izlasē visaugstākais vērtību apakšindeksa novērtējums ir Dānijai, kam seko Austrija, Īslande, Somija un Luksemburga. Savukārt zemākais novērtējums ir tādām valstīm kā Izraēla, Čīle, Slovēnija, Kipra un Latvija. Baltijas valstu vidū visaugstākais novērtējums ir Lietuvai, viszemākais – Latvijai (sk. 3.4. attēlu).

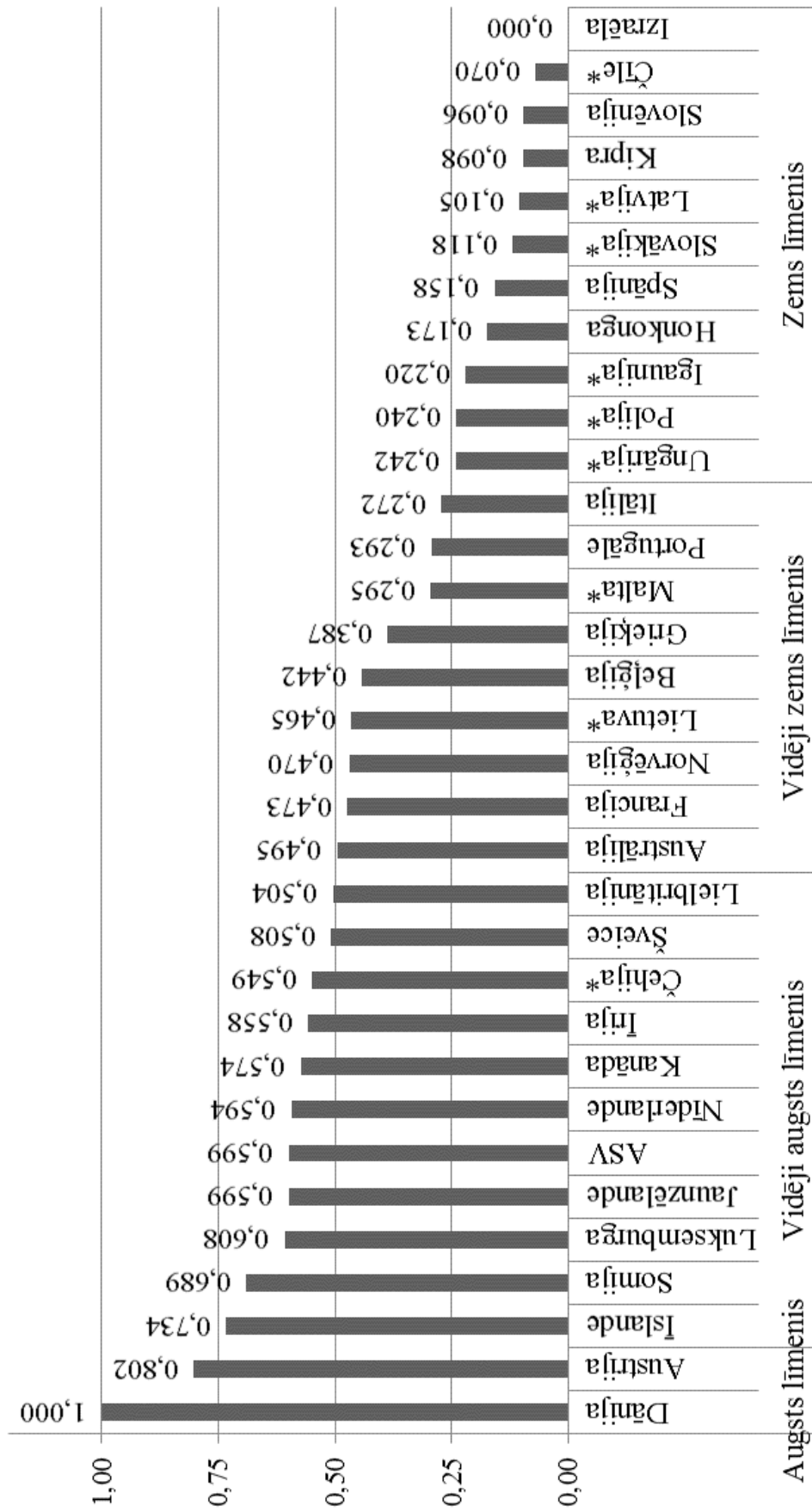
Analizējot valstu sadalījumu pa grupām pēc vērtību apakšindeksa vērtības, redzams, ka augsts un vidēji augsts apakšindeksa līmenis raksturo vērtības daļā Skandināvijas un Rietumeiropas valstu, kā arī Jaunzēlandē, ASV, Kanādā un Čehijā. Vidēji zems apakšindeksa līmenis raksturo vērtības Dienvidēiropā, Francijā, Beļģijā, Austrālijā un Norvēģijā, kā arī divās no jaunajām Eiropas Savienības dalībvalstīm – Lietuvā un Maltā. Savukārt zems apakšindeksa līmenis raksturīgs Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm, kā arī Kiprai, Čīlei un Izraēlai.

Atsevišķi aplūkojot valstis, kas atrodas pārejas posmā uz stadiju, kad attīstību virza inovācijas, redzams, ka tās atrodas vidēja un zema līmeņa valstu grupā, izņemot Čehiju. Attiecīgi no šīs grupas valstīm visaugstākais institūciju novērtējums un līdz ar augstas institūciju virzītas sociālekonomiskās attīstības iespējas ir Čehijai, Lietuvai un Malta. Savukārt Čīle, Latvija un Slovākija atrodas ranga pēdējās vietās, līdz ar to institūciju virzītas sociālekonomiskās attīstības iespējas šajās vērtējamās viszemāk.

Piezīme:* valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas.

3.3. attēls. Institūciju indekss [autores izstrādāts].

Piezīme:* valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas.

3.4. attēls. Institūciju indeksa vērtību apakšindekss [autores izstrādāts].

Pārvaldības apakšindeksu noteikšana

Izmantotajā valstu izlasē visaugstākais pārvaldības apakšindeksa novērtējums ir Dānijai, kam Somija, Šveice, Jaunzēlande un Norvēģija. Savukārt zemākais novērtējums ir tādām valstīm kā Grieķija, Latvija, Itālija, Polija un Lietuva. Baltijas valstu vidū visaugstākais novērtējums ir Igaunijai, viszemākais – Latvijai (sk. 3.5. attēlu).

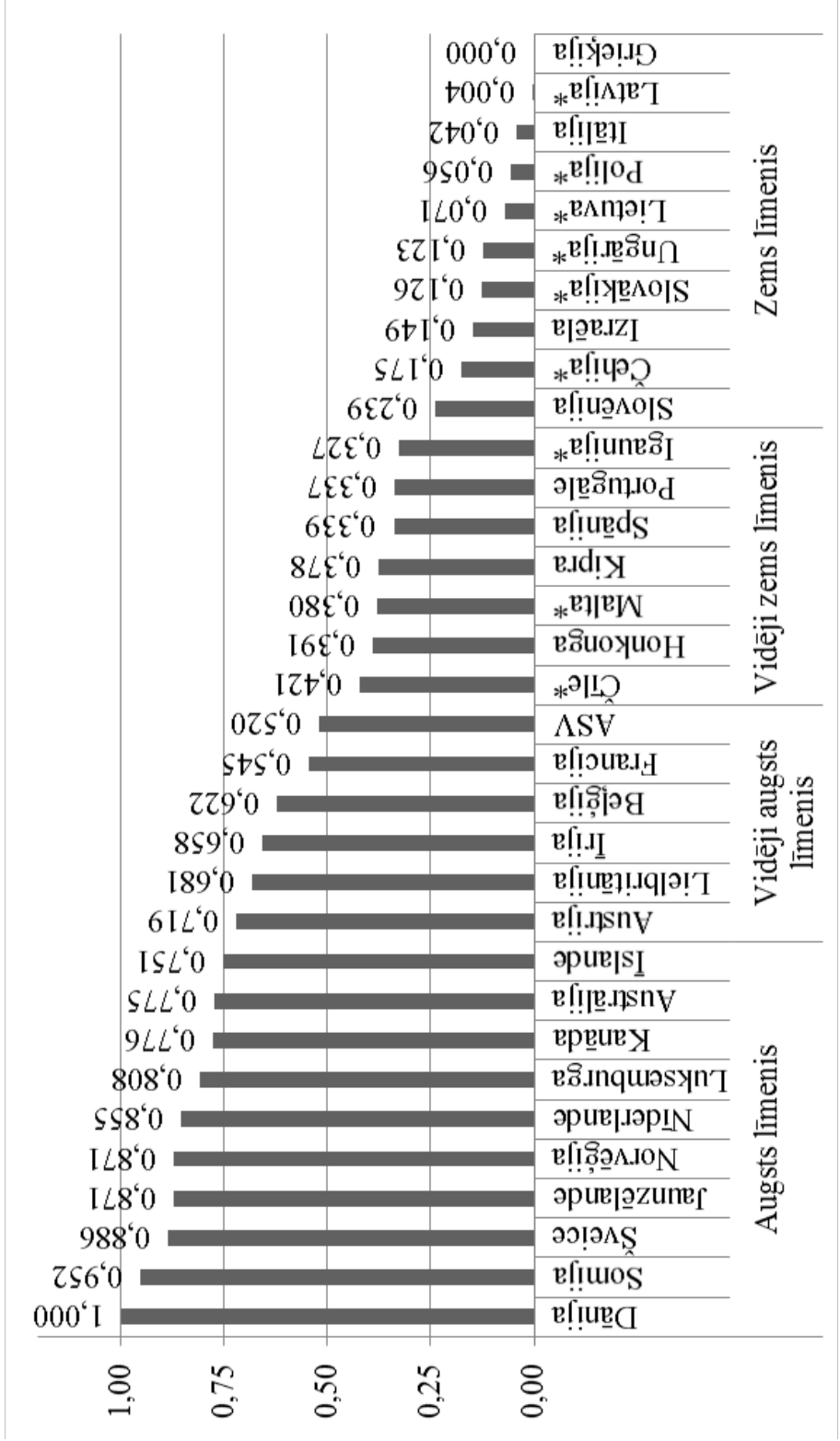
Analizējot valstu sadalījumu pa grupām pēc pārvaldības apakšindeksa vērtības, redzams, ka augsts apakšindeksa līmenis ir visās Skandināvijas valstīs, daļā Rietumeiropas valstu, kā arī Jaunzēlandē un Austrālijā. Vidēji augsts apakšindeksa līmenis raksturo Rietumeiropas valstis, kā arī ASV. Savukārt vidēji zems un zems apakšindeksa līmenis raksturīgs Dienvideiropas, Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm, kā arī Čīlei, Honkongai un Izraēlai.

Atsevišķi aplūkojot valstis, kas atrodas pārejas posmā uz stadiju, kad attīstību virza inovācijas, redzams, ka visas valstis atrodas vidēji zema un zema līmeņa valstu grupā. Attiecīgi no šīs grupas valstīm visaugstākais institūciju novērtējums un līdz ar augstas institūciju virzītas sociālekonomiskās attīstības iespējas ir Čīlei, Maltai un Igaunijai. Savukārt Latvija, Polija un Lietuva atrodas ranga pēdējās vietās, līdz ar to institūciju virzītas sociālekonomiskās attīstības iespējas šajās vērtējamās viszemāk.

Institūciju iespēju novērtēšana

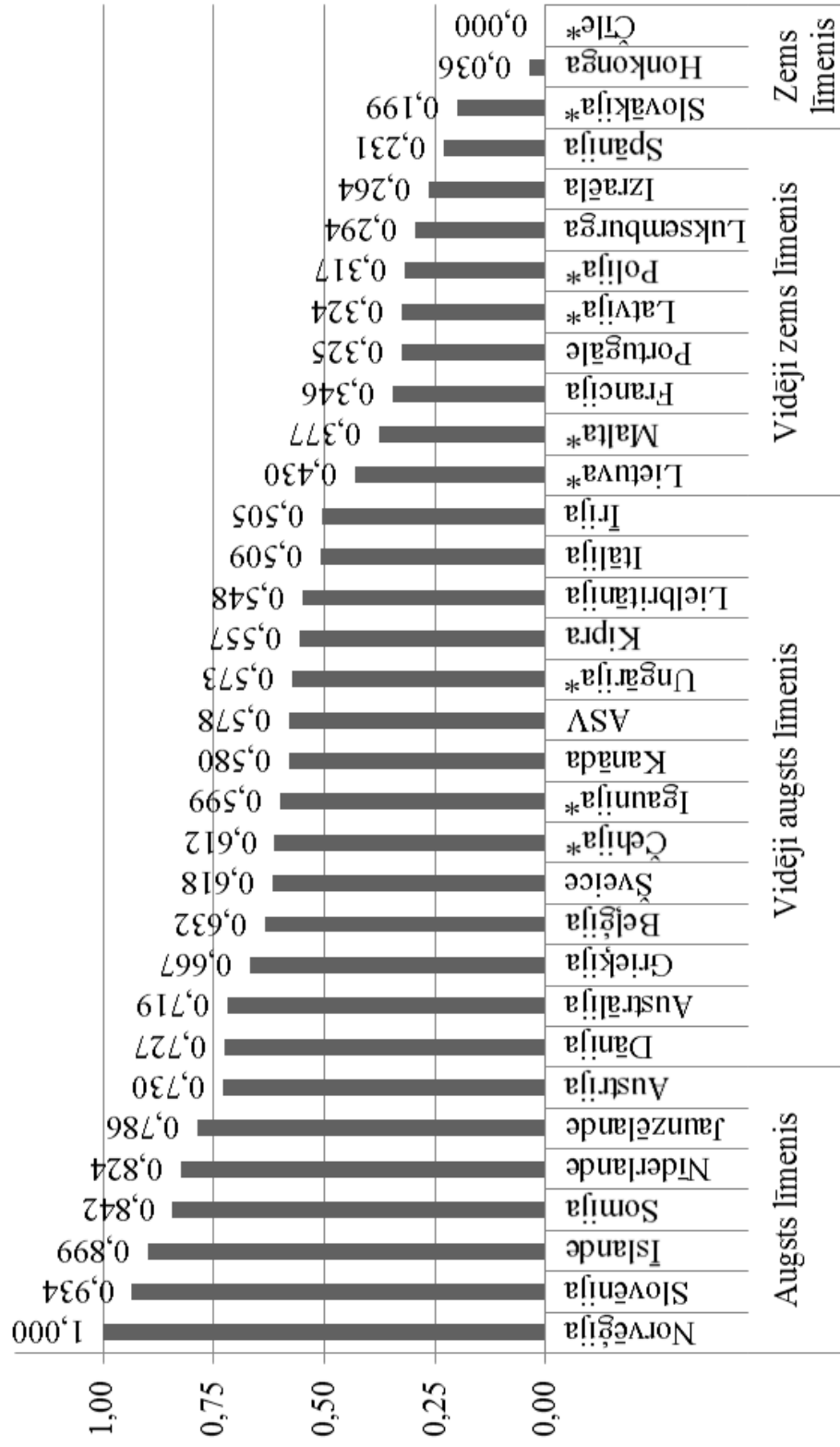
Izmantotajā valstu izlasē visaugstākais institūciju iespēju novērtējums ir ziemeļvalstīm Norvēģijai, Īslandei un Somijai, kā arī Slovēnijai, Nīderlandei, Jaunzēlandei un Austrijai. Zemākais novērtējums ir tādām valstīm kā Čīle, Honkonga, Slovākija, Spānija un Izraēla. Baltijas valstu vidū visaugstākais novērtējums ir Igaunijai, kam seko Lietuva, viszemākais novērtējums – Latvijai (sk. 3.6. attēlu).

Analizējot valstu sadalījumu pa grupām pēc institūciju iespēju indeksa vērtības, redzams, ka augsts indeksa līmenis ir Skandināvijas valstīm, kā arī Nīderlandei, Jaunzēlandei un Austrijai. Īpaši jāuzsver Slovēnijas, kas ir viena no jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīm, augstās pozīcijas un līdz ar to arī nozīmīgas priekšrocības institūciju virzītā sociālekonomiskajā attīstībā. Vidēji augsts indeksa līmenis raksturīgs Rietumeiropas valstīm, atsevišķām Dienvideiropas (Grieķija, Kipra) un Centrāleiropas valstīm (Ungārija, Čehija), kā arī Austrālijai, Kanādai un ASV. Īpaši jāuzsver Igaunijas atrašanās šajā valstu grupā, apsteidzot pārējās Baltijas valstis.

Piezīme:* valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas.

3.5. attēls. Institūciju indeksa pārvaldības apakšindekss [autores izstrādāts].

Piezīme: * valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas.

3.6. attēls. Institūciju iespēju indekss [autores izstrādāts].

Savukārt vidēji zems vai zems indeksa līmenis raksturo institūciju iespējas Dienvideiropas, Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, Čīlē, Izraēlā un Honkongā; kā izņēmums minama Luksemburga, kuras zemo vērtējumu veido zems studentu skaita īpatsvars (vienlaikus jāņem vērā Luksemburgas mazā platība un īpašas funkcijas – starptautisku organizāciju un uzņēmumu centrālo biroju atrašanās vieta) un Francija, kuras zemo vērtējumu rada salīdzinoši augsta bezdarba līmeņa un zem studējošo īpatsvara kombinācija.

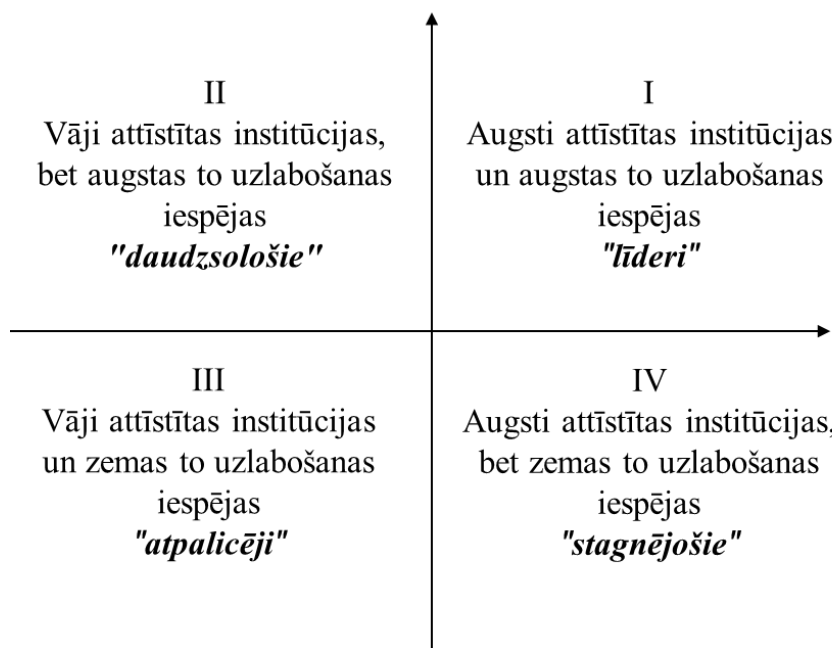
Atsevišķi aplūkojot valstis, kas atrodas pārejas posmā uz stadiju, kad attīstību virza inovācijas, redzams, ka lielākā daļa valstu atrodas vidēji zema un zema līmeņa grupās, izņemot Igauniju, Ungāriju un Čehiju, kas līdz ar to institūciju pilnveidošanas iespēju ziņā atrodas labākās pozīcijās, salīdzinot ar citām valstī pārejas posmā. Savukārt Čīle, Slovākija, Polija atrodas ranga pēdējās vietās, tādējādi to institūciju pilnveidošanas iespējas pārejas posma valstu vidū ir viszemākās.

Institūciju vides un iespēju analīzes matrica

Lai salīdzinātu valstu institūciju vidi un izvērtētu tās pilnveidošanas iespējas, izveidota **institūciju un institūciju iespēju analīzes matrica**, kas sniedz kompleksu novērtējumu, kombinējot institūciju un institūciju pilnveidošanas iespēju rādītājus.

Matricas asu krustpunkts iezīmē vidējās iespējamās (atbilstoši minimālai-maksimālai normalizācijas metodei 0,5) institūciju un institūciju iespēju līmeņa indeksa vērtības. Asis veido četrus kvadrantus. Atbilstoši valsts piederībai noteiktam kvadrantam, valsts tiek raksturota kā viens no līderiem, daudzsološajiem, atpaliekošajiem vai stagnējošajiem (sk. 3.7. attēlu).

Šādu matricu iespējams izmantot arī citu datu, kas satur informāciju par objekta stāvokli un tā izmaiņām analizēšanai, piemēram, darba autore ar šādas matricas palīdzību ir novērtējusi Latvijas pilsētu attīstības procesus [107].

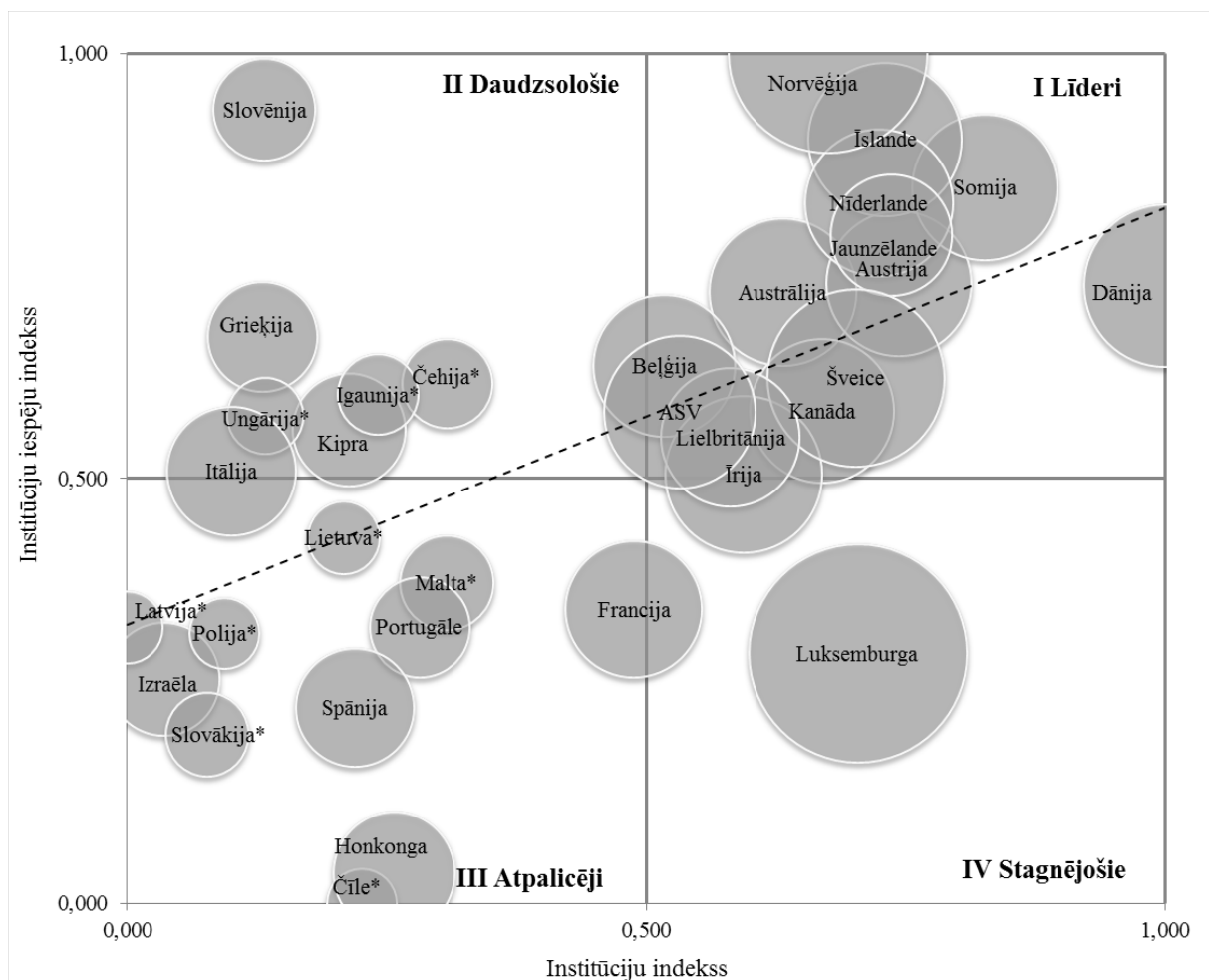
3.7. attēls. Institūciju un to pilnveidošanas iespēju analīzes matrica [autores izstrādāts].

Līderu grupā atrodas valstis ar vienlaikus augstu sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgu institūciju līmeni un augstām institūciju pilnveidošanas iespējām, jo valstīs tiek īstenota tāda publiskā sektora politika, kas veicina sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanos. Šo valstu nākotnes izredzes institūciju attīstības jomā jāvērtē visoptimistiskāk.

Daudzsološajās valstīs ir zems sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgu institūciju līmenis, taču augstas institūciju pilnveidošanas iespējas, kas rada šīm valstīm iespējas uzlabot savas pozīcijas matricā.

Stagnējošajās valstīs ir augsts sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgu institūciju līmenis, taču zemas institūciju pilnveidošanas iespējas – šīs valstis zaudē savas pozīcijas.

Savukārt **atpaliekošajās valstīs** ir gan zems sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgu institūciju līmenis, gan zemas institūciju pilnveidošanas iespējas, kas liek piesardzīgi lūkoties uz institūciju virzītas sociālekonomiskās attīstības iespējām.

Piezīmes: * valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas; apla lielums ilustrē valsts sociālekonomiskās attīstības līmeni, kas izteikts kā IKP uz vienu iedzīvotāju.

3.8. attēls. Institūciju un institūciju pilnveidošanas iespēju analīze, izmantojot institūciju un institūciju iespēju analīzes matricu [autores izstrādāts].

Lai grafiski raksturotu katras valsts svaru kopējā sociālekonomiskajā attīstībā, matricā ap valstij atbilstošo indeksu vērtību krustpunktu tiek veidots aplis, kas sniedz savstarpēji salīdzināmu informāciju par valsts relatīvo labklājību, kas raksturota ar IKP uz vienu iedzīvotāju.

Savstarpēji salīdzinot institūcijas un to pilnveidošanas iespējas, identificējamas četras valstu grupas (sk. 3.8. attēlu):

- **Līderi** jeb valstis ar augstu institūciju līmeni un augstām institūciju pilnveidošanas iespējām – Skandināvijas valstis (Norvēģija, Dānija, Somija, Īslande), Rietumeiropas valstis (Šveice, Austrija, Nīderlande, Beļģija, Īrija, Lielbritānija), kā arī ASV, Kanāda, Austrālija un Jaunzēlande (I kvadrants).

Visas valstis, kas ierindojas starp līderiem, atrodas stadijā, kad to attīstību virza inovācijas; visās valstīs ir augsts vai relatīvi (apskatīto valstu grupā) viduvējs IKP uz vienu iedzīvotāju līmenis.

Taču valstis ar augstu institūciju novērtējumu atrodas atšķirīgās pozīcijās. Tā Ziemeļvalstīs – Norvēģijā, Īslandē un Somijā –, kur jau pašlaik ir augsta institūciju kvalitāte, prognozējams, ka tā turpinās strauji uzlaboties. Arī Austrijā, Nīderlandē, Austrālijā un Jaunzēlandē, prognozējama institūciju uzlabošanās, savukārt ASV, Īrijā, Beļģijā, Lielbritānijā un Kanādā un Šveicē nav paredzama strauja pozīciju uzlabošanās, jo institūciju iespēju novērtējums ir nedaudz augstāks par vidējo.

- **Daudzsološie** jeb valstis ar zemu institūciju līmeni, taču augstām institūciju pilnveidošanas iespējām – Grieķija, Ungārija, Itālija, Čehija, Kipra, Igaunija un Slovēnija (II kvadrants). Šajā kvadrantā atrodas gan valstis stadijā, kur attīstību virza inovācijas (galvenokārt Eiropas dienvidvalstis), gan valstis pārejas fāzē uz šo stadiju; valstis ar relatīvi viduvējiem un zemiem ienākumiem, kas izteikti kā IKP uz iedzīvotāju. Straujš institūciju progress prognozējams Slovēnijai, kurā institūciju pilnveidošanas iespēju novērtējums ir līdzvērtīgs tādām valstīm kā Īslande un Norvēģija. Paredzams, ka Slovēnija uzlabos savu vietu rangā un nonāks starp valstīm ar vidēji augstu institūciju līmeni. Savukārt pārējās kvadrantā izvietotajās valstīs uzlabojumi notiks viduvējā ātrumā un valstis savas vietas rangā daudz nemainīs.
- **Atpaliecēji** jeb valstis ar zemu institūciju līmeni un zemām institūciju pilnveidošanas iespējām – Latvija, Polija, Lietuva, Slovākija, Portugāle, Malta, Izraēla un Honkonga, kā arī Francija un Spānija (III kvadrants). Šajā kvadrantā atrodas gan valstis stadijā, kur attīstību virza inovācijas (galvenokārt Eiropas dienvidvalstis), gan valstis pārejas fāzē uz šo stadiju; valstis ar relatīvi viduvējiem un zemiem ienākumiem, kas izteikti kā IKP uz iedzīvotāju.

Lielākas iespējas uzlabot institūcijas prognozējamās mūsu kaimiņvalstij Lietuvai un Eiropas dienvidvalstīm Portugālei un Spānijai, kā arī Francijai, Polijai un Latvijai. Savukārt tādās valstīs kā Čīle un Honkonga, nemainot esošo politiku attiecībā uz ienākumu nevienlīdzību, nodarbinātību un izglītību, strauji uzlabojumi nav gaidāmi.

- **Stagnējošie** jeb valstis ar augstu institūciju līmeni, taču zemām institūciju pilnveidošanas iespējām – Luksemburga (IV kvadrants). Luksemburga ir valsts ar ļoti augstiem ienākumiem, taču jāņem vērā, ka Luksemburgas IKP uz iedzīvotāju tiek uzskatīts par neiederīgi augstu rādītāju, kas radies sekojošu apstākļu dēļ: valsts ir neliela, taču valstī strādā daudz svārstmigrantu, nerezidentu no kaimiņvalstīm Francijas

un Vācijas. 2012. gadā tie sastādīja 157,6 tūkst. no 378,6 tūkst. strādājošo jeb ~42% [99]). Paredzams, ka Luksemburgā institūciju līmenis, salīdzinot ar citām izlasē iekļautajām valstīm, pazemināsies, ja netiks veikti uzlabojumi politikās, kas paaugstina institūciju iespējas.

Izmantotajā valstu izlasē redzamas šādas tendences:

- Valstīs ar augstākiem ienākumiem, kas izteikti kā IKP uz iedzīvotāju, pastāv sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgākas institūcijas. Kā atsevišķus izņēmumus var minēt Jaunzēlandi, kur ir relatīvi viduvējs ienākumu līmenis, bet institūciju novērtējums ir augstāks par vidējo.
- Valstīs ar augstāku institūciju novērtējumu ir lielākas iespējas tās turpmākiem uzlabojumiem un otrādi, kā arī valstīs ar augstāku institūciju līmeni un institūciju attīstības iespējām ir augstāki iedzīvotāju ienākumi. To ilustrē trenda līnija.

Kā izņēmumus minētajai sakarībai var minēt, piemēram, tādas valstis kā Luksemburgu un Franciju, kur ir salīdzinoši augsts institūciju novērtējums, taču zems institūciju attīstības iespēju novērtējums. Savukārt Slovēnijai, neskatoties uz salīdzinoši zemu institūciju novērtējumu, ir augsts institūciju attīstības iespēju novērtējums.

3.3. Institucionālās vides izvērtēšana Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs

Izmantojot iepriekš izstrādāto institūciju analīzes sistēmu, šajā nodaļā tika veikts padziļināts institūciju izvērtējums izlasē iekļautajām Austrumeiropas un Centrāleiropas jeb postsociālistiskajām valstīm – Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Slovākija, Ungārija, Čehija un Slovēnija –, izvērtējot šo valstu institūciju vidi un tās pilnveidošanas iespējas veicinošos un kavējošos faktorus.

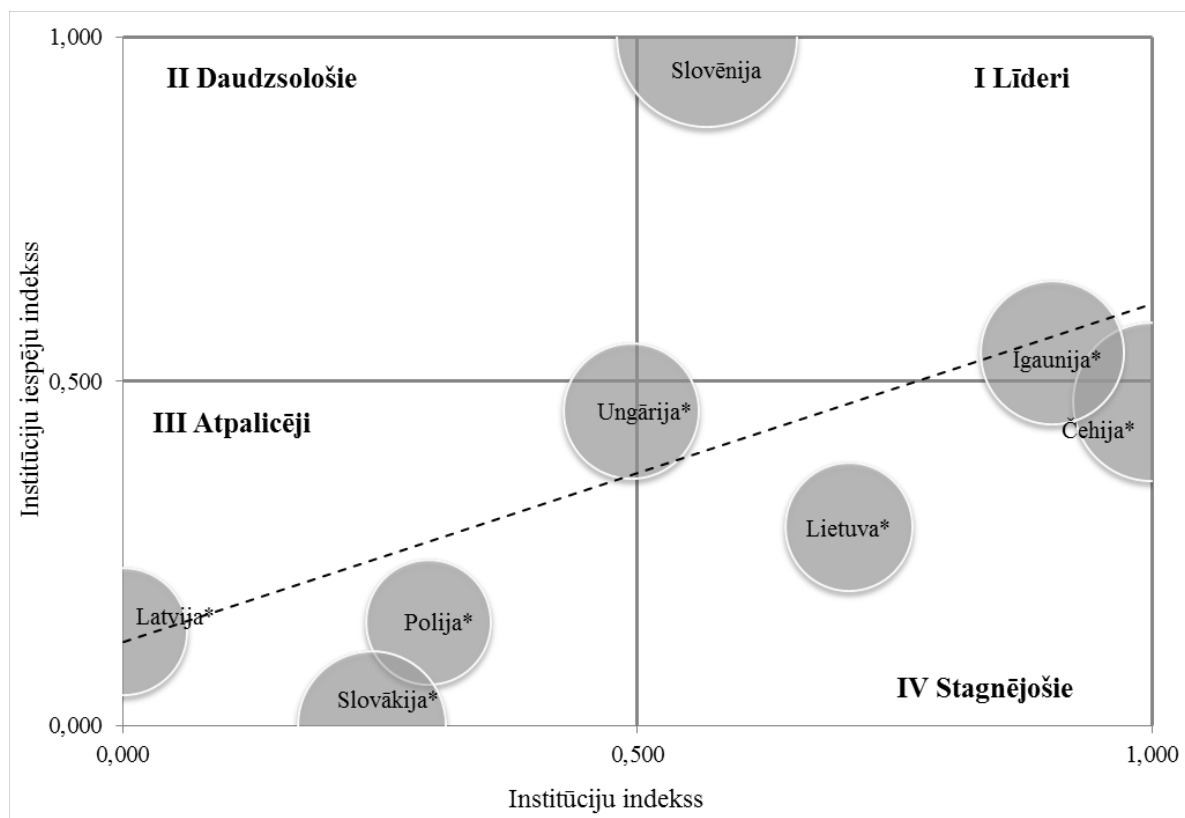
Austrumeiropas un Centrāleiropas valstis padziļinātai analīzei izvēlētas tādēļ, ka tās vieno atrašanās noteiktā ģeopolitiskā reģionā un līdzīgas sociālekonomiskās vides pārmaiņas, pārejot no plānveida ekonomikas uz tirgus ekonomiku. Tomēr jāņem vērā, ka katrai no šīm valstīm ir atšķirīga kultūrvēsturiskā pieredze (atšķirīgu reliģiju dominēšana, dažādas pārvaldes formas dažādos vēstures posmos u.t.t.), ko ietekmējusi šo teritoriju attīstība ilgākā laika periodā. Bijušo sociālisma valstu pētnieki nereti uzsver, ka institucionālās pārmaiņas šajās valstīs jāskata kompleksi, aplūkojot ne vien pārmaiņas politiskajās un ekonomiskajās institūcijās, tuvinoties rietumvalstu politiskajam un ekonomiskajam modelim, bet arī sociālās pārmaiņas, kuras ietekmē sabiedrībā pastāvošās vērtības.

Šāds izvērtējums ļaus apzināt tās jomas, kurās redzamas lielākās atšķirības, salīdzinot reģiona mazāk attīstītās valstis ar reģiona augstāk attīstītajām valstīm. Šāds izvērtējums ļaus veikt esošās un potenciālās situācijas salīdzinājumu (angl. *gap analysis*) un tādējādi identificēt institūciju un to pilnveidošanas iespēju uzlabošanas potenciālu, kā arī katrā no rādītājiem izvirzīt paraugvalstis, uz kuru sasniegtajiem rādītājiem (angl. *benchmark*) pārējām valstīm virzīties.

Analīzes veikšanai pārrēķināti iepriekš aprēķinātie indeksi un apakšindeksi, lai to vērtības būtu skalā no 0-1 atbilstoši izlasē iekļauto valstu minimālajām un maksimālajām rādītāju vērtībām. Aprēķinātie indeksi un apakšindeksi ir pievienoti promocijas darba 8. pielikumā, indeksu un apakšindeksu veidošanā izmantotie rādītāji – promocijas darba 9. pielikumā.

Aplūkojot izlases valstis institūciju un institūciju iespēju analīzes matricā (sk. 3.6. attēlu), redzam, ka šajā valstu izlasē:

- **līderu** vidū (I kvadrantā) atrodas Slovēnija un Igaunija. Slovēnijai ir augstāks par vidējo institūciju vides novērtējums un visaugstākais institūciju iespēju novērtējums. Savukārt Igaunijai ir augsts institūciju vides novērtējums, taču viduvējas iespējas to uzlabot. Šajā kvadrantā redzamajām valstīm jāturpina pilnveidot pastāvošās institūcijas, lai celtu to konkurētspēju, salīdzinot ar citām Eiropas un pasaules valstīm.
- **atpalicēju** vidū (III kvadrantā) atrodas Latvija, Polija, Slovākija un Ungārija. Šajā kvadrantā izvietoto valstu situācija vērtējama kritiski, jo tajās ir gan zems institūciju novērtējums, gan arī zemas iespējas pastāvošās institūcijas uzlabot, izņemot Ungāriju, kas atrodas tuvu matricas krustpunktam, tādēļ tās rādītāji vērtējami viduvēji. Šajās valstīs nepieciešami uzlabojumi to publiskā sektora politikās, lai tuvotos šīs valstu izlases līderiem un tālākā nākotnē – Eiropas valstu vidējiem rādītājiem.
- **stagnējošo** vidū (IV kvadrantā) atrodas Lietuva un Čehija. Čehijai ir ļoti augsts institūciju novērtējums, taču viduvējs to pilnveidošanas iespēju novērtējums. Savukārt Lietuvai ir augstāks par vidējo institūciju vides novērtējums, taču tā pilnveidošanas iespējas šajā valstī ir zemākas par vidējo. Šajās valstīs nepieciešami uzlabojumi, lai pastāvošo institūciju pilnveidošanā neatpaliktu no šīs valstu izlases līderiem un tuvotos Eiropas valstu vidējiem rādītājiem.

Piezīmes: * valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas; apļa lielums ilustrē valsts sociālekonomiskās attīstības līmeni, kas izteikts kā IKP uz vienu iedzīvotāju.

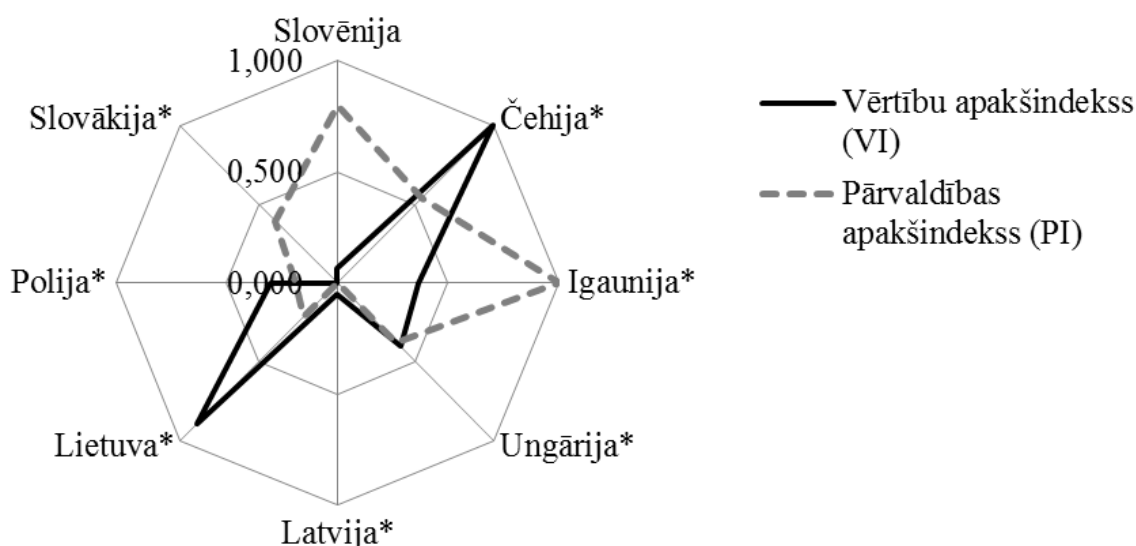
3.9. attēls. Institūciju un institūciju pilnveidošanas iespēju novērtējums Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs, izmantojot institūciju un institūciju iespēju analīzes matricu [autores izstrādāts].

Arī šajā valstu grupā pastāv tieša sakarība starp institūciju un institūciju iespēju novērtējumu, ko ilustrē trenda līnija. Izņēmumi ir Slovēnija ar ļoti augstu institūciju iespēju novērtējumu, kas vērtējams pozitīvi, un Slovākija ar ļoti zemu institūciju iespēju novērtējumu, kas vērtējams negatīvi.

Šie rezultāti lielā mērā saskan ar iepriekš veiktajiem politisko un vērtību institūciju pētījumiem, kas apliecina šo secinājumu objektivitāti. Piemēram, Mollers un Skanings, novērtējot bijušo sociālisma valstu politisko iekārtu, secināja, ka Igaunija, Lietuva un Slovēnija vistuvāk atbilst demokrātiskā režīma standartam, jo šajās valstīs nepastāv trūkumi vēlēšanu tiesībās, pilsoņu brīvības un likumu ievērošanā, savukārt Ungārija, Latvija un Slovākija atpaliek no šīm valstīm, jo pastāv atsevišķi trūkumi likumu ievērošanā, savukārt konstatēti arī trūkumi pilsoņu brīvībās [72].

Arī pasaules vērtību pētījumi apliecina, ka bijušo sociālisma valstu vidū Rietumvalstīm tuvākais vērtību klimats ir Čehijā un Slovēnijā. Arī Igaunijā un Lietuvā ir salīdzinoši augsta racionālo vērtību izplatība, taču vienlaikus dominē arī izdzīvošanas, nevis pašrealizācijas vērtības. Savukārt Latvija, Slovākijā un Ungārijā un, jo sevišķi, Polijā līdzīgi kā citās valstīs ar izplatītu katolicismu, ir augstāks tradicionālo vērtību līmenis pretstatā racionālajām vērtībām [44].

Analizējot institūciju indeksa apakšindeksus – vērtību apakšindeksu un pārvaldības apakšindeksu –, redzams, ka augstākais vērtību novērtējums ir Čehijā, kam seko Lietuva. Viduvējs vērtējums ir Ungārijai, Igaunijai un Polijai. Savukārt zems vērtējums ir Latvijai, Slovākijai un Slovēnijai. Savukārt, novērtējot pārvaldības rādītājus, līdere ir Igaunija, kam seko Slovēnija un Čehija. Viduvējs pārvaldības novērtējums ir Slovākijā un Ungārijā, savukārt zems – Polijā, Lietuvā un Latvijā (sk. 3.11. attēlu).

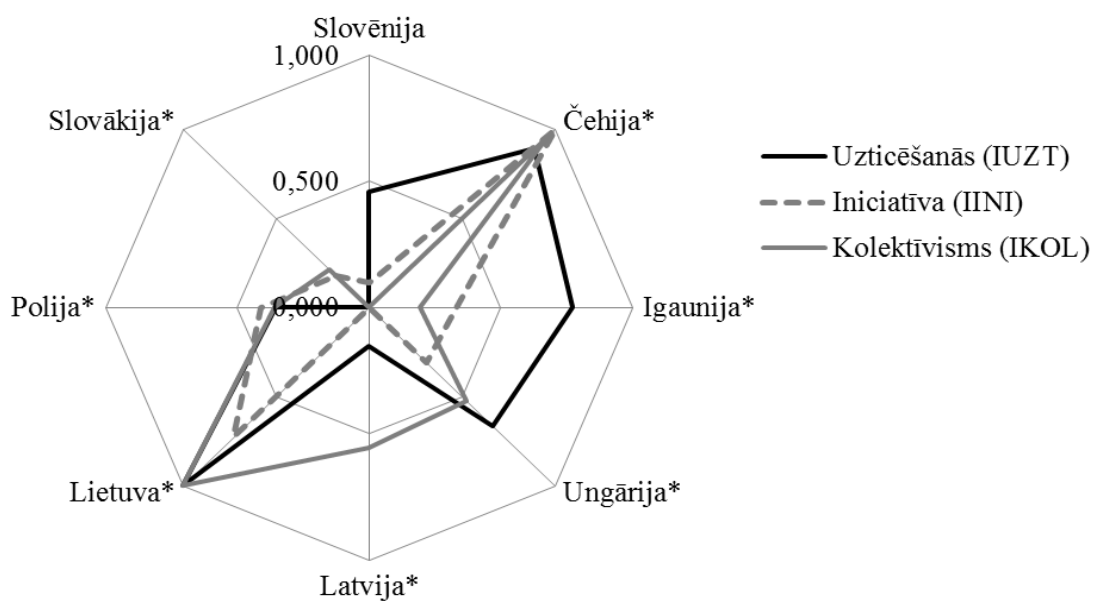

Piezīme: * valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas.

3.10. attēls. Vērtību un pārvaldības apakšindeksu novērtējums Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs [autore izstrādāts].

Aplūkojot vērtību apakšindeksu veidojošos rādītājus (sk. 3.11. attēlu), kas raksturo uzticēšanos, iniciatīvu, pašrealizācijas vērtību izplatību sabiedrībā (kolektīvisma vērtību izplatība nav iekļauta apakšindeksā, jo šo valstu grupā šāds rādītājs pieejams tikai divām no astoņām valstīm), redzams, ka:

- Čehijas augsto novērtējumu vērtību apakšindeksā rada augsts novērtējums visos trīs rādītājos – uzticēšanās, iniciatīva un kolektīvisms. Lietuvai ir augsts uzticēšanās un kolektīvisma novērtējums, taču viduvējs iniciatīvas novērtējums;
- Ungārijai ir viduvējs uzticēšanās un kolektīvisma vērtību, kā arī iniciatīvas novērtējums. Polijai ir viduvējs iniciatīvas un kolektīvisma novērtējums, savukārt zems uzticēšanās rādītājs. Savukārt Igaunijā ir salīdzinoši augsts uzticēšanās līmenis, taču zems iniciatīvas un kolektīvisma novērtējums. Tāpēc šīm valstīm vidējais novērtējums arī ir viduvējs;
- Slovēnijai ir viduvējs uzticēšanās rādītājs, kas sasaucās ar Slovēnijas tautsaimniecības iezīmēm, kur liela nozīme ir arodbiedrību kustībai [97]. Savukārt Latvijai ir viduvējs kolektīvisma vērtējums. Tomēr kopējais novērtējums šīm valstīm, kā arī Slovākijai, ir zems.

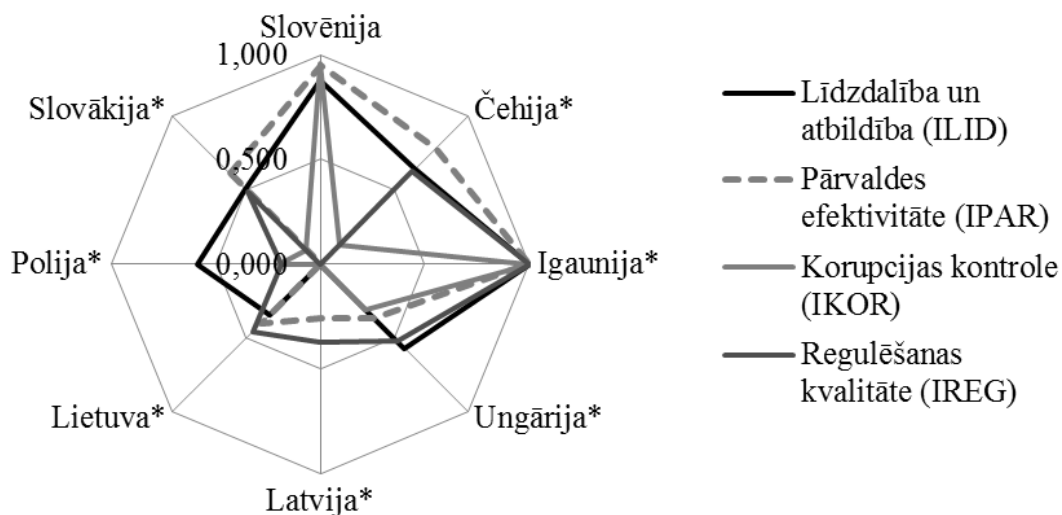

Piezīme: * valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas.

3.11. attēls. Vērtību apakšindeksu veidojošo rādītāju novērtējums Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs [autore izstrādāts].

Aplūkojot pārvaldības apakšindeksu veidojošos rādītājus (sk. 3.12. attēlu), kas raksturo līdzdalību un atbildību, pārvaldes efektivitāti, korupcijas kontroli un regulēšanas kvalitāti, redzams, ka:

- Igaunijas augsto pārvaldības novērtējumu nosaka visaugstākais vērtējums visos pārvaldības rādītājos. Neskatoties uz augstiem rādītājiem citās jomās, Slovēnijai ir zems rādītājs regulēšanas kvalitātē, savukārt Čehijai – ļoti zems korupcijas kontroles rādītājs.
- Slovēnijas viduvējo vērtējumu rada viduvējs pārvaldes efektivitātes, regulēšanas kvalitātes un līdzdalības un atbildības novērtējums, savukārt korupcijas kontroles rādītājs šai valstij ir ļoti zems. Savukārt Ungārijai ir viduvēji rādītāji visās kategorijās.
- Latvijas, Lietuvas un Polijas zemo vērtējumu rada zemi rādītāji visās kategorijās, jo sevišķi zems korupcijas kontroles un līdzdalības un atbildības rādītājs Latvijā, zems korupcijas kontroles rādītājs Lietuvā un zems pārvaldes efektivitātes rādītājs Polijā.

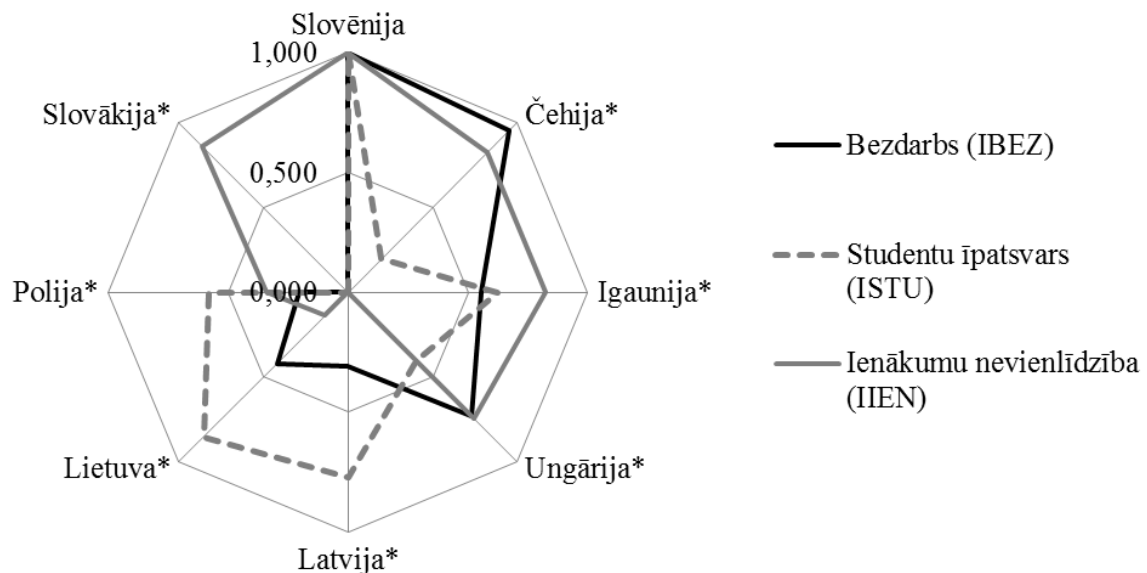
Piezīme: * valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas.

3.12. attēls. Pārvaldības apakšindeksu veidojošo rādītāju novērtējums Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs [autore izstrādāts].

Aplūkojot institūciju iespēju indeksu veidojošos rādītājus (sk. 3.13. attēlu), kas raksturo izglītības līmeni, bezdarba līmeni un ienākumu nevienlīdzību, redzams, ka:

- Slovēnijas augsto vērtējumu veido visaugstākais rādītājs visās trīs kategorijās – salīdzinoši zems bezdarbs un ienākumu nevienlīdzība, kā arī salīdzinoši augsts studentu īpatsvars;

- Igaunijai ir salīdzinoši augsts ienākumu nevienlīdzības novērtējums, vērtējums pārējos rādītājos ir viduvējs. Ungārijai visi rādītāji ir viduvēji, īpaši studentu īpatsvars. Lietuvā ir augsts studentu īpatsvars, taču arī ienākumu nevienlīdzība ir augsta. Čehijas viduvējo vērtējumu veido zems studentu īpatsvars pretstatā salīdzinoši zēmam bezdarba līmenim un zēmai ienākumu nevienlīdzībai. Šīm valstīm kopvērtējums ir viduvējs;
- Slovēkijas zēmo novērtējumu rada visnelabvēlīgākie studentu īpatsvara un bezdarba rādītāji, lai gan ienākumu nevienlīdzības rādītājs šajā valstī ir zēms. Polijas zēmo vērtējumu veido augsts bezdarba līmeņš un ienākumu nevienlīdzības vērtējums, lai gan studentu īpatsvars ir viduvējs. Latvijas gadījumā zēmu kopējo vērtējumu rada visaugstākā ienākumu nevienlīdzība un visai augsts bezdarbs. Vienlaikus valstī ir augsts studentu īpatsvars, kas kopējo rādītāju ietekmē pozitīvi.

Piezīme: * valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas.

3.13. attēls. Institūciju iespēju indeksu veidojošo rādītāju novērtējums Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs [autores izstrādāts].

Detalizēta informācija par katru no izlasē iekļautajām valstīm redzama 3.7.-3.14. tabulā. Tabulā norādīti veicinošie, neitrālie un kavējošie faktori sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanai. Tabulā redzamā informācija ļauj noteikt atšķirības valstu novērtējumam, kā arī sniegt konkrētas rekomendācijas katrai no detalizētajā analīzē apskatītajām valstīm.

Lai notieku, vai faktors ir veicinošs, neitrāls vai kavējošs, tika novērtēts attiecīgā rādītāja indekss, izmantojot šādu skalu:

- Veicinošs faktors ($0,66(6) \leq x < 1,00$);
- Neitrāls faktors ($0,33(3) \leq x < 0,66(6)$);
- Kavējošs faktors ($0,00 \leq x < 0,33(3)$).

Čehijā institūciju vērtību dimensija ir augstu attīstīta, salīdzinot ar pārējām izvērtējumā iekļautajām valstīm. Pārvaldības jomā Čehijā ir augsta pārvaldes efektivitāte, taču īpaša uzmanība jāpievērš korupcijas mazināšanai, jo nepietiekama korupcijas kontrole pagaidām darbojas kā sociālekonomisko attīstību kavējošs faktors. Arī institūciju attīstības iespēju jomā valstij ir tikai viens kavējošs faktors – zems studentu īpatsvars, kamēr zems bezdarba līmenis un zema ienākumu nevienlīdzība pozitīvi ietekmē sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanos. Studentu īpatsvaram ir tieša pozitīva ietekme uz pārvaldības līmeni, savukārt augstāks pārvaldības līmenis ceļ IKP uz iedzīvotāju. Ieguldījumi iedzīvotāju izglītības līmeņa celšanā Čehijā būtu nepieciešami arī turpmāk, lai konkurētu ar valstīm ārpus Centrāleiropas un Austrumeiropas.

3.7. tabula

Veicinošie un kavējošie faktori institūciju attīstībai Čehijā [autores veidots]

Sfēra	Veicinošs faktors	Neitrāls faktors	Kavējošs faktors
Institūcijas (vērtības)	Iniciatīva (augsts līmenis) Uzticēšanās (augsts līmenis) Kolektīvisms (augsts līmenis)		-
Institūcijas (pārvaldība)	Pārvaldes efektivitāte (augsts līmenis)	Regulēšanas kvalitāte (viduvējs līmenis) Līdzdalība un atbildība (viduvējs līmenis)	Korupcijas kontrole (zems līmenis)
Institūciju attīstības iespējas	(Zems) bezdarba līmenis (Zema) ienākumu nevienlīdzība		Studentu īpatsvars (zems)

Slovēnijā ir viduvējs uzticēšanas līmenis, kas ietekmē gan valsts ekonomisko attīstību. Savukārt kā kavējošais faktors vērtību jomā darbojas zems iniciatīvas un kolektīvisma vērtību līmenis; iniciatīva pozitīvi ietekmē iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi. Pārvaldības un institūciju iespēju jomā valstī dominē veicinoši faktori, izņemot regulēšanas kvalitāti, kas, salīdzinot ar citām izlasē iekļautajām valstīm, ir novērtēta zemu.

3.8. tabula

Veicinošie un kavējošie faktori institūciju attīstībai Slovēnijā [autores veidots]

Sfēra	Veicinošs faktors	Neitrāls faktors	Kavējošs faktors
Institūcijas (vērtības)		Uzticēšanās (viduvējs līmenis)	Iniciatīva (zems līmenis) Kolektīvisms (zems līmenis)
Institūcijas (pārvaldība)	Līdzdalība un atbildība (augsts līmenis) Pārvaldes efektivitāte (augsts līmenis) Korupcijas kontrole (augsts līmenis)		Regulēšanas kvalitāte (viduvējs līmenis)
Institūciju attīstības iespējas	Studentu īpatsvars (augsts) (Zems) Bezdarba līmenis (Zema) ienākumu nevienlīdzība		

Slovākijā pastāvošās vērtības pašlaik neveicina sociālekonomisko attīstību – pastāv zems uzticēšanās un iniciatīvas līmenis, kā arī kolektīvisma vērtības nav plaši izplatītas. Uzticēšanās un iniciatīvas līmeņa celšana pozitīvi ietekmētu gan valsts IKP uz iedzīvotāju, gan arī iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi. Arī pārvaldības jomā nepieciešami uzlabojumi, sevišķi attiecībā uz korupcijas mazināšanu. Institūciju attīstības iespējas palielina zema ienākumu nevienlīdzība, taču tajā pašā laikā kavē zems studentu īpatsvars un augsts bezdarbs.

Uzlabojumi nodarbinātības un izglītības politikā pastarpināti veicinātu sociālekonomisko izaugsmi, ceļot savstarpējās uzticēšanās un iniciatīvas līmeni, kā arī uzlabojot valsts pārvaldību raksturojošās institūcijas, jo valstīs ar zemāku bezdarbu un augstāku studentu īpatsvaru šīs institūcijas ir sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgākas. Savukārt augstāka uzticēšanās un iniciatīva, kā arī kvalitatīvāks pārvaldības process veicina ekonomisko izaugsmi un iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi.

3.9. tabula

Veicinošie un kavējošie faktori institūciju attīstībai Slovākijā [autores veidots]

Sfēra	Veicinošs faktors	Neitrāls faktors	Kavējošs faktors
Institūcijas (vērtības)			Uzticēšanās (zems līmenis) Iniciatīva (zems līmenis) Kolektīvisms (zems līmenis)
Institūcijas (pārvaldība)		Pārvaldes efektivitāte (viduvējs līmenis) Līdzdalība un atbildība (viduvējs līmenis) Regulēšanas kvalitāte (viduvējs līmenis)	Korupcijas kontrole (zems līmenis)
Institūciju attīstības iespējas	(Zema) ienākumu nevienlīdzība		Studentu īpatsvars (zems) Bezdarba līmenis (augsts)

Ungārijā, tāpat kā Slovēnijā, sociālekonomisko attīstību kavē iniciatīvas trūkums, kam ir tieša negatīva ietekme uz iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi. Tai pašā laikā valstī, salīdzinot ar citām izlasē iekļautajām valstīm, ir labi attīstīta sabiedrības iesaiste sociālekonomiskos procesos un augsta pārvaldes efektivitāte, kas pozitīvi ietekmē izaugsmi – IKP uz iedzīvotāju pieaugumu. Arī institūciju attīstības iespējas valstij ir augstas, ko sevišķi sekmē zems bezdarba līmenis un zema ienākumu nevienlīdzība; valstīs ar zemiem bezdarba un ienākumu nevienlīdzības rādītājiem valda augstāka uzticēšanās un iniciatīva, kas tieši pozitīvi ietekmē IKP uz iedzīvotāju un apmierinātību ar dzīvi.

3.10. tabula

Veicinošie un kavējošie faktori institūciju attīstībai Ungārijā [autores veidots]

Sfēra	Veicinošs faktors	Neitrāls faktors	Kavējošs faktors
Institūcijas (vērtības)		Uzticēšanās (viduvējs līmenis) Kolektīvisms (viduvējs līmenis)	Iniciatīva (zems līmenis)
Institūcijas (pārvaldība)	Līdzdalība un atbildība (augsts līmenis) Regulēšanas kvalitāte (augsts līmenis)	Korupcijas kontrole (viduvējs līmenis) Pārvaldes efektivitāte (viduvējs līmenis)	
Institūciju attīstības iespējas	(Zems) bezdarba līmenis (Zema) ienākumu nevienlīdzība	Studentu īpatsvars (viduvējs)	

Polijā ir salīdzinoši zemu attīstītas institūcijas un to uzlabošanas iespējas nav augstas. Kavējošie faktori zema pārvaldes efektivitāte, zema regulēšanas kvalitāte un zems korupcijas kontroles līmenis. Savukārt augsts bezdarba līmenis neveicina iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi, jo caurmērā valstīs ar augstu bezdarbu ir zemāks iniciatīvas līmenis, kam savukārt ir tieša ietekme uz iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi.

3.11. tabula

Veicinošie un kavējošie faktori institūciju attīstībai Polijā [autores veidots]

Sfēra	Veicinošs faktors	Neitrāls faktors	Kavējošs faktors
Institūcijas (vērtības)		Uzticēšanās (viduvējs līmenis) Iniciatīva (viduvējs līmenis) Kolektīvisms (viduvējs līmenis)	
Institūcijas (pārvaldība)		Līdzdalība un atbildība (viduvējs līmenis)	Pārvaldes efektivitāte (zems līmenis) Regulēšanas kvalitāte (zems līmenis) Korupcijas kontrole (zems līmenis)
Institūciju attīstības iespējas		Studentu īpatsvars (viduvējs) Ienākumu nevienlīdzība (viduvējs līmenis)	Bezdarba līmenis (augsts)

Igaunijā pastāv augsts savstarpējās uzticēšanās līmenis, kas pozitīvi ietekmē valsts attīstību. Savukārt zems iniciatīvas līmenis un individuālisma vērtību dominēšana pār kolektīvisma vērtībām atstāj negatīvu ietekmi uz iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi. Pārvaldības institūcijas, salīdzinot ar citām izlasē iekļautajām valstīm, Igaunijā ir augstu attīstītas.

Sociālekonomiskajai attīstībai atbilstošu institūciju veidošanos pozitīvi ir ietekmējusi zema ienākumu nevienlīdzība, kas pēdējo 10 gadu laikā Igaunijā ir samazinājusies no 37,4 2004. gadā līdz 32,9 2013. gadā, kamēr pārējās Baltijas valstīs šis rādītājs ir saglabājies augstā līmenī. To apliecina salīdzinoši augsti uzticēšanās rādītāji, jo uzticēšanās līmenis ir tieši saistīts ar nevienlīdzību sabiedrībā.

3.12. tabula

Veicinošie un kavējošie faktori institūciju attīstībai Igaunijā [autores veidots]

Sfēra	Veicinošs faktors	Neitrāls faktors	Kavējošs faktors
Institūcijas (vērtības)	Uzticēšanās (augsts līmenis)		Iniciatīva (zems līmenis) Kolektīvisms (zems līmenis)
Institūcijas (pārvaldība)	Līdzdalība un atbildība (augsts līmenis) Pārvaldes efektivitāte (augsts līmenis) Regulēšanas kvalitāte (augsts līmenis) Korupcijas kontrole (augsts līmenis)		
Institūciju attīstības iespējas	(Zema) ienākumu nevienlīdzība	Bezdarba līmenis (viduvējs) Studentu īpatsvars (viduvējs)	

Latvijas sociālekonomisko attīstību kavē tādu vērtību kā iniciatīva un uzticēšanās trūkums – to līmenis sabiedrībā ir zems un neveicina ne ienākumu, ne iedzīvotāju apmierinātības ar dzīvi pieaugumu. Arī pārvaldības kvalitāte, salīdzinot ar citām izlasē iekļautām valstīm, ir zema, izņemot regulēšanas kvalitāti, kas novērtēta viduvēji. Tas atstāj negatīvu ietekmi gan uz iedzīvotāju ienākumu, gan apmierinātības ar dzīvi rādītājiem.

3.13. tabula

Veicinošie un kavējošie faktori institūciju attīstībai Latvijā [autores veidots]

Sfēra	Veicinošs faktors	Neitrāls faktors	Kavējošs faktors
Institūcijas (vērtības)		Kolektīvisms (viduvējs līmenis)	Iniciatīva (zems līmenis) Uzticēšanās (zems līmenis)
Institūcijas (pārvaldība)		Regulēšanas kvalitāte (viduvējs līmenis)	Līdzdalība un atbildība (zems līmenis) Pārvaldes efektivitāte (zems līmenis) Korupcijas kontrole (zems līmenis)
Institūciju attīstības iespējas	Studentu īpatsvars (augsts)		Ienākumu nevienlīdzība (augsta) Bezdarba līmenis (augsts)

Lai gan valstī ir augsts studentu īpatsvars, kavējošie faktori iedarbojas spēcīgāk – par to liecina zems institūciju līmenis. Institūciju attīstības iespēju kontekstā kritiski vērtējama augstā ienākumu nevienlīdzība un salīdzinoši augsts bezdarba līmenis. Augstu ienākumu nevienlīdzība tieši ietekmē uzticēšanos sabiedrībā, kas savukārt sekmē ekonomiskās attīstības līmeņa celšanos. Savukārt augsts bezdarbs mazina iniciatīvu, kas jau šobrīd Latvijā ir pārāk zema un neveicina subjektīvās labklājības vairošanu valstī.

Lietuvas sabiedrībā valdošās vērtības, salīdzinot ar citām izlasē iekļautajām valstīm, tiek novērtētas kā izaugsmi veicinošas – uzticēšanās, iniciatīvas un kolektīvisma vērtības ir pietiekoši spēcīgas, lai pozitīvi ietekmētu sociālekonomisko attīstību. Turpretī pārvaldības institūcijas tiek vērtētas kā kavējošs faktors – sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā nav pietiekama, un korupcijas kontrole nav pietiekami rezultatīva; tas negatīvi ietekmē gan ekonomiskās attīstības līmeni. Attīstībai labvēlīgāku institūciju veidošanos, tāpat kā Latvijā, kavē augsta ienākumu nevienlīdzība, kas tieši ietekmē uzticēšanos un pastarpināti – iedzīvotāju ienākumus. Savukārt, tāpat kā Latvijā, sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgu pārvaldības institūciju veidošanos veicina augstais studentu īpatsvars.

3.14. tabula

Veicinošie un kavējošie faktori institūciju attīstībai Lietuvā [autores veidots]

Sfēra	Veicinošs faktors	Neitrāls faktors	Kavējošs faktors
Institūcijas (vērtības)	Uzticēšanās (augsts līmenis) Iniciatīva (augsts līmenis) Kolektīvisms (augsts līmenis)		
Institūcijas (pārvaldība)		Regulēšanas kvalitāte (viduvējs līmenis) Pārvaldes efektivitāte (viduvējs līmenis)	Līdzdalība un atbildība (zems līmenis) Korupcijas kontrole (zems līmenis)
Institūciju attīstības iespējas	Studentu īpatsvars (augsts)	Bezdarba līmenis (viduvējs)	Ienākumu nevienlīdzība (augsta)

Ņemot vērā veikto valstu novērtējumu, iespējams izveidot shēmu, kā valstīm vienai no otras pārņemt pozitīvo pieredzi sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju stiprināšanā:

- Baltijas valstu vidū Lietuva un Latvija varētu pārņemt Igaunijas pieredzi attīstībai labvēlīgu pārvaldes institūciju veidošanā, jo Igaunijai ir visaugstākais pārvaldības vērtējums Baltijas valstu vidū. Latvija un Igaunija varētu arī izvērtēt Lietuvas pieredzi

attīstībai labvēlīgu vērtību attīstīšanai sabiedrībā, jo Lietuvai ir visaugstākais vērtību novērtējums Baltijas valstu vidū. Latvijai un Lietuvai ir kopīgs izaicinājums – ienākumu nevienlīdzības mazināšana –, kur tām būtu lietderīgi apzināt Igaunijas, kā arī Centrāleiropas valstu (piemēram, Slovēnijas, Čehijas un Slovākijas) pieredzi;

- pārējo valstu vidū Polija, Ungārija un Slovākija varētu ņemt vērā Slovēnijas pieredzi attīstībai labvēlīgu pārvaldības institūciju veidošanā, savukārt Čehijas pieredzi – vērtību institūciju veidošanā. Arī Čehijas, Slovēnijas un Ungārijas pieredze nodarbinātības veicināšanā un ienākumu nevienlīdzības mazināšanā būtu lietderīga Polijai, kā arī attiecībā uz bezdarba mazināšanu – Slovākijai. Slovēnijas pieredze studentu īpatsvara celšanā būtu lietderīga visām citām valstīm, jo šajā rādītājā Slovēnijai ir visaugstākais novērtējums.

Institūciju veidošanās ir ilgtermiņa process, un to ietekmē kultūrvēsturiskais konteksts. Taču, ņemot vērā šo valstu līdzīgo pieredzi, pārveidojot ekonomiku no plānveida uz tirgus ekonomiku, kā arī atrašanos vienā ģeopolitiskā reģionā, padziļināta izpēte būtu lietderīga un varētu nest konkrētus priekšlikumus analīzē minēto trūkumu novēršanai un stipro pušu attīstīšanai.

3.4. Publiskā sektora politikas pilnveidošanas iespējas Latvijā

Promocijas darbā veiktā pētījuma rezultāti liecina, ka publiskā sektora politikai ir ietekme uz valsts institucionālās vides veidošanos. Lai veidotu publiskā sektora politiku institucionālās vides uzlabošanai, jāapzina valsts institucionālās vides priekšrocības un trūkumi.

No iepriekš veiktās analīzes izriet, ka Latvija institūciju un to pilnveidošanas ziņā būtiski atpaliek no pārējām Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīm šādās jomās (sk. 3.14. attēlu):

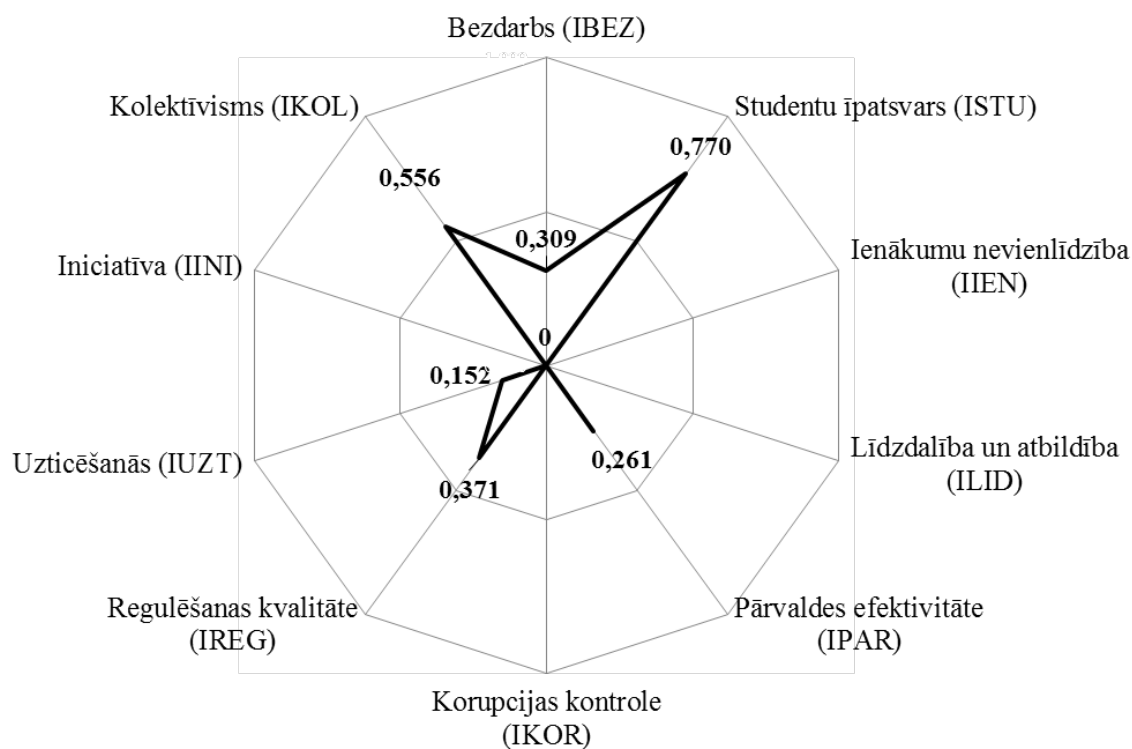
- Pārvaldības institūciju raksturojumā – korupcijas kontroles, kā arī līdzdalības un atbildības jomā, kur Latvijai ir viszemākie rādītāji šo valstu grupā (0,0);
- Vērtību institūciju raksturojumā – iniciatīvas jomā, kur Latvijai ir viszemākais rādītāji šo valstu grupā (0,0), kā arī uzticēšanās jomā, kur uzrādās zems rezultāts (0,152);
- Institūciju iespēju raksturojumā – ienākumu nevienlīdzības jomā, kur Latvijai ir viszemākais rādītājs šo valstu grupā (0,0).

Savukārt augstāks par vidējo (0,5) novērtējums Latvijai, salīdzinājumā ar citām Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīm, redzams šādās jomās:

- Vērtību institūciju raksturojumā – kolektīvisma jomā (0,556), atpaliekot tikai no tādām valstīm kā Čehija un Lietuva;
- Institūciju iespēju raksturojumā – studentu īpatsvara ziņā (0,770), atpaliekot tikai no tādām valstīm kā Slovēnija un Lietuva.

Baltijas valstu konkurencē institūciju un to pilnveidošanas ziņā Latvija:

- Pārvaldības institūciju jomā būtiski atpaliek no Igaunijas, kas ir līdere ne tikai Baltijas valstu vidū, bet arī visā Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupā. Tajā pašā laikā Latvija tikai nedaudz atpaliek no Lietuvas, izņemot līdzdalības un atbildības rādītāju, kas ir ievērojami zemāks par Lietuvas rezultātu (0,341 Lietuvā un 0,0 Latvijā);

3.14. attēls. Institūciju un institūciju iespēju indeksu veidojošo rādītāju novērtējums Latvijā, salīdzinot ar vidējiem rādītājiem Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs [autores izstrādāts].

- Vērtību institūciju jomā Latvija būtiski atpaliek no abām pārējām Baltijas valstīm uzticēšanās un iniciatīvas līmeņa rādītājos.

Lietuvā ir visaugstākais uzticēšanās līmenis Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupā (1,0), Igaunijai ir trešais augstākais rezultāts (0,772) pēc Čehijas (0,891), savukārt Latvija (0,152) šajā rādītājā apsteidz tikai Slovākiju (0,0).

Attiecībā uz iniciatīvas līmeni, augsts rādītājs ir Lietuvai (0,728), atpaliekot tikai no Čehijas (1,0). Igaunijas rādītājs ir salīdzinoši zems (0,332), taču Latvijai tas ir viszemākais Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupā (0,0).

Kolektīvisma ziņā Latvija Baltijas valstu konkurencē ierindojas otrajā vietā, un visā Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupā – trešajā vietā (0,556). Lietuva ir līdervalsts šajā rādītājā (1,0), kamēr Igaunijai ir otrs zemākais rādītājs Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupā (0,192), apsteidzot tikai Slovēniju.

- Institūciju iespēju jomā Latvija ierindojas augstā pozīcijā studentu īpatsvara ziņā (0,770), atpaliekot no Lietuvas (0,853) un apsteidzot Igauniju (0,625). Studentu īpatsvara ziņā Baltijas valstis ir līderes Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupā. Savukārt bezdarba līmeņa un ienākumu nevienlīdzības ziņā Latvija atpaliek no abām Baltijas valstīm. Bezdarba līmeņa jomā šī atšķirības nav ļoti būtiska (Latvija – 0,309, Lietuva – 0,420, Igaunija – 0,556), kamēr ienākumu nevienlīdzības ziņā gan Latvija, gan Lietuva būtiski atpaliek no ziemeļu kaimiņvalsts Igaunijas (Latvija – 0,0, Lietuva – 0,138, Igaunija – 0,826).

Salīdzinoši augsts izglītības līmenis Latvijā rada priekšnosacījumus pārvaldības kvalitātes uzlabošanai, jo izglītota sabiedrība aktīvāk piedalās publiskā sektora lēmumu pieņemšanas procesos, palielinot kontroli pār politisko vidi. Izglītība ne vien ceļ cilvēkkapitāla līmeni, bet arī dod iespēju veidot kontaktus un sociālos tīklus ar citiem izglītotiem sabiedrības locekļiem, veidojot sociālo kapitālu un ceļot uzticēšanās līmeni sabiedrībā.

Īpaša vērība jāvelta uzticēšanās un iniciatīvas līmeņa celšanai Latvijas sabiedrībā. Uzticēšanās veicina efektīvāku valstī pieejamo resursu izmantošanu, jo veicina dalīšanos un apmaiņu ar resursiem, kas zemāka uzticēšanās līmeņa apstākļos ir ierobežota. Turklāt augstāks uzticēšanās līmenis nodrošina ātrāku, lētāku, lielāka apmēra un labākas kvalitātes informācijas un zināšanu apmaiņu. Visbeidzot, subjektīvās labklājības kontekstā augstāks uzticēšanās līmenis mazina trauksmi un veicina integrāciju sabiedrībā un indivīda kā sabiedrības daļas apzināšanos.

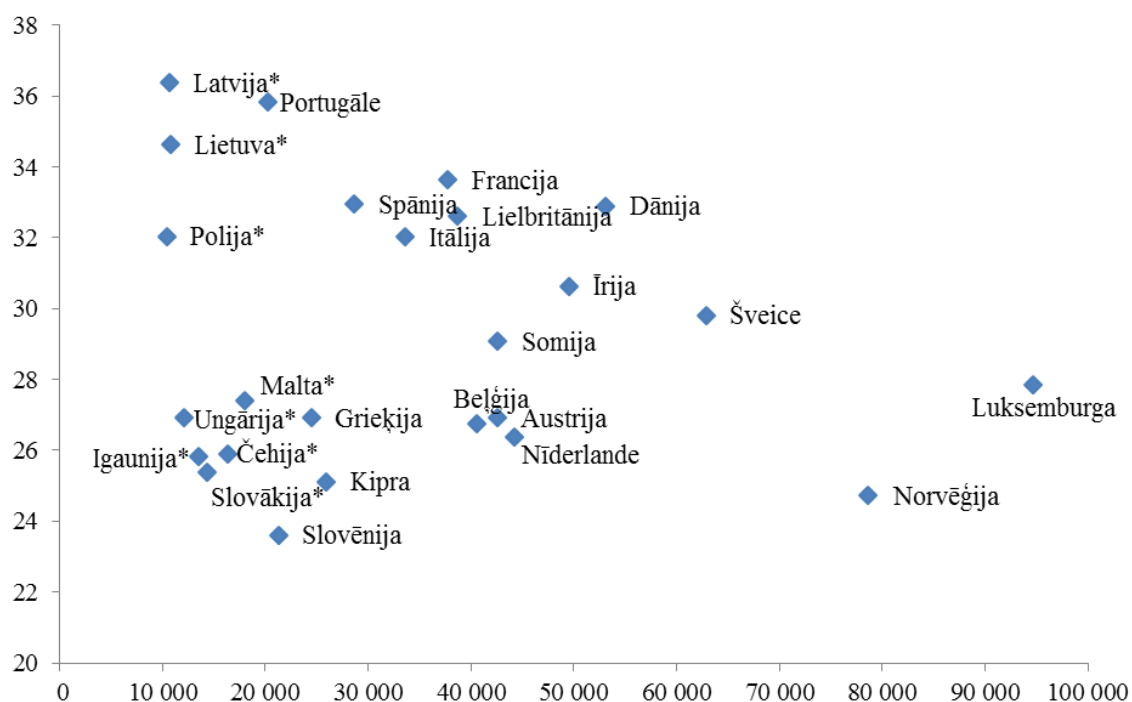
Savukārt augstāks iniciatīvas līmenis veicina ekonomisko aktivitāti, jo indivīdi biežāk uzsāk uzņēmējdarbību, aktīvāk iesaistās darījumos, veido jaunus produktus un veic citas ekonomiskas aktivitātes. Šī institūcija jāņem vērā arī subjektīvās labklājības kontekstā, jo indivīdi ar augstāku pašiniciatīvas līmeni aktīvāk izmanto iespējas gan savu, gan sabiedrības apstākļu uzlabošanai, kas atspoguļojas augstākā dzīves kvalitātes vērtējumā.

Latvijas gadījumā izmaiņas īstenotajā politikā prioritāri saistāmas ar ienākumu nevienlīdzības mazināšanu. Promocijas darbā veiktā analīze apliecina, ka nevienlīdzības mazināšana ietekmē uzticēšanās līmeņa celšanos sabiedrībā, kas ir būtiska Latvijas institucionālās vides problēma. Zems uzticēšanās līmenis ir cieši saistīts ar augstu ienākumu nevienlīdzību, jo šādos apstākļos indivīdi no dažādām sabiedrības grupām neapzinās sevi kā vienas sabiedrības locekļus, līdz ar to darbojas noteiktu interešu grupu nevis visas sabiedrības interesēs. Pieaugot uzticēšanās līmenim, sekotu pozitīvas izmaiņas arī valsts sociālekonomiskajā attīstībā, palielinot iedzīvotāju ienākumus, kas ekonomiskās konverģences apstākļos Latvijā ir nepieciešams, lai saglabātu apdzīvotību.

Savukārt bezdarba mazināšana ir būtiska, lai veicinātu iniciatīvas līmeņa pieaugumu Latvijā, tādējādi pastarpināti ceļot iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi. Augsts nodarbinātības līmenis veido iekļaujošu, aktīvu sabiedrību, kur tās locekļi uztur un uzlabo profesionālās un sociālās prasmes. Turpretī ekonomiskā mazaktivitāte noteiktās sabiedrības grupās rada sociālu un ekonomisku izolāciju, ilgtermiņā mazinot šo indivīdu iespējas atgriezties darba tirgū un pilnvērtīgi iekļauties sabiedrībā.

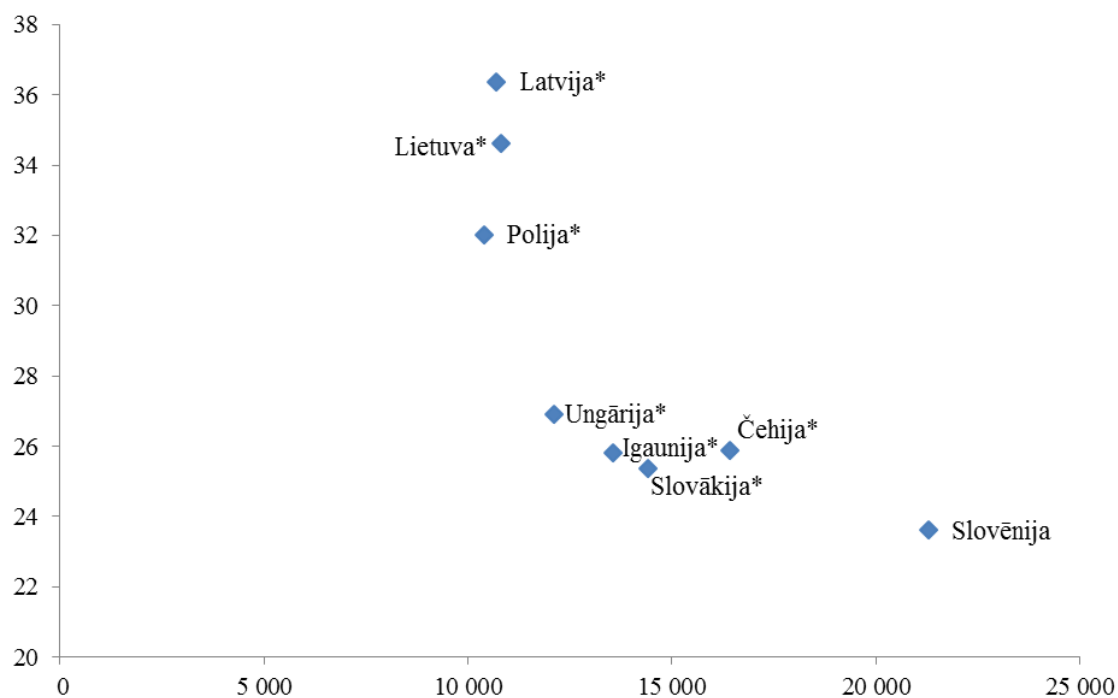
Ņemot vērā iepriekš minētās problēmas Latvijas institucionālajā vidē, jāveic pētījumi par iemesliem augstajai ienākumu nevienlīdzībai un jāpiedāvā risinājumi, balstoties ārvalstu pieredzē un vienlaikus ņemot vērā Latvijas apstākļus. Jāvērtē līdz šim īstenotās politikas (izglītības politika, nodokļu politika, reģionālā politika, sociālā atbalsta politika u. c.) un atbalsta instrumentu efektivitāte mērķa sasniegšanai, jāpilnveido esošie atbalsta instrumenti vai arī jāveido jauni.

Ziemeļvalstu pieredze liecina, ka vienlīdzīgas iespējas sabiedrībā, nevis monetārs atbalsts nabadzīgākajām sabiedrības grupām sekmē sociālās inovācijas un pārvaldības procesa kvalitāti. Tādējādi nevis atbalsta apjomā, bet gan visaptverošā, integrētā pieejā slēpjas avoti sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgas vides veidošanā.

Piezīme: * valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas.

3.15. attēls. IKP uz vienu iedzīvotāju euro (X ass) un Džini indekss (Y ass) Eiropas valstīs [autores izstrādāts].

Piezīme: * valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kur attīstību virza inovācijas.

3.16. attēls. IKP uz vienu iedzīvotāju euro (X ass) un Džini indekss (Y ass)

Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs [autores izstrādāts].

Turklāt jāņem vērā, ka ienākumu nevienlīdzības līmenis nav tieši saistīts ar vidējo ienākumu līmeni noteiktā valstī. Ir valstis ar augstiem ienākumiem un zemu ienākumu nevienlīdzību, kā arī valstis ar augstiem ienākumiem un vienlaikus augstu ienākumu nevienlīdzību.

Eiropas valstu grupā redzams, ka augsti ienākumu nevienlīdzības rādītāji ir ne tikai Latvijā, kas ir līdervalsts šajā rādītājā, bet arī Portugālē, Lietuvā, Francijā, Spānijā, Dānijā, Lielbritānijā un Itālijā, kā arī Polijā. Savukārt zems ienākumu nevienlīdzības līmenis ir tādās valstīs kā Slovēnija, Norvēģija, Kipra, Slovākija, Igaunija, Čehija u. c. (sk. 3.15. attēlu). Nav redzama sakarība starp valsts ienākumu līmeni un ienākumu nevienlīdzību.

Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupā augstākie ienākumu nevienlīdzības rādītāji ir Latvijā un Lietuvā, savukārt zemākais rādītājs ir Slovēnijā (sk. 3.16. attēlu). Šajā valstu grupā grafiski ir redzama sakarība starp ienākumu līmeni un ienākumu nevienlīdzību, mazāk attīstītajās valstīs uzrādoties augstākai ienākumu nevienlīdzībai. Tomēr jāņem vērā, ka ienākumu līmeņa atšķirības šajās valstīs nav lielas, līdz ar to šāda sakarība vērtējama piesardzīgi. Turklāt Eiropas valstu dati šādu sakarību neuzrāda.

Augsta nevienlīdzība kā Latvijas konkurētspēju mazinošs fakts minēta jau 2011. gadā veiktajā Latvijas konkurētspējas novērtējumā, kur Latvija skatīta salīdzinājumā ar valstīm, kuras atrodas līdzīgā ekonomiskās attīstības posmā vai kurām ir Latvijai līdzīgs politikas konteksts. Ziņojuma norādīts, ka Latvijā 2009. gadā bija visaugstākais ienākumu nevienlīdzības rādītājs (S80/S20 ienākumu kvintīļu attiecība valstī) Eiropas Savienībā, un secināts, ka augsta nevienlīdzība negatīvi ietekmē produktivitāti un tādējādi arī konkurētspēju. Ienākumu nevienlīdzības negatīvā ietekme šajā ziņojumā saistīta ar atšķirīgu pieeju resursiem, tai skaitā izglītībai, tehnoloģijām, kapitālam, kā arī korupciju un ēnu ekonomiku [89]. Savukārt 2012. gadā izstrādātajā Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam prioritāšu pamatojuma ziņojumā tika secināts, ka ekonomikas un finanšu problēmu rezultātā būtiski pasliktinājusies iedzīvotāju rīcībspēja, tāpēc individuālie risinājumi (emigrācija, ēnu ekonomika) prevalē pār kolektīvajiem risinājumiem (nodokļu nomaksa, līdzdalība, sociāli atbildīga uzņēmējdarbība), vēl vairāk padziļinot krīzi sabiedrībā [61].

Nemot vērā Latvijas konkurētspējas novērtējuma secinājumus, valsts vadošais vidēja termiņa attīstības plānošanas dokuments Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam, kas nosaka konkrētus uzdevumus valsts vidēja termiņa politikai, starp trim tā stratēģiskajiem

rādītājiem paredz ne tikai palielināt IKP uz vienu iedzīvotāju un mazināt iedzīvotāju dabiskā skaita samazinājumu, bet arī mazināt ienākumu nevienlīdzību, ienākumu nevienlīdzības S80/S20 kvintiļu attiecības indeksam sasniedzot 4,8 2020. gadā (2013. gadā tas sasniedza 6,3, progresa vērtējums – apmierinoši)². S80/S20 kvintiļu attiecības indekss parāda, cik reižu turīgākās iedzīvotāju piektdaļas ienākumi pārsniedz trūcīgākās iedzīvotāju piektdaļas ienākumus.

Plāna sadaļās iekļauti arī citi uzraudzības rādītāji, ilustrējot politikas, kas promocijas darbā iezīmētas kā sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidotājas - rīcības virzienā “Attīstīta pētniecība, inovācija un augstākā izglītība” iekļauts mērķa sasniegšanas rādītājs “Augstākā izglītība (iedzīvotāju īpatsvars % 30-34 gadu vecumā ar augstāko izglītību)”, kam 2020. gadā jāsasniedz 40% (2014. gadā 39,9, progresa vērtējums – labi), savukārt rīcības virzienā “Ekonomiskās aktivitātes veicināšana reģionos – teritoriju potenciāla izmantošana” iekļauts mērķa sasniegšanas rādītājs “Darba meklētāju īpatsvars statistiskajos reģionos ārpus Rīgas (%)”, norādot vēlamo bezdarba līmeni Latvijas reģionos ārpus galvaspilsētas (progresa vērtējums Kurzemei, Latgalei un Vidzemei apmierinoši, Pierīgai un Zemgalei – labi). Abi rādītāji izmantoti politikas raksturošanai arī promocijas darbā. Papildus šiem rādītājiem plānā iekļauts arī nodarbinātības līmeņa rādītājs “Nodarbinātības īpatsvars vecuma grupā no 20 līdz 64 gadiem”, kam 2020. gadā jāsasniedz 73% (2014. gadā 70,4%, progresa vērtējums – labi).

Savukārt institūciju novērtēšanai Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020. gadam iekļauti šādi mērķi un rādītāji:

- Prioritātē “Cilvēka drošumspēja” uzsvērtā nepieciešamība veicināt sabiedrības sadarbošanās spējas un piederības sajūta savai valstij. Prioritātē noteikti tādi mērķi kā veicināt iedzīvotāju piederību, pilsonisko apziņu un lepnumu par savu valsti un tautu, kā arī palielināt iedzīvotāju savstarpējo sadarbību uz uzticēšanos. Septiņu gadu laikā cita starpā plānots palielināt pilsoniskās līdzdalības indeksu no 10 līdz 19, iedzīvotāju savstarpējās uzticības īpatsvaru no 50% līdz 62% un iedzīvotāju īpatsvaru, kas darbojas nevalstiskajās organizācijās no 4% līdz 9% (dati par progresu šo trīs rādītāju sasniegšanā no Eiropas sociālā pētījuma pašlaik nav pieejami).
- Prioritātē “Tautas saimniecības izaugsme” noteikts mērķis “Izveidot izcilu uzņēmējdarbības vidi, optimāli samazinot administratīvo slogu, ēnu ekonomikas īpatsvaru tautas saimniecībā, kā arī korupciju, nodrošinot prognozējamu nodokļu

² Šeit un turpmāk, lai atspoguļotu datus par rādītāju sasniegšanas progresu un progresa novērtējumu četru punktu skalā (neapmierinoši, vāji, apmierinoši, labi), izmantots 2015. gadā sagatavotais Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam un Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020. gadam uzraudzības ziņojums [82].

politiku, uzlabojot tieslietu sistēmas darbību, kā arī paaugstinot valsts pārvaldes darbības efektivitāti” un iekļauti tādi institūcijas raksturojoši rādītāji kā Latvijas publiskās pārvaldes darbības efektivitāte pēc GRICS indeksa (%), kuru septiņu gadu laikā plānots palielināt no 75% līdz 85% (2013. gadā 76, progresa vērtējums – labi), un Latvijas korupcijas uztveres indekss, kuru plānots palielināt no 4,6 līdz 5,8 (2014. gadā 5,5, progresa vērtējums – labi) [61].

Ienākumu nevienlīdzības jautājums skarts arī 2010. gadā apstiprinātajā ilgtermiņa plānošanas dokumentā Latvijas Ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (“Latvija 2030”) prioritātē “Iespēju vienlīdzība un vidusslāņa veidošanās” izvirzot mērķi: “Pieaugot IKP, samazināt sociālo un ienākumu nevienlīdzību – veicināt sociālo iekļaušanos, mazināt nabadzības riskus, sekmēt sociāli un ekonomiski stabila vidusslāņa veidošanos sabiedrībā”. Īpaši uzsvērtā bērnu un jauniešu nabadzības izplatība Latvijā, kā arī dzimumu nevienlīdzība atalgojuma līmenī, kas rada papildu riskus sievietēm, kas audzina bērnus vienas.

“Latvija 2030” ietver tikai vienu institūcijas raksturojošu rādītāju - valsts pārvaldes darbības efektivitātes indeksu (%), kam 2030. gadā jāsasniedz vismaz 95% (2013. gadā 76, progresa vērtējums – labi). Savukārt šādi rādītāji ilustrē politikas, kas promocijas darbā iezīmētas kā sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidotājas:

- Stratēģiskais indikators Džini indekss, kuram būtu jāpazeminās vismaz līdz 30 2030. gadā (2014. gadā tas sasniedza 35,2, progresa vērtējums – apmierinoši);
- Sadaļas “Ieguldījums cilvēkkapitālā” indikators “Nabadzības riska indekss (pēc sociālajiem transfēriem) “, kam būtu jābūt mazākam par 16 2030. gadā (2013. gadā 19,4, progresa vērtējums – apmierinoši);
- Sadaļas “Paradigmas maiņas izglītībā” indikators “Augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars vecuma grupā no 30 līdz 34 gadiem (%)”, kam būtu jāsasniedz vismaz 40% 2030. gadā” (2014. gadā 39,9, progresa vērtējums – labi) [60].

Līdz ar to “Latvija 2030 un Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam daļēji ievieš praksē promocijas darbā piedāvāto metodiku institūciju un to pilnveidošanas iespēju novērtēšanai, iekļaujot rādītājus, kas raksturo institucionālo vidi – uzticēšanos (iedzīvotāju savstarpējās uzticības īpatsvars), iniciatīvu un līdzdalību pārvaldības procesos (pilsoniskās līdzdalības indekss un iedzīvotāju īpatsvars, kas darbojas nevalstiskajās organizācijās), pārvaldes efektivitāti (pārvaldes darbības efektivitāte pēc GRICS indeksa) un korupcijas kontroli (korupcijas uztveres indekss).

Hierarhiski augstākajos plānošanas dokumentos iekļauti arī institucionālās vides uzlabošanai būtisku publisko politiku rādītāji – augstāko izglītību ieguvušo iedzīvotāju īpatsvars izglītības līmeņa raksturošanai, darba meklētāju un nodarbināto īpatsvars nodarbinātības politikas raksturošanai, kā arī vairāki rādītāji nevienlīdzības ilustrēšanai, tai skaitā Džini indekss, nabadzības riska indekss un ienākumu nevienlīdzības S80/S20 kvintīļu attiecības indekss.

Plašāks rādītāju klāsts iekļauts Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020. gadam – deviņi rādītāji, tai skaitā pieci rādītāji institūciju raksturošanai un četri rādītāji politikas raksturošanai, kamēr “Latvija 2030” iekļauti četri rādītāji, viens institūciju raksturošanai un trīs politikas raksturošanai.

Attiecībā uz progresu minēto rādītāju sasniegšanā, labs progress sasniegts pārvaldības rādītājos. Uzticēšanos un iniciatīvu raksturojošajiem rādītājiem nav pieejami aktuālie dati no Eiropas sociālā pētījuma, tāpēc to sasniegšanas progress nav vērtēts. Savukārt politiku raksturojošo rādītāju vidū sekmīgi notiek virzība uz izglītības un nodarbinātības rādītāju sasniegšanu, taču progress nevienlīdzības mazināšanā tiek vērtēts vien kā apmierinošs.

Skatot progresu “Latvija 2030” un Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020. gadam rādītāju sasniegšanā kontekstā ar institūciju indeksu un institūciju iespēju indeksu veidojošajiem rādītājiem Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupā, kā arī Baltijas valstu konkurencē:

- pozitīvi vērtējami labi sasniegumi korupcijas uztveres indeksā, jo korupcijas kontroles rādītājā Latvijai ir viszemākais novērtējums Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupā;
- pozitīvi vērtējami sasniegumi valsts pārvaldes darbības efektivitātes indeksā, kas ir būtiski Latvijas konkurētspējas vairošanai Baltijas valstu konkurencē, ņemot vērā, ka pārvaldības institūciju novērtējumā Latvija būtiski atpaliek no Igaunijas un nedaudz arī no Lietuvas;
- būtiski iegūt rādītājus līdzdalības un atbildības, kā arī uzticēšanās līmeņa noteikšanai (iedzīvotāju savstarpējās uzticības īpatsvars, pilsoniskās līdzdalības indekss, iedzīvotāju īpatsvars, kas darbojas nevalstiskajās organizācijās), jo arī šajos rādītājos Latvijai ir ļoti zems novērtējums, tai skaitā salīdzinot ar pārējās Baltijas valstīm. Dati tiks iegūti pēc Eiropas Sociālā pētījuma rezultātu apkopošanas Latvijā;

Institūciju un to pilnveidošanas iespēju rādītāji hierarhiski augstākajos attīstības plānošanas dokumentos [autore veidots]

	Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam	Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam
Institūciju rādītāji		
Uzticēšanās		Iedzīvotāju savstarpējās uzticības īpatsvars (nav datu)
Iniciatīva		Iedzīvotāju īpatsvars, kas darbojas nevalstiskajās organizācijās (nav datu)
Pārvaldība	Valsts pārvaldes darbības efektivitātes indekss (progresā vērtējums – labi)	Publiskās pārvaldes darbības efektivitāte pēc GRICS indeksa (progresā vērtējums – labi) Korupcijas uztveres indekss (progresā vērtējums – labi) Pilsoniskās līdzdalības indekss (nav datu)
Politiku rādītāji		
Izglītība	Augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars vecuma grupā no 30 līdz 34 gadiem (progresā vērtējums – labi)	Iedzīvotāju īpatsvars 30-34 gadu vecumā ar augstāko izglītību (progresā vērtējums – labi)
Nodarbinātība		Darba meklētāju īpatsvars statistiskajos reģionos ārpus Rīgas (vērtējums – apmierinoši un labi) Nodarbinātības īpatsvars vecuma grupā no 20 līdz 64 gadiem (progresā vērtējums – labi)
Nevienlīdzība	Džini indekss (progresā vērtējums – apmierinoši) Nabadzības riska indekss (progresā vērtējums – apmierinoši)	Ienākumu nevienlīdzības S80/S20 kvintīļu attiecības indekss (progresā vērtējums – apmierinoši)

- ņemot vērā Latvijas zemo novērtējumu iniciatīvas jomā, vēlams plānošanas dokumentos iekļaut rādītāju iniciatīvas līmeņa novērtēšanai, piemēram, izmantojot pasaules vērtību apsekojuma jautājumu, kam - valstij vai indivīdam - jāuzņemas vairāk atbildības;
- piesardzīgi vērtējams apmierinošs progress nevienlīdzības mazināšanā (Džini indekss, nabadzības riska indekss, ienākumu nevienlīdzības S80/S20 kvintiļu attiecības indekss), jo šajā jomā Latvijai ir viszemākais novērtējums Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupā, kā arī Latvija būtiski atpaliek no Igaunijas un nedaudz arī no Lietuvas.

Lai uzlaboto institūciju un to pilnveidošanai būtisku politiku novērtēšanu “Latvija 2030” un Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020. gadam ieviešanas procesā, veicamas šādas darbības:

- Jānodrošina regulāra Latvijas dalība tādos pētījumos kā Eiropas sociālais pētījums un pasaules vērtību apsekojums, jo šie pētījumi apkopoto statistiku, kas nepieciešama uzticēšanās, iniciatīvas, pilsoniskās līdzdalības un citu institūciju novērtēšanai būtisku rādītāju noteikšanai;
- “Latvija 2030” vai Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020. gadam uzraudzības rādītāju vidū jāiekļauj arī iniciatīvas līmeni raksturojošs rādītājs;
- “Latvija 2030” un Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020. gadam uzraudzības procesa ietvaros jāveic padziļināti pētījumi par institūciju pārmaiņām Latvijā ar mērķi piedāvāt politikas instrumentus institūciju pilnveidošanai, fokusējoties uz institūcijām, kas sekmē turpmāku sociālekonomisko attīstību, jo īpaši uzticēšanos un iniciatīvu;
- “Latvija 2030” un Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020. gadam uzraudzības procesa ietvaros jāanalizē publiskā sektora politikas ietekme uz institucionālās vides pārmaiņām, sniedzot priekšlikumus tādām publiskā sektora politikas pārmaiņām, kas sekmētu sociālekonomisko attīstību rosinošu institūciju veidošanos Latvijas sabiedrībā;

Īpaša uzmanība jāvelta jomām, kur progress nav pietiekams. Kā liecina “Latvija 2030” un Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020. gadam uzraudzības ziņojuma dati, nevienlīdzības mazināšanās pašlaik nenotiek vēlamajā tempā. Nevienlīdzība jāskata ne vien valstī kopumā, bet dažādās sabiedrības grupās un teritoriju dalījumā, tādējādi ļaujot identificēt tās cēloņus un veidot mērķtiecīgus politiku instrumentus situācijas uzlabošanai, apzinoties augstu nevienlīdzību kā šķērslī valsts turpmākai sociālekonomiskajai attīstībai.

Piemēram, Latvijā nevienlīdzībai ir izteikta reģionālā dimensija, turklāt atjaunojoties ekonomiskajai izaugsmei, reģionālās atšķirības palielinās, jo īpaši bezdarba līmenī. Ja bezdarba līmenis Rīgas plānošanas reģionā un Latgales reģionā 2010. gadā atšķīrās divas reizes, tad 2014. gadā – jau trīs reizes. Reģionālās attīstības atšķirības uzskatāmi ilustrē iedzīvotāju skaita izmaiņas pašvaldību un to teritoriālo vienību dalījumā. Iedzīvotāju skaits arvien pieaug Pierīgas pašvaldībās un atsevišķās teritorijās ap lielajām pilsētām (piemēram, pie Valmieras, Rēzeknes un Kuldīgas), taču samazinās visās pārējās pašvaldībās, tai skaitā Latvijas lielajās pilsētās. [82]

Turklāt turīgākajos Latvijas reģionos (Pierīgā un Rīgā) konstatēta augstāka ienākumu nevienlīdzība, liecinot, ka augstāki ienākumi noteiktā teritorijā negarantē vienlīdzīgāku to sadalījumu (sk. 3.16. tabulu).

3.16. tabula

Ienākumu nevienlīdzību raksturojošie indikatori Latvijas statistiskajos reģionos
2013. gadā [82]

Statistikas reģions	S80/S20 indekss	Džini indekss	Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli, euro
Rīga	6,1	34,3	431,90
Pierīga	6,9	37,1	376,06
Vidzeme	6,6	33,7	298,52
Kurzeme	5,9	33,6	330,05
Zemgale	5,6	32,0	291,99
Latgale	5,6	31,9	263,94

Lai mazinātu reģionālās atšķirības un palielinātu iespēju radīt jaunas darba vietas mazāk apdzīvotajos reģionos, jāveicina ekonomikas dažādošana, mazinot atkarību no primārajām nozarēm (lauksaimniecība, zivsaimniecība, mežsaimniecība), kur darbavietu skaits līdz ar produktivitātes pieaugumus samazinās. Jāveicina ražošanas un pakalpojumu nozares attīstība, tai skaitā izmantojot informācijas un komunikāciju tehnoloģiju radītās iespējas strādāt attālināti, sniedzot dažāda veida pakalpojumus (piemēram, konsultāciju pakalpojumi, e-komercija, datu apstrāde, informatīvie tālruņi u. c.). Ņemot vērā lielāko pilsētu potenciālu radīt darbavietas, jāsekmē iedzīvotāju pārcelšanās vai regulāra mobilitāte uz šiem ekonomiskajiem centriem.

Analizējot ienākumu nevienlīdzību dažādiem mājsaimniecību tipi, dati liecina, ka nabadzības risks ir pakāpeniski samazinājies daudz bērnu ģimenēs, taču pieaudzis ģimenēs, kur bērnu audzina viens pieaugušais, pārsniedzot atbilstošu rādītāju daudz bērnu ģimenēs (nabadzības riska indekss daudz bērnu ģimenēs 2013. gadā bija 27,5%, kamēr mājsaimniecībām, kur bērnu audzina viens pieaugušais – 41,1%). Kā citas nabadzības riskam pakļautas iedzīvotāju grupas jāmin vienas personas mājsaimniecības un gados vecāki cilvēki, kas dzīvo vieni.

Lai mazinātu ienākumu nevienlīdzību un stiprinātu vidusšķiru, tiek rekomendēts sekmēt produktivitāti, pilnveidot iespējas saņemt darba tirgum atbilstošu izglītību, tai skaitā profesionālo izglītību un pieaugušo izglītību, mazināt strādājošo nabadzību, pilnveidojot nodokļu un sociālā atbalsta politiku, veidot kompleksu atbalstu ģimenēm, tai skaitā mājokļu nodrošināšanai un darba un ģimenes dzīves saskaņošanai, kā arī veicināt uzņēmumu sociālo atbildību sabiedrībai būtisku izaicinājumu risināšanā [82].

Visbeidzot, lai sekmētu institucionālās vides pilnveidošanu, tai skaitā īstenojot iepriekš minētos uzlabojumus, publiskajam sektoram jāveic integrēta starpnozaru politiku plānošana. Nosakot valsts attīstības stratēģiskos mērķus un pieņemot lēmumus par politiku īstenošanu, valsts sociālekonomiskā attīstība jāskata kā integrēta ekonomisku, sociālu un politisku procesu mijiedarbība, apzinoties, ka uzlabojumi vienā jomā radīs priekšnosacījumus citās jomās. Piemēram, ienākumu nevienlīdzības mazināšana veicinās sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanos, kas savukārt darbojas kā priekšnoteikumus ekonomiskajai izaugsmei un apmierinātības ar dzīvi pieaugumam valstī.

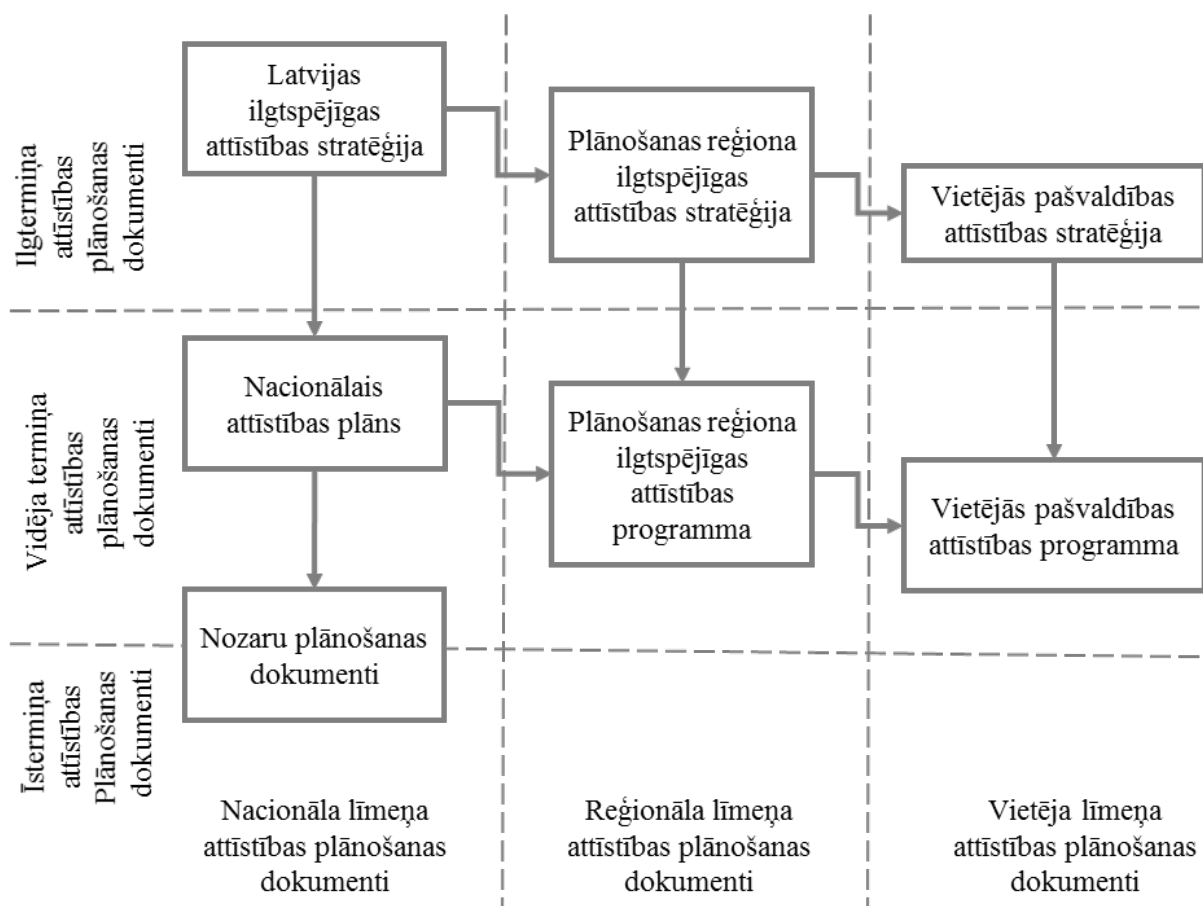
Starpnozaru politikas plānošanā būtiska loma ir politikas koordinācijai, kas nodrošina, ka “atsevišķas sistēmas daļas kopā darbojas efektīvāk, gludāk un harmoniskāk nekā bez to koordinācijas” [68]. Politikas koordinācijas mērķis ir sekmēt visaptverošas, savstarpēji saskaņotas valdības perspektīvas un prioritāšu veidošanu pretstatā šaurai nozares perspektīvai. Politikas koordinācija ir nepārtraukts process.

Politikas koordinācija tiek īstenota, publiskā sektora politikas plānošanā iesaistītajām pusēm meklējot vienošanos par kopīgām prioritātēm un valdības līmeņa perspektīvu, piemēram, veidojot starpministriju komitejas, kopīgi veidojot plānošanas dokumentus vai kopīgi īstenojot programmas. Nozīmīga loma, nosakot prioritātes un galvenos politikas virzienus, ir centrālajai politikas koordinācijas vienībai jeb valdības centram, kas atrodas tiešā premjerministra pakļautībā. Centralizēto politikas koordinācijas vienību iesaka veidot projektu veidā, ieceļot nelielu skaitu politiskā līmeņa amatpersonu ar nolūku veicināt sadarbību starp iesaistītajām pusēm un veidot kopīgu politikas plānošanu un īstenošanu būtiskākajos jautājumos [10], [11], [12], [68].

Pēdējo gadu laikā Latvija ir veikusi virkni darbību, lai uzlabotu politikas koordināciju un tādējādi sekmētu integrētas politikas veidošanu. 2009. gada 1. janvārī stājās spēkā Attīstības plānošanas sistēmas likums, kas nosaka attīstības plānošanas principus, attīstības plānošanas dokumentu veidus, to hierarhiju un savstarpējo atkarību, kā arī atbildības sadalījumu attīstības plānošanas procesā. Likums nosaka divu veidu hierarhiski augstākos starpnozaru attīstības plānošanas dokumentus, kas jāņem vērā visu citu attīstības plānošanas dokumentu sagatavošanā. “Latvija 2030” ir noteikta par hierarhiski augstāko ilgtermiņa politikas dokumentu un Nacionālais attīstības plāns par hierarhiski augstāko vidēja termiņa politikas dokumentu. Attīstības plānošanas dokumenti ir pakārtoti termiņu līmenī – ilgtermiņa plānošanas dokumentiem (līdz 25 gadiem) ir pakārtoti vidēja termiņa plānošanas dokumenti (līdz septiņiem gadiem), un vidēja termiņa plānošanas dokumentiem ir pakārtoti īstermiņa plānošanas dokumenti –, kā arī teritoriālā līmenī – nacionāla līmeņa plānošanas dokumentiem ir pakārtoti reģionāla līmeņa plānošanas dokumenti, un reģionāla līmeņa plānošanas dokumentiem ir pakārtoti vietēja līmeņa plānošanas dokumenti (sk. 3.17. attēlu) [59].

2012. gadā tika izveidots Pārresoru koordinācijas centrs, kas darbojas kā centrālā koordinācijas vienība jeb valdības centrs attīstības plānošanas jautājumos. Centrs ir tieši pakļauts ministru prezidentam un nodrošina hierarhiski augstāko attīstības plānošanas dokumentu (Nacionālais attīstības plāns un Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija) un valdības rīcības plāna sagatavošanu un uzraudzību. Vienlaikus centrs līdzdarbojas Eiropas Savienības fondu programmu un nozaru politiku plānošanas dokumentu sagatavošanā, kā arī papildu budžeta pieprasījumu (jauno politikas iniciatīvu) vērtēšanā, tādējādi sekmējot valsts līmeņa mērķu un rīcības virzienu pārņemšanu konkrētās politikās un rīcībā [70], [71].

Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam iekļauj ne vien prioritātes, mērķus un sasniedzamos rādītājus, bet arī indikatīvu finansējuma sadalījumu dažādām atbalsta programmām, kas tiek īstenotas ar Eiropas Savienības fondu un valsts budžeta finansējumu [81]. Šis finansējuma sadalījums izmantots par pamatu Eiropas Savienības fondu programmu plānošanā, kā arī tiek ņemts vērā, skatot papildu budžeta pieprasījumus. Tādējādi tiek koordinētas ne vien nozaru politiku stratēģijas, bet arī finanšu sadalījums starp sektoriem un atbalsta instrumentiem.

3.17. attēls. Attīstības plānošanas dokumentu hierarhija Latvijā [autores izstrādāts].

No iepriekš minētā secināms, ka Latvija ir uzsākusi vairākas iniciatīvas, lai uzlabotu politikas plānošanas koordināciju. Lai turpinātu pilnveidot starpnozaru politiku plānošanu, jāsekmē politikas koordinācija atsevišķās jomās, kas tiek uzskatītas par sevišķi nozīmīgām valsts attīstībai un kur nepieciešama ciešāka nozaru politiku koordinācija, piemēram, veicot padziļinātu izvērtējumu par ienākumu nevienlīdzības cēloņiem Latvijā, apskatot ārvalstu pieredzi ienākumu nevienlīdzības mazināšanā un sagatavojot starpnozaru programmu ienākumu nevienlīdzības mazināšanai. Jāsniedz arī atbalsts neformālo kontaktu veidošanai starp politikas plānošanā iesaistītajām pusēm un valsts pārvaldē valdošo vērtību maiņai, lai veicinātu savstarpēju uzticēšanos un sadarbību kopīgu mērķu sasniegšanai, piemēram, starpministriju darba grupas, kas darbojas ārpus formālajām saskaņošanas procedūrām, domnīcas, kas iesaista gan publiskā, gan akadēmiskā un nevalstiskā sektora pārstāvjus un apmācības ar komandas veidošanas elementiem.

Jāņem vērā, ka, īstenojot sniegtos priekšlikumus, izmaiņu rezultāti nebūs strauji, jo vērtību maiņai sabiedrībā nepieciešams laiks. Taču tie pakāpeniski aktivizēs sociālo kapitālu, vairošot iniciatīvu un ekonomisko aktivitāti, tādējādi sekmējot valsts sociālekonomisko attīstību, to skatot ne vien objektīvi kā ienākumu palielināšanos, bet arī subjektīvi kā iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Promocijas darba izstrādes gaitā ir izdarīti sekojoši **secinājumi**.

1. Institūcijas ir sabiedrībā pieņemts uzvedības veids, kas ierobežo indivīda rīcības racionalitāti. Tās veidojas ilgtermiņā sociālos, politiskos un kultūras procesos un tiek pārnestas no paaudzes paaudzē ar kultūras un vēsturiskās pieredzes starpniecību. Formālās institūcijas iekļauj normatīvo regulējumu – valsts konstitūciju, tiesību aktus un citus normatīvus, kas veidojušies galvenokārt politiskos procesos. Savukārt neformālās institūcijas aptver sabiedrībā valdošos uzskatus, vērtības un uzvedības normas, kas veidojušies galvenokārt sociālos un kultūras procesos.
2. Institūcijas var gan veicināt, gan kavēt sociālekonomisko attīstību, ietekmējot sabiedrībai pieejamā fiziskā, dabas un cilvēkkapitāla izmantošanu:
 - 2.1. valstīs ar sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgākām institūcijām ir augstāks attīstības līmenis; tās pilnvērtīgi izmanto tām pieejamo fizisko, dabas un cilvēkkapitālu. Šajās valstīs īstenotā publiskā sektora politika atbalsta un veicina tādu institūciju veidošanos, kas ir labvēlīgas sociālekonomiskajai attīstībai;
 - 2.2. valstīs, kurās izveidojušās sociālekonomiskai attīstībai mazāk labvēlīgas institūcijas, stagnē, lai gan tām ir pieejami attīstībai nepieciešamie resursi, jo institucionālu iemeslu dēļ tie netiek pilnvērtīgi izmantoti; šajās valstīs īstenotā publiskā sektora politika neveicina institūciju pārmaiņas, lai sekmētu tādu institūciju veidošanos, kas ir labvēlīgas sociālekonomiskajai attīstībai.
3. Valsts attīstība jāaplūko kā savstarpēji saistīts process, kur nozīme ir ne vien materiāliem, objektīvi novērtējamiem resursiem (cilvēkresursi, infrastruktūra u. c.), bet arī nemateriālām, subjektīvi novērtējamām parādībām kā institūcijas, jo iedzīvotāju uzvedības veids atspoguļojas ekonomiskajās, politiskajās un vērtību institūcijās un nosaka to, cik efektīvi tiek izmantoti sabiedrībai pieejamie resursi.
4. Valstī pastāvošās ekonomiskās, politiskās un vērtību institūcijas ietekmē valsts sociālekonomiskās attīstības līmeni, ņemot vērā arī citus izaugsmi veicinošus faktorus, tai skaitā ekonomikas atvērības un starptautiskās tirdzniecības īpatsvaru IKP, izglītības un investīciju līmeni:
 - 4.1. pārvaldības institūcijas (raksturotas ar tādiem rādītājiem kā likuma vara, regulēšanas kvalitāte, pārvaldes efektivitāte, līdzdalība un atbildība, korupcijas kontrole un politiskā stabilitāte) un uzticēšanās pozitīvi ietekmē iedzīvotāju objektīvo labklājību, kas raksturota ar IKP uz vienu iedzīvotāju;

- 4.2. iniciatīva pozitīvi ietekmē iedzīvotāju subjektīvo labklājību, kas raksturota ar iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi.
5. Publiskā sektora politikai ir ietekme uz valsts institucionālās vides veidošanos, jo sevišķi attiecībā uz pārvaldības kvalitāti, iedzīvotāju savstarpējo uzticēšanos un iniciatīvu, kas ir būtiskas institūcijas ekonomiskās aktivitātes veicināšanai:
- 5.1. valstīs ar augstāku iedzīvotāju īpatsvaru ar augstāko izglītību pastāv augstāka pārvaldības kvalitāte;
- 5.2. valstīs ar zemāku nevienlīdzību pastāv augstāks uzticēšanās līmenis;
- 5.3. valstīs ar zemāku bezdarba līmeni pastāv augstāks iniciatīvas līmenis.
6. Lai veiktu institūciju un to pilnveidošanas iespēju salīdzināšanu starp valstīm, izveidota institūciju un to pilnveidošanas iespēju analīzes metodika un izstrādāti, kā arī aprēķināti šādi indeksi – institūciju indekss ar vērtību apakšindeksu un pārvaldības apakšindeksu un institūciju iespēju indekss. Detalizētai institūciju un to pilnveidošanas iespēju analīzei jāapskata arī indeksu veidojošie rādītāji, kas raksturo uzticēšanos, iniciatīvu, pašrealizācijas iespējas un kolektīvismu (veido vērtību apakšindeksu), līdzdalību un atbildību, pārvaldes efektivitāti, korupcijas kontroli un regulēšanas kvalitāti (veido pārvaldības apakšindeksu), kā arī bezdarbu, ienākumu nevienlīdzību un studentu īpatsvaru (veido institūciju iespēju indeksu).
7. Līderi institūciju un institūciju iespēju jomā ir Ziemeļvalstis (Dānija, Norvēģija, Somija, Īslande), atsevišķas Eiropas valstis (Nīderlande, Austrija), kā arī Jaunzēlande un Austrālija. Tajā pašā laikā daudzās jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs (Slovākija, Polija, Latvija un Lietuva), kā arī Eiropas dienvidvalstīs (Spānija, Portugāle un Malta) ir gan zema institūciju kvalitāte, gan arī zemas tās pilnveidošanas iespējas. Šie secinājumi apliecina, ka sociāli un kulturāli faktori ir būtisks kavējošs faktors ekonomikas konverģencei pasaules attīstīto valstu vidū, kā arī konkrētos ģeopolitiskos reģionos – Eiropas Savienībā un Baltijas jūras reģionā.
8. Valstu, kur attīstību virza inovācijas, grupā iekļautajām valstīm, tai skaitā Latvijai, jāpievērš sevišķa uzmanība sociālekonomisko attīstību veicinošu institūciju (uzticēšanās, iniciatīva, līdzdalība pārvaldības procesos) stiprināšanai, aktīvi izmantojot valsts politiku bezdarba un nevienlīdzības mazināšanā, kā arī izglītības sekmēšanā ar mērķi valsts sociālekonomiskajos procesos iesaistīt pēc iespējas plašāku sabiedrības daļu.
9. Lai gan institūciju kvalitāte kopumā ir augstāka attīstītās valstīs, atšķirības institūciju iespēju novērtējumā veidojošos rādītājos apliecina, ka arī mazāk attīstītas valstis var veikt būtiskus ieguldījumus institūciju uzlabošanā. No detalizēti analizētajām Austrumeiropas un

Centrāleiropas valstīm Čehija, Slovēnija un Ungārija uzrāda labus rezultātus bezdarba mazināšanā. Slovēnija, Čehija, Slovākija, Igaunija un Ungārija nodrošina augstu ienākumu vienlīdzību; turklāt Slovēnijā ir zemākais Džini indekss visā Eiropā. Savukārt Slovēnija, Latvija un Lietuva uzrāda labus rezultātus augsta studentu īpatsvara nodrošināšanā. Katrai no šīm valstīm jāizvērtē tās politika un jāmeklē risinājumi tajās jomās, kur publiskā sektora politika neveicina sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanos.

10. Latvija institūciju un to pilnveidošanas ziņā būtiski atpaliek no pārējām Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīm tādās jomās kā korupcijas kontrole, līdzdalība un atbildība, iniciatīva un uzticēšanās, kā arī ienākumu nevienlīdzība. Augsts novērtējums Latvijai ir studentu īpatsvara ziņā.
11. Hierarhiski augstākie attīstības plānošanas dokumenti – Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam un Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam – daļēji ievieš praksē promocijas darbā piedāvāto metodiku institūciju un to pilnveidošanas iespēju novērtēšanai, iekļaujot uzraudzības rādītājus, kas raksturo uzticēšanos, līdzdalību pārvaldības procesos, pārvaldes efektivitāti un korupcijas kontroli, augstāko izglītību ieguvušo īpatsvaru, bezdarba un nodarbinātības līmeni, kā arī ienākumu nevienlīdzības līmeni.
12. Pozitīvi vērtējami sasniegumi Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam un Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020. gadam noteikto rādītāju korupcijas uztveres un valsts pārvaldes darbības efektivitātes novērtēšanai mērķa vērtību sasniegšanā. Sekmīgi notiek arī virzība uz izglītības un nodarbinātības rādītāju mērķa vērtību sasniegšanu. Savukārt piesardzīgi vērtējams nelielais progress nevienlīdzību raksturojošo rādītāju mērķa vērtību sasniegšanā.
13. Latvijā izmaiņas īstenotajā publiskā sektora politikā prioritāri saistāmas ar ienākumu nevienlīdzības mazināšanu, lai sekmētu uzticēšanās pieaugumu sabiedrībā, kam sekotu pozitīvas izmaiņas arī valsts sociālekonomiskajā attīstībā, palielinot iedzīvotāju ienākumus. Savukārt bezdarba mazināšana ir būtiska, lai veicinātu iniciatīvas līmeņa pieaugumu, tādējādi pastarpināti ceļot iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi.

Pamatojoties uz promocijas darbā veiktā pētījuma rezultātiem, promocijas darba autore izvirza **priekšlikumus**.

Pētniecības iestādēm, starptautiskām organizācijām (Apvienoto Nāciju Organizācijai, Pasaules Bankai, Starptautiskajam Valūtas fondam u. c.), Eiropas Komisijai

1. Veicot pētījumus par valsts ekonomiskās attīstības procesiem, pētījumos jāintegrē institucionālās vides jautājumi. Objektīvus valsts sociālekonomiskās attīstības pamatrādītājus jāskata kontekstā ar sabiedrību raksturojošiem institūciju rādītājiem, jo promocijas darbā veiktā analīze apliecina, ka institucionālā vide ir būtisks sociālekonomiskās attīstības priekšnoteikums un valstis ar sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgākām institūcijām sasniedz augstāku attīstības līmeni.
2. Autores izstrādāto institūciju un institūciju iespēju analīzes metodiku, t. sk. institūciju indeksu ar vērtību apakšindeksu un pārvaldības apakšindeksu un institūciju iespēju indeksu, iespējams izmantot starpvalstu salīdzinājumiem, lai noteiktu valsts institūciju līmeni, salīdzinot ar citām valstīm, kā arī novērtētu institūciju virzītas valsts sociālekonomiskās attīstības iespējas noteiktās valstīs vai ģeopolitiskajos reģionos.
3. Uzņēmējdarbības vides pārskatos līdztekus biežāk izmantotiem institūciju rādītājiem kā korupcijas līmenis, pārvaldes efektivitāte un likuma vara iekļaut arī sabiedrības vērtību novērtējuma rādītājus, it īpaši uzticēšanās un iniciatīvas rādītājus, jo šīs institūcijas ietekmē uzņēmējdarbības attīstības iespējas.
4. Izmantot institūciju un to pilnveidošanas iespēju novērtējuma rezultātus globālās attīstības politikas un Eiropas Savienības reģionālās politikas veidošanā, veicinot tādu publiskā sektora politiku īstenošanu, kas sekmē sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanos.
5. Jāturpina analizēt cēloņsakarības starp institūcijām un sociālekonomiskiem procesiem, sniedzot uz pierādījumiem balstītus priekšlikumus valsts sociālekonomiskās attīstības veicināšanai ar institūciju starpniecību. Pētniekiem arī jāvērtē valsts īstenotās publiskā sektora politikas ietekme uz institūciju veidošanos un jāsniedz priekšlikumi tādu politiku īstenošanai, kas veicina sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgāku institūciju veidošanos.

Pārresoru koordinācijas centram, nozaru ministrijām, plānošanas reģioniem, pašvaldībām

6. Publiskā sektora politikas veidotājiem ievērot kompleksu pieeju, valsts attīstības plānošanas sistēmā integrējot mērķus, kas paredz uzlabot ne vien objektīvos un subjektīvos sociālekonomiskās attīstības rādītājus (ienākumi, mūža ilgums un apmierinātība ar dzīvi u. c.), bet arī institūciju rādītājus, tai skaitā hierarhiski augstākajos attīstības plānošanas dokumentos jāiekļauj iniciatīvu raksturojošs rādītājs.
7. Izmantot autores izstrādāto institūciju un institūciju iespēju analīzes metodiku, t. sk. institūciju indeksu ar vērtību apakšindeksu un pārvaldības apakšindeksu un institūciju iespēju indeksu, starpvalstu salīdzinājumiem, lai noteiktu Latvijas institūciju līmeni,

salīdzinot ar citām valstīm, kā arī novērtētu institūciju virzītas valsts sociālekonomiskās attīstības iespējas Latvijā.

8. Balstoties uz institūciju un to pilnveidošanas iespēju novērtējumā sniegto informāciju, veikt padziļinātu Latvijā pastāvošo institūciju analīzi, analizējot cēloņsakarības starp institūcijām, sociālekonomiskiem procesiem un publiskā sektora politiku un sniedzot uz pierādījumiem balstītus priekšlikumus tādu politiku īstenošanai, kas veicina sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgāku institūciju veidošanos sabiedrībā.
9. Valsts sociālekonomiskās attīstības novērtējumos un attīstības plānošanas dokumentos integrēt mērķus un sasniedzamos rezultātus, kā arī konkrētu rīcību sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanai.
10. Veikt integrētu starpnozaru politikas plānošanu:
 - 10.1. nosakot valsts attīstības stratēģiskos mērķus un pieņemot lēmumus par politiku īstenošanu, valsts sociālekonomiskā attīstība jāskata kā integrēta ekonomisku, sociālu un politisku procesu mijiedarbība, apzinoties, ka uzlabojumi vienā jomā radīs priekšnosacījumus citās jomās;
 - 10.2. jāsekmē politikas koordinācija atsevišķās politikas jomās, kas tiek uzskatītas par sevišķi svarīgām valsts attīstībai un kur nepieciešama ciešāka nozaru politiku koordinācija;
 - 10.3. jāsniedz atbalsts sociālā kapitāla un neformālo kontaktu veidošanai starp attīstības plānošanā iesaistītajām pusēm, jāveicina uzticēšanos un sadarbību kopīgu politikas mērķu sasniegšanai.

Pārresoru koordinācijas centram, Finanšu ministrijai, Labklājības ministrijai

11. Jāveic pētījumi par iemesliem augstajai ienākumu nevienlīdzībai Latvijā un jāpiedāvā risinājumi, balstoties ārvalstu pieredzē un vienlaikus ņemot vērā Latvijas apstākļus. Jāvērtē līdz šim īstenoto politiku un instrumentu efektivitāti mērķa sasniegšanā un jāpilnveido esošie atbalsta instrumenti vai jāveido jauni.
12. Jāveic izmaiņas Latvijā īstenotajā politikā ienākumu nevienlīdzības mazināšanai ar mērķi sekmēt uzticēšanos un iniciatīvu sabiedrībā, kam sekotu pozitīvas izmaiņas arī valsts sociālekonomiskajā attīstībā, palielinot gan iedzīvotāju ienākumus, gan arī apmierinātību ar dzīvi.

Pārresoru koordinācijas centram, Ekonomikas ministrijai, Latvijas pētniecības iestādēm

13. Lai nodrošinātu iespēju regulāri veikt pētījumus, izmantojot institūciju indeksu ar vērtību un pārvaldības apakšindeksiem, kā arī institūciju iespēju indeksu, jāveic nepieciešamo statistikas datu aktualizācija. Latvija jāiekļauj Eiropas sociālajā pētījuma un pasaules vērtību apsekojuma valstu skaitā, nodrošinot valsts budžeta finansējumu.

Latvijas pētniecības iestādēm, nevalstiskajām organizācijām

14. Skaidrot sabiedrībai, pētniekiem un praktiķiem institūciju nozīmi sociālekonomiskās attīstības procesos. Veicināt institūcijas atspoguļojošu rādītāju iekļaušanu pētījumos, pārskatos un attīstības plānošanas dokumentos, kā arī regulāri novērtēt šo rādītāju sasniegšanas progresu.

Mācību iestādēm

15. Promocijas darba rezultāti izmantojami augstāko mācību iestāžu studijuursos. Teorētisko bāzi par institūcijām un to ietekmi uz sociālekonomisko attīstību būtu lietderīgi iekļaut studiju kursā “Starptautiskā konkurence”, skatot institūcijas kā vienu no konkurences faktoriem. Savukārt institūciju un to pilnveidošanas iespēju metodiku varētu detalizēti apskatīt priekšmetā “Reģionālās attīstības plānošana un prognozēšana” pasaules un Eiropas reģionu salīdzināšanai.

LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

1. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A. Institutions as a Fundamental Cause of Long Run Growth// The Handbook of Economic Growth. – 2005. - Vol.1 - 385-472 p.
2. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J.A. Reversal Of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution// The Quarterly Journal of Economics.- 2002. - Vol. 117(4) - 1231-1294 p.
3. Acemoglu D., Robinson J.A. Economic Backwardness in Political Perspective// American Political Science Review. - 2006. - Vol. 100 - 115-131 p.
4. Anderson A. R., Jack S.L. The Articulation of Social Capital in Entrepreneurial Networks: a Glue or a Lubricant?// Entrepreneurship & Regional Development. - 2002. - Vol. 14, Iss. 3 - 193- 210 p.
5. Bela-Krūmiņa B., Eglīte P, Karnītis E., Kazāks M., Ozoliņa Ž., Rivža B., Švarckopfa A., Tīsenkopfs T., Ušackis U. Latvijas iedzīvotāju dzīves kvalitātes indekss. Stratēģiskās analīzes komisijas darba grupas atskaite/ Internet. - http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item_598_Dzives_kval_indekss.pdf
6. Bicevskis, J., Karnitis, E., Karnitis, G.. Informative Model for National Development Management // 6th International Scientific Conference “Business and Management 2010”, Vilnius, Lithuania, May 13–14, 2010. Conference proceedings. - 2010. - 782-787 p.
7. Blokker P. Post-Communist Modernisation, Transition Studies, and Diversity in Europe // European Journal of Social Theory. – 2005. – Vol. 8 (4). – 503-525 p.
8. Bock B. B. Social Innovation and Sustainability; How to Disentangle the Buzzword and its Application in the Field of Agriculture and Rural Development// Studies in Agricultural Economics. – 2012. - Vol. 114, No. 2 – 57-63 p.
9. Bogart D. M., Drelichman M., Gelderblom O., Rosenthal J.L. State and Private Institutions// The Cambridge Economic History of Modern Europe. – 2010. - Vol. 1 - 70-95 p.
10. Boston, J. The problems of policy coordination: the New Zealand experience // Governance: An International Journal of Policy and Administration. - 1992. – Vol. 5(1). - 88-103 p.
11. Bouckaert, G.; Ormond, D.; Peters, G. (2000). A Potential Governance Agenda for Finland/ Internet. -

http://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/04_hallinnon_kehittaminen/3526_fi.pdf

12. Braun, D. Organising the political coordination of knowledge and innovation policies // Science and Public Policy. – Vol. 35 (4). - 227-239 p.
13. Brette O., Moriset B. Bringing Down Territorial Inequalities in the Digital Economy: An Evolutionary Institutional Approach// Journal of Economic Issues. – 2009. - Vol. 43(2) - 495-502 p.
14. Broadberry S. N., Sayantan G. Technology, Organisation and Productivity Performance in Services: Sessions from Britain and the United States since 1870// Structural Change and Economic Dynamics. - 2005. - Vol. 1 - 446-447 p.
15. Cimdiņa A. Lauku dzīves racionalitāte un kultūrsociālā iesakņotība// Akadēmiskā dzīve 2011/2012. - Rīga: Latvijas Universitāte, 2012. - 35.-45.lpp.
16. Cimdiņa A., Raubiško I. Cilvēks un darbs Latvijas laukos: sociālantropolģisks skatījums. -Rīga: Latvijas Universitāte, 2012. - 176 lpp.
17. Coase, R. The New Institutional Economics// Journal of Institutional and Theoretical Economics. – 1984. – Vol. 140 – 229-237 p.
18. Coleman, J. S. Foundations of Social Theory. – Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1990. – 1014 p.
19. Courtney P, Skuras D, and Talbot H. (2010): Territorial Cooperation, EDORA Working Paper 27 (Annex 1) in ESPON & UHI Millenium Institute (2011): EDORA – European Development Opportunities for Rural Areas / Tiešsaiste. - http://www.espon.eu/main/Menu_Projects/Menu_AppliedResearch/edora.html
20. Cowie P., Thompson N. and Rowe F., Centre for Rural Economy, Newcastle University (2013): Honey Pots and Hives: Maximising the potential of rural enterprise hubs / Tiešsaiste. - <http://www.micropol-interreg.eu/Discover-the-publications>
21. Crafts N., Mills T.C. From Malthus to Solow: How did the Malthusian Economy really Evolve?// Journal of Macroeconomics. – 2009. - Vol. 31(1) - 68-93 p.
22. Djakov S., Glaeser E., Porta R.L., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. The New Comparative Economics// Journal of Comparative Economics. – 2003.- Vol. 31 - 595-619 p.
23. Dubois A. (2013): Managing Distance. Small Firm Networks at the Geographical Margins: PhD Thesis. – Stockholm: Stockholm University, 2013. – 1-83 p.
24. Emery F.E., Trist E.L. The Causal Texture of Organizational Environments// Human Relations. – 1965. - Vol.18 – 27 p.

25. Eriksson R.H., Hansen H.K., Lindgren U. The Importance of Business Climate and People Climate on Regional Performance // *Regional Studies*. – 2014. - Vol. 48(6) - 1135-1155 p.
26. European Commission: Eurostat Statistics / Internet. -
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database/
27. Feldman M., Zoller T.D. Dealmakers in Place: Social Capital Connections in Regional Entrepreneurial Economies// *Regional Studies*. – 2012. - Vol. 46(1) - 23-37 p.
28. Gaertner W. A primer in Social Choice Theory. Revised Edition. – New York: Oxford University Press, 2009. – 233 p.
29. Galor O., Weil D.N. Population, Technology, and Growth: From Malthusian Stagnation to the Demographic Transition and Beyond// *The American Economic Review*. – 2000. - Vol. 90(4) - 806-828 p.
30. Glaeser E.L., La Porta R, Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. Do Institutions Cause Growth?// *Journal of Economic Growth*. – 2004. - Vol. 9 - 271-303 p.
31. Granovetter M. Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness// *The American Journal of Sociology*. – 1985. – Vol. 91(3) – 487 p.
32. Greif A. Historical and Comparative Institutional Analysis// *The American Economic Review*. – 1998. - Vol. 88(2) - 80-84 p.
33. Greif A. The Fundamental Problem of Exchange: A Research Agenda in Historical Institutional Analysis// *European Review of Economic History*. – 2000. – Vol. 4 - 251-284 p.
34. Grimes S. Rural areas in the information society: diminishing distance or increasing learning capacity? // *Journal of Rural Studies*. - 2000. - 16(1) - 13-21 p.
35. Grootaert C., Van Bastelar T. Understanding and Measuring Social Capital - a Multidisciplinary Tool for Practitioners. - Washington: The World Bank, 2002. – 304 p.
36. Grzymala-Busse A., Luong, P.J. Reconceptualizing the State: Lessons from Post-Communism// *Politics and Society* – 2002. – Vol. 30 - 529-554 p.
37. Hall R. E., Jones C.I. Why do some Countries Produce so much more Output per Worker than Others?// *The Quarterly Journal of Economics*. – 1999. – Vol.114, No.1 – 83 – 116 p.
38. Hansen G.D., Prescott E.C. Malthus to Solow// *National Bureau of Economic Research Working Papers*. – 1998. - No.6858 – 26 p.
39. Helliwell J.F. Life Satisfaction and Quality of Development// *National Bureau of Economic Research Working Papers*. – 2008. - No. 14507 – 32 p.

40. Hodgson G. M. The Evolution of Institutional Economics: Agency, Structure and Darwinism in American Institutionalism. – London: Routledge, 2004. – 534 p.
41. Hodgson G.M. Reclaiming Habit for Institutional Economics// Journal of Economic Psychology. – 2004. - Vol. 25(5) - 651-660 p.
42. Horwitz S., Boettke P.J. The Limits of Economic Expertise: Prophets, Engineers, and the State in the History of Development Economics// History of Political Economy. – 2005. - Vol. 37 - 10-39 p.
43. Inglehart R., Welzel C. Modernization, Cultural Change and Democracy. - New York: Cambridge University Press, 2005. – 63 p.
44. Inglehart R., Welzel C.: The WVS Cultural Map of the World / Internet. - http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_54
45. International Monetary Fund. World Economic Outlook// Growth and Institutions. - 2003. – April, 2003. - 95-128 p.
46. Jansons V., Kozlovskis K. Mārketinga pētījumi: Teorija un prakse SPSS 20 vidē I. – Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2015. – 400 lpp.
47. Jansons V., Kozlovskis K. Mārketinga pētījumi: Teorija un prakse SPSS 20 vidē II. – Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, nepublicēts.
48. Judrupa I. Latvijas reģionu konkurētspējas novērtēšana: promocijas darbs. - Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2011. - 202 lpp.
49. Kaldaru H., Parts E. Social and institutional factors of economic development: evidence from Europe // Baltic Journal of Economics. – 2008. – Vol. 8(1). – 29-51 p.
50. Kangas O., Palme J. Coming Late – Catching Up: The Formation of a ‘Nordic Model’// Social Policy and Economic Development in the Nordic Countries. – New York: Palgrave, 2005. - 17-59 p.
51. Karnitis, E. Increasing Quality of Life as the Goal for Development in Latvia. // Applied Research in Quality of Life. - 2006. - Vol. 1. - 125-138 p.
52. Karnitis, E., Kucinskis, M. Strategic Planning and Management of National Development Processes in Latvia. // Journal of Business Economics and Management. – 2009. - Vol. 10(1). - 3-13. p.
53. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996 - 2008// World Bank Policy Research Working Paper. – 2009. - No. 4978 – 105 p.

54. Kārklīņa, R. Lauku kopienu, pašvaldību un valsts iestāžu sadarbība attīstības plānošanā// Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos. - Rīga: Zinātne, 2012. - 67.-87. lpp.
55. Khramov V, Lee J.R. (2013): The Economic Performance Index (EPI): an Intuitive Indicator for Assessing a Country's Economic Performance Dynamics in an Historical Perspective. International Monetary Fund Working Paper No. 13/214 / Internet. - <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=41005.0>
56. King G.J., Barnowe J.T. Competition and cooperation: managerial values and social capital on the Baltic rim // Lithuanus. - 2003. - Vol. 49:3. - 37-57 p.
57. Krilovs L. Ekonomiskās domas retrospekcija. Zinātniskā monogrāfija. – Rīga: RTU izdevniecība, 2014. – 220 lpp.
58. Latvijas Republikas Saeima (2002). Valsts pārvaldes iekārtas likums / Tiešsaiste. - <http://likumi.lv/doc.php?id=63545>
59. Latvijas Republikas Saeima (2008). Attīstības plānošanas sistēmas likums / Tiešsaiste. - <http://likumi.lv/doc.php?id=175748>
60. Latvijas Republikas Saeima (2010). Latvijas Ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam / Tiešsaiste. - <http://www.pkc.gov.lv/latvija2030>
61. Latvijas Republikas Saeima (2012). Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam / Tiešsaiste. - <http://www.pkc.gov.lv/par-nap2020>
62. Latvijas Universitāte. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2012/2013. Ilgtspējīga nācija. – Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2013. – 128 lpp.
63. Lucas R. E. Jr. Some Macroeconomics for the 21st Century// The Journal of Economic Perspectives. – 2000. - Vol. 14, No. 1 - 159-168 p.
64. Macerinskiene I. The Evaluation of Corporate Social Capital// Overcoming the Hindrance in Writing Doctoral Theses. Collection of Scientific Articles. – Rīga: RTU Publishing House, 2009. – 60-126 p.
65. Magidenko A., Šenfelde M. Reģionu konkurētspējas novērtēšana Latvijā // Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas. – Rīga: RTU izdevniecība, 2007. - 90-96. lpp
66. Malecki E. J. Regional Social Capital: Why it Matters// Regional Studies – 2012. - Vol. 46(8) - 1023-1039 p.
67. Malova D., Houghton T. Making Institutions in Central and Eastern Europe, and the Impact of Europe // West European Politics. – 2002. – Vol. 24 (2). - 101-120 p.

68. Metcalfe, L. International policy co-ordination and public management reform // International Review of Administrative Sciences. - 1994. - Vol. 60. - 271-290 p.
69. Michie B. H. Reevaluating Economic Rationality: Individuals, Information and Institutions// Anthropology and Institutional Economics. – Lanham, MD: University Press Of America, 1994. - 391-418 p.
70. Ministru kabineta 2011. gada 19. oktobra noteikumi Nr.815. Pārresoru koordinācijas centra nolikums / Tiešsaiste. - <http://likumi.lv/doc.php?id=238459&search=on>
71. Ministru kabineta 2012. gada 11. decembra noteikumi Nr.867. Kārtība, kādā nosakāms maksimāli pieļaujamais valsts budžeta izdevumu kopapjoms un maksimāli pieļaujamais valsts budžeta izdevumu kopējais apjoms katrai ministrijai un citām centrālajām valsts iestādēm vidējam termiņam / Tiešsaiste. - <http://likumi.lv/doc.php?id=253649>
72. Moller J., Skaaning S.-E. Post-communist regime types: Hierarchies across attributes and space // Communist and Post-Communist Studies. – 2010. – Vol 43. – 51-71 p.
73. Murrell P., Comment on “The Institutions and Governance of Economic Development and Reform”, by Williamson // Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics 1994. – 1995. – 201-205 p.
74. Nifo A., Vecchione G. Do Institutions Play a Role in Skilled Migration? The Case of Italy // Regional Studies. – 2014. – Vol.48(10) – 1628-1649 p.
75. North D.C. A Transaction Cost Theory of Politics// Journal of Theoretical Politics. – 1990.- Vol. 2 - 355-367 p.
76. North D.C. Economic Performance through Time// The American Economic Review . – 1994. – Vol.84, No.3 – 359- 368 p.
77. North D.C. Institutions, Institutional Change, and Economic Performance. – Cambridge, US: Cambridge University Press, 1990. – 159 p.
78. OECD (2012): OECD Better Life Index / Internet. - <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>
79. OECD. How's Life?: Measuring well-being. – OECD Publishing, 2011. –286 p.
80. OECD: Social and Welfare Statistics / Internet. - http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/data/oecd-social-and-welfare-statistics_socwel-data-en
81. Pārresoru koordinācijas centrs (2012). Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam indikatīvā finanšu pamatojuma dokuments / Tiešsaiste. - <http://www.pkc.gov.lv/par-nap2020/nap2020-indikat%C4%ABv%C4%81-finan%C5%A1u-pamatojuma-dokuments>

82. Pārresoru koordinācijas centrs (2015). Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam un Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020. gadam uzraudzības ziņojums / Tiešsaiste. - http://www.pkc.gov.lv/images/MP_zinojums/MPzin_07092015_Uzraudzibas_zinojums.pdf
83. Persson K.G. An Economic History of Europe. Knowledge, Institutions and Growth, 600 to Present. Cambridge, US: Cambridge University Press, 2010. - 74-91 p.
84. Ploeg F. Van der. Natural Resources: Curse or Blessing?// Journal of Economic Literature. - 2011. – Vol. 49(2) – 366-420 p.
85. PRO INNO Europe: Innovation Union Scoreboard 2011 / Internet. - http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf
86. Projektu un kvalitātes vadība, Latvijas Universitāte. Nākotnē stratēģiski pieprasītākās prasmes Latvijā – Rīga: SIA Projektu un kvalitātes vadība, 2013. – 139 lpp.
87. Putnam R.D., Comment on “The Institutions and Governance of Economic Development and Reform”, by Williamson // Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics 1994. – 1995. – 198-200 p.
88. Raubiško I. Kas ir “labbūtība”, un kāpēc “labbūtība”? Ieskats labas dzīves izpratnē Latvijas laukos // Akadēmiskā dzīve 2011/2012 (Nr. 48). - Rīga: Latvijas Universitāte, 2012. - 25.-34.lpp.
89. Rīgas Ekonomikas augstskola. Latvijas konkurētspējas novērtējums 2011 (2011) / Tiešsaiste. - http://www.mk.gov.lv/file/files/ESfondi/2012/latvijas_konkuretspejas_novertejums_final.pdf
90. Rodriguez-Pose A. The Role of Institutions in Regional Development // Rakar F. And Tallberg P. (eds.) Developing Regions for Regional Development – Towards a New Swedish Model. - Sweden : RegLab, 2014. - 121-132 p.
91. Rodriguez-Pose A. Do Institutions Matter for Regional Development? // Regional Studies. – 2013. – Vol. 47(7) – 1034–1047 p.
92. Rodrik D., Subramanian A., Trebbi F. Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development// Journal of Economic Growth. - 2004. - Vol. 9 - 131-165 p.
93. Rozenvalds, J. I. (Red.). Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2008/2009: Atbildīgums. - Rīga: Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2009. - 228 lpp.
94. Sacks D. W., Stevenson B., Wolfers J. Subjective Well-Being, Income, Economic Development and Growth // National Bureau of Economic Research Working Papers. – 2010. - No. 16441– 53 p.

95. Sauka A., Welter F. Mentalities and mindsets: the difficulties of entrepreneurship policies in the Latvian context // Welter F. And Smallbone D. (eds.) Handbook of research on entrepreneurship policies in Central and Eastern Europe. - Cheltenham, U.K. : Edward Elgar Publishing Limited, 2011. - 83-101 p.
96. Solvell O., Williams M. Regions as Gap Fillers: Building a Cluster Commons // Rakar F. And Tallberg P. (eds.) Developing Regions for Regional Development – Towards a New Swedish Model. - Sweden : RegLab, 2014. -103-120 p.
97. Sorensen J.F.L. Rural-Urban Differences in Life Satisfaction: Evidence from the European Union // Regional Studies. – 2014. – Vol. 48(9). – 1451-1466 p.
98. Stanojevi M. Workers' Power in Transition Economies: the Cases of Serbia and Slovenia // European Journal of Industrial Relations. – 2003. – Vol. 9 (3) - 283-301 p.
99. Statistics Portal Grand Duchy of Luxembourg (2013): Labour market overview / Internet. -
http://www.statistiques.public.lu/stat/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=487&IF_Language=en&MainTheme=2&FldrName=3&RFPPath=92
100. Stratēģijas Eiropas 2020 mērķi (2014): Eiropas Komisija / Internets. -
http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_lv.htm
101. Šeputienė, J. The evaluation of the impact of institutional environment on economics: Summary of Doctoral Dissertation. - Vilnius: Technika, 2009. - 24 p.
102. The Economist (2005): Quality of Life index / Internet. -
http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf
103. The World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2011-2012 / Internet. - <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2011-2012>
104. United Nations Development Programme. Human Development Report 2015. Work for Human Development / Internet. -
http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf
105. United Nations Development Programme Latvia. UNDP Latvijā 1992-2005 : ieguldījums tautas attīstībā. - Rīga: UNDP Latvija, 2005. - 176 lpp.
106. Vanags E., Vilka I. Publiskās pārvaldes reformu vērtējums un tālākā rīcība // Latvijas Universitātes raksti. Vadības zinātne. – 2007. – 717.sējums – 263.-274.lpp.
107. Vītola A., Hermansons Z. Latvijas pilsētu sociālekonomiskās attīstības līmeņa un tempa novērtējums // RTU zinātniskie raksti. 3. sēr. Ekonomika un uzņēmējdarbība. – 2010. - 20. sēj. - 148.-156. lpp.

108. Vītola A., Šenfelde M. Analysis of Policy Coordination System in Latvia Using Institutional Theory // The 7th International Scientific Conference “Business and Management 2012”, Lithuania, Vilnius, 10.-10. May, 2012. - pp 783-790.
109. Vītola A., Šenfelde M. Politikas koordinācija Latvijā: problēmas un risinājumi // Starptautiskās zinātniskās konferences “Eiropas integrācijas sociālā un ekonomiskā dimensija: problēmas, risinājumi, perspektīvas” materiāli, Latvija, Rīga, 3.-5. novembris, 2012. - 199.-207. lpp.
110. Westlund H., Larsson J.P, Olsson A.R. Start-ups and Local Entrepreneurial Social Capital in the Municipalities of Sweden. Regional Studies. – 2014. - Vol. 48(6) - 974-994 p.
111. Williamson O.E. The Institutions and Governance of Economic Development and Reform: Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics 1994. – Washington, DC: The World Bank, 1995. – 171-196 p.
112. Wolfe D. A. Knowledge, Clusters and Learning Regions. - Kingston: School of Policy Studies, Queen’s University, 2002. - 11-38 p.
113. World Bank (2015): World Development Indicators / Internet. - <http://data.worldbank.org/indicator>
114. World Bank (2015): World Governance Indicators / Internet. - <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>
115. World Bank. Governance and Development. - Washington, DC: World Bank, 1992. – 69 p.
116. World Economic Forum. The Evolution of Trust in Business From Delivery to Values (2015) / Internet. - <http://www.weforum.org/reports/evolution-trust-business-delivery-values>
117. World Values Survey Association (2014): World Values Survey / Internet. - <http://www.worldvaluessurvey.org/>
118. Zver M., Živko T., Bobek V. Is There a Gap in Economic Culture Between EU Countries and the Transition Economies // Managing Global Transitions. – 2004. – Vol. 2 (1). – 31-40 p.

PIELIKUMI

1. pielikums

Korelācijas koeficientu matricas institūciju rādītājiem datu stabilitātes analīzei [autores izstrādāts]

	VA/PS	VA/GE	VA/RQ	VA/RL	VA/CC	VA/GDP	VA/EXP	VA/IMP	VA/INV	VA/EDU	VA/SAT	VA/TUR	VA/INI	VA/AUT
1996	0,844	0,904	0,874	0,906	0,856	0,741	0,290	0,129	0,005	0,667	0,557	0,283	0,454	0,104
1998	0,808	0,870	0,849	0,882	0,869	0,731	0,265	0,129	0,136	0,665	0,543	0,261	0,451	0,084
2000	0,814	0,882	0,891	0,897	0,872	0,728	0,191	0,163	0,144	0,612	0,589	0,280	0,454	0,098
2002	0,798	0,878	0,893	0,862	0,822	0,715	0,170	0,095	0,037	0,588	0,574	0,232	0,435	0,062
2003	0,730	0,861	0,881	0,845	0,838	0,725	0,137	0,052	-0,032	0,601	0,568	0,230	0,424	0,023
2004	0,781	0,897	0,912	0,891	0,885	0,768	0,166	0,069	-0,023	0,628	0,600	0,275	0,450	0,054
2005	0,766	0,890	0,910	0,878	0,881	0,752	0,173	0,101	-0,015	0,630	0,592	0,259	0,442	0,026
2006	0,768	0,831	0,880	0,849	0,836	0,726	0,167	0,127	-0,041	0,530	0,588	0,231	0,425	-0,006
2007	0,751	0,814	0,876	0,846	0,827	0,725	0,185	0,120	-0,084	0,565	0,578	0,233	0,418	-0,012
2008	0,738	0,825	0,872	0,844	0,829	0,729	0,185	0,086	-0,176	0,488	0,580	0,246	0,425	-0,006
2009	0,730	0,831	0,870	0,852	0,819	0,724	0,228	0,071	-0,372	0,539	0,564	0,246	0,413	-0,015
2010	0,771	0,829	0,860	0,854	0,817	0,720	0,227	0,103	-0,464	0,571	0,566	0,252	0,409	-0,014
2011	0,794	0,843	0,872	0,865	0,838	0,718	0,214	0,112	-0,363	0,559	0,571	0,258	0,404	-0,008
2012	0,786	0,861	0,881	0,873	0,834	0,730	0,237	0,127	-0,349	0,504	0,574	0,282	0,404	0,009
2013	0,792	0,867	0,882	0,868	0,827	0,730	0,292	0,184	-0,413	0,494	0,570	0,278	0,407	0,003

	PS/GE	PS/RQ	PS/RL	PS/CC	PS/GDP	PS/EXP	PS/IMP	PS/INV	PS/EDU	PS/SAT	PS/TUR	PS/INI	PS/AUT	GE/RQ
1996	0,823	0,774	0,868	0,799	0,702	0,404	0,252	0,166	0,530	0,493	0,437	0,508	0,164	0,912
1998	0,767	0,722	0,841	0,788	0,677	0,384	0,252	0,265	0,456	0,471	0,420	0,478	0,134	0,900
2000	0,839	0,805	0,883	0,859	0,737	0,322	0,312	0,320	0,549	0,527	0,455	0,471	0,114	0,920
2002	0,818	0,810	0,848	0,790	0,678	0,392	0,321	0,190	0,525	0,470	0,414	0,505	0,095	0,941
2003	0,754	0,769	0,802	0,764	0,641	0,354	0,290	0,117	0,544	0,420	0,354	0,467	0,066	0,950
2004	0,784	0,804	0,838	0,805	0,665	0,356	0,303	0,149	0,597	0,464	0,355	0,487	0,090	0,943
2005	0,798	0,790	0,840	0,813	0,667	0,393	0,313	0,139	0,590	0,485	0,365	0,484	0,079	0,956
2006	0,785	0,773	0,818	0,803	0,675	0,342	0,305	0,131	0,536	0,465	0,343	0,516	0,048	0,942
2007	0,748	0,756	0,810	0,790	0,669	0,377	0,340	0,157	0,558	0,454	0,336	0,504	0,027	0,928
2008	0,742	0,742	0,803	0,775	0,666	0,387	0,332	0,067	0,462	0,461	0,350	0,508	0,019	0,930
2009	0,740	0,740	0,794	0,777	0,653	0,407	0,308	-0,055	0,507	0,467	0,372	0,502	0,010	0,925
2010	0,768	0,775	0,820	0,801	0,665	0,414	0,323	-0,174	0,515	0,487	0,346	0,517	0,015	0,927
2011	0,788	0,780	0,828	0,818	0,685	0,409	0,315	-0,158	0,566	0,520	0,359	0,533	0,026	0,935
2012	0,790	0,771	0,814	0,789	0,676	0,417	0,324	-0,157	0,508	0,502	0,361	0,524	0,063	0,937
2013	0,812	0,790	0,827	0,802	0,683	0,446	0,352	-0,184	0,508	0,489	0,363	0,528	0,069	0,943

	GE/RL	GE/CC	GE/GDP	GE/EXP	GE/IMP	GE/INV	GE/EDU	GE/SAT	GE/TUR	GE/INI	GE/AUT	RQ/RL	RQ/CC	RQ/GDP
1996	0,945	0,934	0,845	0,366	0,139	0,035	0,692	0,652	0,448	0,498	0,217	0,888	0,868	0,730
1998	0,949	0,961	0,876	0,350	0,131	0,127	0,632	0,675	0,447	0,534	0,189	0,881	0,866	0,745
2000	0,961	0,966	0,864	0,295	0,210	0,214	0,586	0,672	0,452	0,535	0,180	0,902	0,891	0,775
2002	0,969	0,951	0,861	0,320	0,173	0,121	0,577	0,644	0,443	0,521	0,182	0,934	0,898	0,773
2003	0,961	0,960	0,854	0,281	0,109	0,062	0,581	0,635	0,441	0,492	0,149	0,942	0,923	0,786
2004	0,966	0,967	0,864	0,288	0,136	0,038	0,598	0,612	0,463	0,489	0,159	0,948	0,926	0,784
2005	0,968	0,962	0,844	0,321	0,180	0,055	0,604	0,621	0,448	0,486	0,171	0,945	0,926	0,772
2006	0,970	0,949	0,824	0,331	0,234	0,077	0,486	0,599	0,451	0,476	0,163	0,942	0,903	0,764
2007	0,964	0,948	0,820	0,343	0,207	-0,001	0,506	0,608	0,463	0,475	0,167	0,938	0,894	0,764
2008	0,961	0,945	0,811	0,347	0,192	-0,095	0,431	0,610	0,449	0,467	0,130	0,928	0,888	0,749
2009	0,966	0,949	0,818	0,374	0,196	-0,202	0,504	0,589	0,457	0,456	0,136	0,936	0,889	0,741
2010	0,966	0,942	0,814	0,352	0,206	-0,268	0,532	0,595	0,449	0,457	0,135	0,938	0,887	0,736
2011	0,965	0,943	0,805	0,330	0,201	-0,206	0,542	0,591	0,434	0,444	0,122	0,944	0,901	0,747
2012	0,967	0,946	0,810	0,365	0,228	-0,196	0,540	0,583	0,438	0,443	0,145	0,939	0,891	0,735
2013	0,968	0,946	0,807	0,385	0,250	-0,251	0,539	0,577	0,423	0,449	0,136	0,939	0,892	0,742

	RQ/EXP	RQ/IMP	RQ/INV	RQ/EDU	RQ/SAT	RQ/TUR	RQ/INI	RQ/AUT	RL/CC	RL/GDP	RL/EXP	RL/IMP	RL/INV	RL/EDU
1996	0,405	0,221	0,038	0,582	0,650	0,306	0,458	0,152	0,923	0,825	0,334	0,154	0,133	0,636
1998	0,359	0,187	0,080	0,573	0,652	0,271	0,448	0,137	0,950	0,834	0,357	0,160	0,198	0,612
2000	0,296	0,258	0,136	0,548	0,656	0,298	0,456	0,109	0,955	0,828	0,286	0,223	0,284	0,566
2002	0,329	0,235	0,140	0,552	0,618	0,301	0,478	0,084	0,953	0,840	0,318	0,183	0,142	0,550
2003	0,310	0,175	0,076	0,566	0,603	0,332	0,467	0,078	0,958	0,838	0,273	0,127	0,093	0,544
2004	0,318	0,207	0,054	0,606	0,583	0,345	0,461	0,079	0,962	0,841	0,299	0,171	0,082	0,589
2005	0,330	0,210	0,069	0,616	0,594	0,343	0,447	0,099	0,962	0,835	0,316	0,206	0,097	0,584
2006	0,342	0,267	0,054	0,485	0,583	0,325	0,442	0,062	0,960	0,826	0,298	0,216	0,083	0,483
2007	0,361	0,273	0,002	0,535	0,569	0,337	0,429	0,046	0,959	0,824	0,323	0,218	0,035	0,523
2008	0,358	0,243	-0,077	0,433	0,555	0,335	0,417	0,033	0,953	0,815	0,325	0,196	-0,056	0,419
2009	0,391	0,241	-0,268	0,473	0,538	0,343	0,397	0,029	0,957	0,815	0,361	0,193	-0,202	0,493
2010	0,383	0,264	-0,361	0,518	0,539	0,338	0,392	0,028	0,955	0,816	0,346	0,208	-0,304	0,536
2011	0,355	0,245	-0,279	0,525	0,551	0,353	0,393	0,033	0,955	0,811	0,330	0,204	-0,244	0,562
2012	0,377	0,270	-0,238	0,497	0,543	0,347	0,402	0,041	0,956	0,812	0,349	0,219	-0,230	0,536
2013	0,411	0,306	-0,294	0,499	0,539	0,352	0,408	0,049	0,958	0,813	0,382	0,253	-0,253	0,526

	RL/SAT	RL/TUR	RL/INI	RL/AUT	CC/GDP	CC/EXP	CC/IMP	CC/INV	CC/EDU	CC/SAT	CC/TUR	CC/INI	CC/AUT	GDP/EXP
1996	0,602	0,477	0,482	0,211	0,834	0,319	0,133	0,087	0,594	0,645	0,443	0,495	0,125	0,300
1998	0,613	0,477	0,493	0,201	0,859	0,318	0,151	0,184	0,638	0,620	0,474	0,490	0,109	0,318
2000	0,628	0,467	0,484	0,151	0,868	0,265	0,198	0,195	0,581	0,649	0,513	0,532	0,123	0,325
2002	0,615	0,449	0,500	0,145	0,875	0,284	0,146	0,052	0,546	0,662	0,510	0,534	0,102	0,356
2003	0,600	0,463	0,500	0,139	0,864	0,254	0,108	0,020	0,562	0,648	0,507	0,518	0,102	0,318
2004	0,589	0,462	0,488	0,148	0,857	0,265	0,134	0,006	0,596	0,643	0,486	0,518	0,093	0,295
2005	0,591	0,470	0,490	0,148	0,855	0,281	0,162	0,019	0,594	0,634	0,486	0,497	0,116	0,305
2006	0,582	0,461	0,489	0,141	0,853	0,277	0,188	0,026	0,475	0,625	0,510	0,502	0,104	0,333
2007	0,579	0,465	0,493	0,141	0,857	0,307	0,184	-0,048	0,483	0,635	0,513	0,521	0,109	0,360
2008	0,568	0,467	0,487	0,132	0,843	0,303	0,167	-0,130	0,411	0,636	0,509	0,512	0,102	0,386
2009	0,576	0,461	0,483	0,127	0,843	0,344	0,183	-0,205	0,479	0,623	0,517	0,505	0,101	0,398
2010	0,576	0,454	0,480	0,117	0,845	0,336	0,204	-0,301	0,477	0,606	0,504	0,495	0,100	0,367
2011	0,577	0,450	0,477	0,112	0,845	0,306	0,183	-0,255	0,500	0,605	0,490	0,488	0,083	0,340
2012	0,566	0,457	0,477	0,124	0,842	0,320	0,193	-0,221	0,490	0,591	0,500	0,483	0,109	0,356
2013	0,555	0,457	0,477	0,126	0,840	0,342	0,215	-0,222	0,488	0,587	0,505	0,487	0,110	0,378

'	GDP/IMP	GDP/INV	GDP/EDU	GDP/SAT	GDP/TUR	GDP/INI	GDP/AUT	EXP/IMP	EXP/INV	EXP/EDU	EXP/SAT	EXP/TUR	EXP/INI
1996	0,078	-0,032	0,562	0,598	0,584	0,485	0,148	0,876	0,172	0,069	0,175	0,116	0,169
1998	0,121	0,066	0,519	0,622	0,578	0,513	0,125	0,875	0,178	-0,061	0,147	0,099	0,168
2000	0,184	0,149	0,486	0,617	0,577	0,490	0,134	0,896	0,241	0,045	0,126	0,118	0,129
2002	0,170	0,009	0,476	0,617	0,582	0,523	0,145	0,898	0,076	0,067	0,134	0,113	0,136
2003	0,133	-0,039	0,472	0,616	0,581	0,539	0,136	0,894	0,051	0,050	0,104	0,111	0,094
2004	0,119	-0,069	0,568	0,617	0,564	0,548	0,151	0,899	0,027	0,086	0,106	0,093	0,102
2005	0,138	-0,067	0,565	0,620	0,567	0,546	0,150	0,883	0,069	0,083	0,111	0,104	0,108
2006	0,178	-0,047	0,412	0,617	0,562	0,543	0,150	0,875	-0,009	-0,018	0,133	0,099	0,120
2007	0,187	-0,101	0,530	0,612	0,556	0,544	0,141	0,893	-0,008	0,125	0,137	0,115	0,128
2008	0,180	-0,186	0,365	0,607	0,558	0,533	0,148	0,881	-0,070	0,081	0,133	0,135	0,122
2009	0,208	-0,218	0,516	0,611	0,552	0,528	0,159	0,922	-0,098	0,223	0,153	0,132	0,143
2010	0,189	-0,291	0,391	0,616	0,572	0,518	0,179	0,930	-0,085	0,096	0,117	0,124	0,135
2011	0,166	-0,248	0,533	0,608	0,584	0,511	0,190	0,927	-0,058	0,209	0,079	0,115	0,125
2012	0,175	-0,266	0,444	0,607	0,596	0,505	0,202	0,922	-0,038	0,168	0,091	0,134	0,122
2013	0,208	-0,250	0,450	0,609	0,593	0,514	0,201	0,937	-0,122	0,162	0,105	0,101	0,154

	EXP/AUT	IMP/INV	IMP/EDU	IMP/SAT	IMP/TUR	IMP/INI	IMP/AUT	INV/EDU	INV/SAT	INV/TUR	INV/INI	INV/AUT
1996	0,110	0,328	-0,097	-0,034	-0,058	0,004	0,000	-0,139	-0,109	0,017	-0,111	0,143
1998	0,130	0,283	-0,177	-0,023	-0,053	0,029	-0,014	0,021	-0,010	0,112	0,044	-0,045
2000	0,063	0,289	-0,039	-0,010	-0,034	0,061	-0,051	0,102	-0,007	0,233	0,074	0,038
2002	0,042	0,127	-0,036	-0,064	-0,060	0,019	-0,054	0,028	-0,093	0,157	0,087	0,115
2003	0,046	0,093	-0,016	-0,110	-0,033	-0,043	-0,077	0,057	-0,144	0,176	0,042	0,055
2004	0,067	0,115	0,031	-0,105	-0,039	-0,032	-0,068	0,119	-0,153	0,133	0,026	0,066
2005	0,076	0,177	0,004	-0,105	-0,028	-0,038	-0,053	0,043	-0,164	0,126	-0,022	0,000
2006	0,080	0,135	-0,036	-0,071	-0,016	0,002	-0,001	0,188	-0,144	0,200	0,033	0,077
2007	0,095	0,156	0,051	-0,057	-0,008	0,001	0,017	0,085	-0,193	0,146	0,011	0,155
2008	0,097	0,092	-0,007	-0,101	-0,007	-0,032	0,031	0,011	-0,280	0,106	-0,053	0,146
2009	0,083	-0,020	0,052	-0,062	0,026	-0,001	0,025	-0,300	-0,188	0,170	0,015	0,252
2010	0,076	-0,019	-0,024	-0,081	0,023	0,009	0,027	-0,323	-0,314	0,115	-0,080	0,210
2011	0,052	0,016	0,055	-0,113	0,006	-0,010	0,031	-0,283	-0,309	0,091	-0,098	0,171
2012	0,031	0,061	0,078	-0,100	0,011	-0,021	-0,004	-0,202	-0,303	0,042	-0,118	0,123
2013	0,038	-0,040	0,071	-0,069	-0,001	0,013	-0,007	-0,157	-0,293	0,113	-0,111	0,168

	EDU/TUR	EDU/INI	EDU/AUT
1996	0,393	0,231	0,148
1998	0,356	0,118	0,137
2000	0,353	0,131	0,179
2002	0,338	0,103	0,187
2003	0,332	0,140	0,040
2004	0,334	0,211	0,012
2005	0,287	0,187	0,079
2006	0,342	0,164	0,024
2007	0,299	0,195	0,147
2008	0,284	0,155	0,122
2009	0,289	0,221	0,108
2010	0,270	0,209	0,142
2011	0,345	0,283	0,054
2012	0,339	0,239	0,198
2013	0,339	0,239	0,198

2. pielikums

Institūciju un sociālekonomiskās attīstības cēloņsakarību analīzē izmantotie rādītāji [autores izstrādāts]

	GDP	SAT	INV	EDU	EXIM	VA	PS	GE	RQ	RL	CC	TRU	INI	AUT	GOV
ALBANIA	4659,34	51,55	28,86	55,50	87,94	-0,39	0,06	-0,33	0,18	-0,57	-0,72	24,40	45,94	65,70	-0,20
ALGERIA	5360,70	56,81	42,97	31,46	63,42	-1,70	-1,17	-0,60	-1,19	-0,68	-0,48	11,20	48,97	72,70	-0,75
ARGENTINA	14715,18	75,61	18,38	78,63	29,35	-0,86	0,06	-0,29	-0,99	-0,73	-0,46	16,50	46,54	65,08	-0,33
AUSTRALIA	67458,36	72,85	28,49	86,33	41,00	1,11	1,02	1,62	1,79	1,75	1,76	46,10	58,31	70,72	1,41
AUSTRIA	50546,70	80,16	22,84	72,44	103,38	1,28	1,34	1,57	1,48	1,83	1,51	33,90	70,31	54,26	1,38
BANGLADESH	957,82	57,79	28,39	13,15	46,30	-1,08	-1,61	-0,82	-0,93	-0,83	-0,89	23,50	54,29	69,50	-0,81
BELARUS	7575,48	48,23	38,71	91,45	125,20	0,23	-0,03	-0,94	-1,09	-0,89	-0,52	41,90	53,54	60,64	-0,77
BELGIUM	46877,99	75,63	22,64	70,83	164,18	1,17	0,92	1,59	1,29	1,40	1,63	30,70	58,75	65,88	1,23
BOSNIA AND HERZEGOVINA	4661,76	57,63	18,10	37,74	85,02	-0,25	-0,37	-0,45	-0,08	-0,17	-0,22	15,80	45,16	63,22	-0,21
BRAZIL	11208,08	76,45	17,89	11,81	27,59	0,29	-0,28	-0,08	0,07	-0,12	-0,12	9,40	43,01	49,54	-0,02
BULGARIA	7498,83	52,80	21,52	62,70	137,37	0,40	0,18	0,15	0,52	-0,14	-0,29	24,55	49,10	63,30	0,12
BURKINA FASO	683,95	55,62	27,79	4,56	61,75	-0,37	-0,75	-0,62	-0,17	-0,53	-0,58	14,70	44,10	43,94	-0,43
CANADA	51958,38	77,78	19,50	11,91	61,85	1,14	1,03	1,77	1,71	1,74	1,87	40,80	60,83	63,76	1,44
CHILE	15732,31	71,41	23,92	74,39	65,46	1,00	0,37	1,25	1,48	1,34	1,52	17,70	43,31	63,46	1,06
CHINA	6807,43	66,44	49,29	26,70	50,26	-0,36	-0,55	-0,03	-0,31	-0,46	-0,35	53,40	55,90	75,32	-0,50
COLOMBIA	7831,22	83,10	24,64	45,02	38,03	-1,98	-1,27	0,04	0,39	-0,45	-0,44	14,50	45,22	49,30	-0,26
CYPRUS	25248,98	73,71	18,44	45,86	86,67	0,09	0,52	1,35	0,91	1,00	1,24	9,90	45,72	59,84	0,90
CZECH REPUBLIC	19844,76	70,62	25,02	64,17	148,65	0,95	1,05	0,88	1,09	1,00	0,19	23,90	61,01	54,24	0,78
DENMARK	59831,70	82,38	18,75	79,60	102,81	1,44	0,95	1,97	1,80	1,87	2,41	66,50	66,14	48,74	1,61
EGYPT, ARAB REP.	3314,46	55,53	14,18	30,06	42,27	-0,46	-1,62	-0,89	-0,70	-0,60	-0,60	28,20	37,93	59,08	-0,81
ESTONIA	18783,06	58,93	26,84	76,68	171,30	0,84	0,73	0,98	1,43	1,16	1,11	22,80	49,08	63,40	0,98
ETHIOPIA	505,05	49,94	35,80	2,79	41,55	-1,28	-1,39	-0,52	-1,13	-0,62	-0,50	24,40	60,71	65,92	-0,82
FINLAND	49146,65	78,56	21,38	93,72	77,32	1,66	1,36	2,17	1,85	1,93	2,19	58,45	62,04	67,10	1,66
FRANCE	42503,30	69,29	22,01	58,30	58,05	0,85	0,42	1,47	1,15	1,40	1,30	20,50	64,61	67,21	1,05
GEORGIA	3605,18	49,44	24,78	27,93	102,33	-1,36	-0,46	0,53	0,74	-0,02	0,36	18,10	32,57	58,14	0,19
GERMANY	46268,64	72,91	18,99	61,65	85,32	1,02	0,93	1,52	1,55	1,62	1,78	37,25	53,84	65,84	1,32

	GDP	SAT	INV	EDU	EXIM	VA	PS	GE	RQ	RL	CC	TRU	INI	AUT	GOV
GHANA	1858,24	61,27	24,06	12,20	89,40	-0,24	0,02	-0,09	0,08	0,11	-0,07	8,50	47,11	45,26	0,07
UNITED KINGDOM	41787,47	74,99	17,03	61,88	61,56	0,60	0,48	1,47	1,77	1,67	1,68	30,10	62,56	66,76	1,27
GREECE	21956,41	66,64	11,77	113,98	63,42	0,79	-0,20	0,45	0,62	0,44	-0,11	23,70	53,80	56,28	0,29
GUATEMALA	3477,89	79,43	14,23	17,88	58,64	-0,90	-0,69	-0,71	-0,21	-1,11	-0,58	15,70	51,82	49,14	-0,55
HONG KONG SAR, CHINA	38123,52	64,09	23,75	59,67	458,33	0,82	0,88	1,73	1,93	1,54	1,63	41,10	41,07	65,28	1,27
HUNGARY	13480,91	56,82	19,82	59,63	169,93	1,18	0,78	0,64	0,89	0,56	0,29	21,80	48,63	59,44	0,59
ICELAND	47461,19	80,57	14,67	80,94	103,12	1,54	1,26	1,48	1,09	1,65	1,90	41,10	64,23	54,12	1,32
INDIA	1498,87	54,69	31,43	24,77	53,23	-1,24	-1,19	-0,19	-0,47	-0,10	-0,56	32,15	43,99	65,68	-0,30
INDONESIA	3475,25	69,31	33,64	31,51	49,48	-1,62	-0,50	-0,24	-0,20	-0,55	-0,62	47,05	54,73	71,45	-0,31
IRAN, ISLAMIC REP.	4763,30	63,97	33,16	55,16	53,72	-0,82	-1,27	-0,70	-1,50	-0,98	-0,68	37,95	45,76	65,97	-1,01
IRAQ	6862,50	48,50	18,00	15,98	66,68	-1,65	-1,99	-1,08	-1,26	-1,47	-1,25	44,20	32,44	37,24	-1,21
IRELAND	50503,42	81,64	15,66	71,24	189,80	1,42	0,88	1,46	1,58	1,72	1,54	35,80	64,19	68,70	1,28
ISRAEL	36051,15	70,22	19,60	65,85	64,48	-1,51	-1,09	1,22	1,16	0,95	0,84	23,50	35,38	58,72	0,58
ITALY	35925,88	70,33	17,78	62,47	54,83	0,76	0,51	0,45	0,77	0,36	-0,04	30,90	50,69	67,30	0,45
JAPAN	38633,71	67,29	21,13	61,46	35,14	1,11	0,98	1,59	1,10	1,41	1,65	41,10	41,79	61,55	1,17
JORDAN	5214,20	63,75	28,03	46,61	113,78	-0,56	-0,62	-0,11	0,11	0,39	0,09	29,30	36,52	59,73	-0,14
KYRGYZ REPUBLIC	1263,45	64,78	34,29	41,35	143,09	-0,78	-0,91	-0,69	-0,33	-1,14	-1,12	16,70	44,46	61,20	-0,71
LATVIA	15375,45	52,82	25,94	65,13	121,51	0,85	0,57	0,88	1,03	0,75	0,27	17,10	43,16	59,04	0,64
LITHUANIA	15537,92	50,85	18,68	73,95	155,74	0,80	0,92	0,82	1,13	0,79	0,36	24,90	56,15	53,72	0,75
LUXEMBOURG	110697,03	78,69	16,45	18,21	371,44	1,57	1,33	1,62	1,76	1,79	2,11	26,00	66,53	61,08	1,53
MACEDONIA, FYR	4838,46	51,17	30,45	38,46	126,65	-1,12	-0,37	-0,06	0,32	-0,20	0,02	13,50	31,84	56,52	-0,04
MALAYSIA	10538,06	68,46	26,09	35,97	154,08	0,46	0,05	1,10	0,62	0,48	0,41	8,80	53,75	65,28	0,35
MALI	715,13	60,85	16,29	7,47	69,01	0,29	-1,69	-0,84	-0,50	-0,75	-0,73	17,50	51,03	50,92	-0,71
MALTA	22779,91	82,09	11,97	41,21	182,51	1,53	1,01	1,25	1,29	1,32	0,99	20,70	58,80	74,16	1,05
MEXICO	10307,28	81,69	21,61	28,99	64,16	-0,10	-0,74	0,31	0,46	-0,58	-0,48	18,45	51,93	63,89	-0,13
MOLDOVA	2239,29	50,09	24,58	40,11	125,32	-0,26	-0,03	-0,40	-0,09	-0,41	-0,74	16,30	42,35	64,96	-0,26
MOROCCO	3092,61	56,45	34,16	16,16	80,51	-0,35	-0,50	-0,07	-0,17	-0,25	-0,36	18,25	36,55	62,73	-0,31
NETHERLANDS	50793,14	78,20	18,29	77,34	155,55	1,21	1,12	1,77	1,77	1,81	2,05	52,40	58,03	64,38	1,52

	GDP	SAT	INV	EDU	EXIM	VA	PS	GE	RQ	RL	CC	TRU	INI	AUT	GOV
NEW ZEALAND	41555,83	78,94	21,54	79,78	57,49	1,24	1,45	1,75	1,81	1,86	2,35	51,20	62,68	72,60	1,62
NIGERIA	3005,51	68,66	14,72	10,41	31,03	-1,70	-2,08	-1,01	-0,71	-1,16	-1,20	25,60	37,00	71,70	-1,02
NORWAY	100818,50	79,50	26,43	74,10	67,04	1,52	1,33	1,86	1,65	1,97	2,29	74,20	50,97	78,96	1,63
PAKISTAN	1275,30	48,52	14,57	9,53	33,15	-1,70	-2,59	-0,80	-0,71	-0,88	-0,93	30,80	38,66	72,48	-0,99
PERU	6661,59	67,44	28,29	42,64	48,36	-1,05	-0,77	-0,14	0,45	-0,61	-0,44	8,50	57,81	61,55	-0,21
PHILIPPINES	2765,08	66,83	19,66	28,20	59,89	-0,91	-1,06	0,06	-0,07	-0,43	-0,40	8,40	55,65	71,62	-0,27
POLAND	13647,96	66,97	19,08	73,19	90,33	0,65	0,95	0,71	1,05	0,79	0,55	18,95	50,52	61,41	0,75
PORTUGAL	21733,07	69,88	15,42	68,86	77,54	1,36	0,74	1,23	0,79	1,03	0,92	10,00	61,65	72,34	0,86
PUERTO RICO	28529,00	84,95	9,68	86,46	130,22	0,22	0,26	0,36	0,84	0,68	0,50	22,60	68,74	71,24	0,50
ROMANIA	9499,21	54,95	22,83	51,60	84,53	0,39	0,15	-0,07	0,59	0,11	-0,20	15,20	55,49	63,82	0,13
RUSSIAN FEDERATION	14611,70	54,13	22,59	76,14	50,86	-0,77	-0,75	-0,36	-0,37	-0,78	-0,99	24,95	43,67	66,70	-0,64
RWANDA	638,67	49,58	26,54	7,22	45,39	-1,78	-0,08	0,00	0,03	-0,15	0,65	4,90	57,69	53,54	-0,12
SAUDI ARABIA	25961,81	72,82	27,02	50,94	82,42	-0,09	-0,41	0,06	0,08	0,26	-0,01	53,00	57,87	77,00	-0,28
SERBIA	6353,96	60,13	21,01	52,38	92,69	-0,60	-0,10	-0,10	-0,07	-0,34	-0,27	15,30	48,31	68,80	-0,09
SLOVAK REPUBLIC	18046,84	60,29	20,70	55,11	181,37	0,85	1,10	0,78	0,91	0,45	0,06	15,70	46,29	63,12	0,64
SLOVENIA	23289,34	72,38	19,51	86,02	143,37	1,21	0,87	1,00	0,61	0,97	0,70	19,90	44,93	65,70	0,77
SOUTH AFRICA	6617,91	64,20	19,36	15,00	65,10	-0,32	-0,06	0,43	0,41	0,13	-0,12	15,30	48,36	64,03	0,21
SOUTH KOREA	25976,95	63,51	28,99	98,38	102,79	0,17	0,24	1,12	0,98	0,94	0,55	28,20	35,28	75,46	0,68
SPAIN	29863,18	71,88	18,96	84,57	59,70	0,39	0,01	1,15	0,93	1,00	0,81	28,10	45,25	65,94	0,74
SWEDEN	60430,22	76,92	22,16	70,03	82,66	1,39	1,13	1,89	1,89	1,95	2,29	67,15	65,97	66,82	1,63
SWITZERLAND	84815,41	80,07	22,55	55,56	132,18	1,46	1,37	1,81	1,63	1,79	2,13	53,90	62,44	83,80	1,56
TANZANIA	694,77	72,06	32,73	3,92	67,45	-0,35	-0,15	-0,67	-0,34	-0,50	-0,82	41,50	59,47	62,30	-0,41
THAILAND	5778,98	38,64	29,24	51,40	143,85	0,44	-1,32	0,21	0,21	-0,13	-0,33	8,10	34,83	78,30	-0,25
TRINIDAD AND TOBAGO	18372,90	73,28	11,08	11,95	103,15	-0,19	0,10	0,35	0,25	-0,22	-0,35	3,80	52,60	47,92	0,09
TURKEY	10971,66	65,50	20,63	69,39	57,85	-0,87	-1,19	0,37	0,42	0,08	0,11	10,30	47,59	65,20	-0,06
UGANDA	571,96	56,18	24,06	9,06	58,82	-1,49	-0,84	-0,58	-0,24	-0,36	-1,05	7,60	46,23	74,62	-0,53
UKRAINE	3900,47	51,14	15,70	79,70	102,24	-0,38	-0,76	-0,65	-0,64	-0,83	-1,09	27,35	44,49	63,44	-0,64
UNITED STATES	53041,98	74,89	19,79	94,28	30,01	0,21	0,61	1,50	1,26	1,54	1,28	37,55	63,24	63,71	1,09

	GDP	SAT	INV	EDU	EXIM	VA	PS	GE	RQ	RL	CC	TRU	INI	AUT	GOV
URUGUAY	16350,73	74,66	23,59	63,15	51,28	0,74	0,81	0,41	0,52	0,50	1,34	28,40	48,99	66,30	0,69
VENEZUELA, RB	14414,75	75,12	26,60	78,11	50,40	-1,38	-1,08	-1,14	-1,64	-1,79	-1,28	15,90	55,50	70,08	-1,18
VIETNAM	1910,51	68,10	26,59	24,60	163,67	0,28	0,22	-0,30	-0,65	-0,49	-0,53	46,60	62,30	70,68	-0,48
ZAMBIA	1844,80	60,67	29,88	2,39	81,60	-0,35	0,39	-0,48	-0,47	-0,31	-0,39	11,50	44,85	52,86	-0,21
ZIMBABWE	953,38	39,38	13,03	5,94	86,45	-1,60	-0,69	-1,14	-1,80	-1,57	-1,37	11,90	39,69	74,92	-1,20

3. pielikums

Korelācijas koeficientu matricas institūciju rādītājiem datu stabilitātes analīzei [autores izstrādāts]

	GOV/UNP	TRU/UNP	INI/UNP	EDU/UNP	GINI/UNP	GOV/GINI	TRU/GINI	INI/GINI	EDU/GINI
2008/2009	-0,0346	-0,20847	-0,37659	0,092285	0,275062	-0,36624	-0,38416	-0,25969	-0,50003
2009/2010	0,013337	-0,18538	-0,32453	0,160813	-0,0484	-0,39782	-0,47801	-0,38295	-0,41069
2010/2011	-0,02207	-0,19468	-0,31416	0,156923	-0,05337	-0,36599	-0,38011	-0,22939	-0,37426
2011/2012	0,002383	-0,19314	-0,28663	0,192236	0,195801	-0,377	-0,46382	-0,34182	-0,49205
2012/2013	0,006973	-0,18453	-0,26873	0,209948	0,047451	-0,2834	-0,46166	-0,22129	0,047451

Publiskā sektora politikas un institūciju cēloņsakarību analīzē

izmantotie rādītāji [autores izstrādāts]

	GOV	TRU	INI	EDU	UNP	GINI
ALBANIA	-0,25	24,40	45,94	55,50	16,00	28,96
ARGENTINA	-0,39	16,50	46,54	78,63	7,50	42,49
AUSTRALIA	1,66	46,10	58,31	86,33	5,70	34,94
AUSTRIA	1,62	33,90	70,31	72,44	4,90	30,48
BANGLADESH	-0,96	23,50	54,29	13,15	4,30	31,98
BELARUS	-0,89	41,90	53,54	91,45	5,80	26,01
BELGIUM	1,45	30,70	58,75	70,83	8,40	27,59
BRAZIL	-0,03	9,40	43,01	11,81	5,90	52,67
BULGARIA	0,13	24,55	49,10	62,70	12,90	36,01
BURKINA FASO	-0,51	14,70	44,10	4,56	3,10	39,76
CANADA	1,70	40,80	60,83	11,91	7,10	33,68
CHILE	1,25	17,70	43,31	74,39	6,00	50,84
CHINA	-0,57	53,40	55,90	26,70	4,60	42,06
COLOMBIA	-0,31	14,50	45,22	45,02	10,50	53,54
CYPRUS	1,06	9,90	45,72	45,86	15,80	34,31
CZECH REPUBLIC	0,91	23,90	61,01	64,17	6,90	26,13
DENMARK	1,89	66,50	66,14	79,60	7,00	29,08
EGYPT, ARAB REP.	-0,95	28,20	37,93	30,06	12,70	30,75
ESTONIA	1,15	22,80	49,08	76,68	8,80	33,15
ETHIOPIA	-0,95	24,40	60,71	2,79	5,70	33,17
FINLAND	1,96	58,45	62,04	93,72	8,20	27,12
FRANCE	1,23	20,50	64,61	58,30	10,40	33,10
GEORGIA	0,23	18,10	32,57	27,93	14,30	41,35
GERMANY	1,56	37,25	53,84	61,65	5,30	30,13
UNITED KINGDOM	1,49	30,10	62,56	61,88	7,50	32,57
GREECE	0,33	23,70	53,80	113,98	27,30	36,68
GUATEMALA	-0,66	15,70	51,82	17,88	2,80	52,35
HUNGARY	0,68	21,80	48,63	59,63	10,20	30,55
ICELAND	1,56	41,10	64,23	80,94	5,60	26,94
INDIA	-0,36	32,15	43,99	24,77	3,60	33,90
INDONESIA	-0,37	47,05	54,73	31,51	6,30	35,57
IRAN, ISLAMIC REP.	-1,18	37,95	45,76	55,16	13,20	42,02

	GOV	TRU	INI	EDU	UNP	GINI
IRAQ	-1,42	44,20	32,44	15,98	16,00	29,54
IRELAND	1,50	35,80	64,19	71,24	13,10	32,52
ISRAEL	0,68	23,50	35,38	65,85	6,30	42,78
ITALY	0,52	30,90	50,69	62,47	12,20	35,16
JAPAN	1,39	41,10	41,79	61,46	4,00	32,11
JORDAN	-0,15	29,30	36,52	46,61	12,60	33,66
KYRGYZ REPUBLIC	-0,84	16,70	44,46	41,35	8,00	27,37
LATVIA	0,75	17,10	43,16	65,13	11,10	35,48
LITHUANIA	0,87	24,90	56,15	73,95	11,80	35,15
LUXEMBOURG	1,81	26,00	66,53	18,21	5,90	34,79
MACEDONIA, FYR	-0,05	13,50	31,84	38,46	29,00	44,05
MALAYSIA	0,42	8,80	53,75	35,97	3,20	46,26
MALI	-0,84	17,50	51,03	7,47	8,20	33,04
MEXICO	-0,16	18,45	51,93	28,99	4,90	48,07
MOLDOVA	-0,32	16,30	42,35	40,11	5,10	29,16
NETHERLANDS	1,79	52,40	58,03	77,34	6,70	27,99
NIGERIA	-1,20	25,60	37,00	10,41	7,50	42,97
NORWAY	1,92	74,20	50,97	74,10	3,50	25,90
PAKISTAN	-1,17	30,80	38,66	9,53	5,10	29,59
PERU	-0,25	8,50	57,81	42,64	3,90	45,11
PHILIPPINES	-0,33	8,40	55,65	28,20	7,10	43,04
POLAND	0,88	18,95	50,52	73,19	10,40	32,39
PORTUGAL	1,01	10,00	61,65	68,86	16,50	36,04
ROMANIA	0,15	15,20	55,49	51,60	7,30	27,33
RUSSIAN FEDERATION	-0,75	24,95	43,67	76,14	5,60	41,59
RWANDA	-0,12	4,90	57,69	7,22	0,60	51,34
SERBIA	-0,11	15,30	48,31	52,38	22,20	29,65
SLOVAK REPUBLIC	0,74	15,70	46,29	55,11	14,20	26,12
SLOVENIA	0,90	19,90	44,93	86,02	10,20	25,59
SOUTH AFRICA	0,24	15,30	48,36	15,00	24,90	63,38
SPAIN	0,87	28,10	45,25	84,57	26,60	35,89
SWEDEN	1,92	67,15	65,97	70,03	8,10	27,32
SWITZERLAND	1,83	53,90	62,44	55,56	4,40	31,64
TANZANIA	-0,49	41,50	59,47	3,92	3,50	37,78

	GOV	TRU	INI	EDU	UNP	GINI
THAILAND	-0,30	8,10	34,83	51,40	0,70	39,26
TURKEY	-0,06	10,30	47,59	69,39	10,00	40,17
UGANDA	-0,63	7,60	46,23	9,06	3,80	42,37
UKRAINE	-0,76	27,35	44,49	79,70	7,90	24,74
UNITED STATES	1,29	37,55	63,24	94,28	7,40	40,46
URUGUAY	0,81	28,40	48,99	63,15	6,60	41,32
VIETNAM	-0,55	46,60	62,30	24,60	2,00	38,70
ZAMBIA	-0,25	11,50	44,85	2,39	13,30	55,62

Aptaujāto ekspertu saraksts

Akadēmiskā sektora pārstāvji:

Latvijas Universitāte:

1. Dr.sc.soc. Aija Zobena
2. Ph.D. Ieva Raubiško
3. Ph.D. Agnese Cimdiņa
4. Dr.sc.pol. Iveta Reinholde
5. Ph.D. Ivars Austers

Vidzemes augstskola:

6. Dr.sc.pol. Visvaldis Valtenbergs
7. Dr.sc.pol. Feliciana Rajevska
8. Dr.oec. Aigars Plotkāns

Daugavpils universitāte

9. Dr.oec. Vera Boroņenko
10. Dr.oec. Olga Lavriņenko

Nevalstiskā sektora pārstāvji:

11. Ph.D. Marija Golubeva, Sabiedriskās politikas centra Providus vadošā pētniece
12. Rasma Pīpiķe, biedrības "Latvijas Pilsoniskā alianse" direktore
13. Māra Sīmane, cilvēka drošumspējas eksperte, Pārresoru koordinācijas centra konsultante
14. Inese Vaivare, biedrības "Latvijas Platforma attīstības sadarbībai" direktore
15. Āris Adlers, biedrības "Latvijas Lauku forums" valdes loceklis, Kompetenču centra vadītājs
16. Valdis Kudiņš, biedrības "Latvijas Lauku forums" valdes priekšsēdētājs
17. Daina Kazāka, biedrības "Latvijas Pilsoniskā alianse" padomes locekle

6. pielikums

Valstu, kuru attīstību virza inovācijas, un valstu, kas atrodas pārejas fāzē un šo stadiju, Institūciju vides un institūciju iespēju novērtējumā izmantotie indeksi un apakšindeksi
[autores izstrādāts]

Valsts / Rādītājs	Vērtību apakšindekss (VI)	Pārvaldības apakšindekss (PI)	Institūciju indekss (IVI)	Institūciju iespēju indekss (III)
Austrālija	0,564	0,803	0,762	0,683
Austrija	0,772	0,756	0,767	0,764
Beļģija	0,527	0,674	0,717	0,601
Kanāda	0,617	0,804	0,690	0,711
Čīle*	0,274	0,506	0,391	0,390
Kipra	0,293	0,469	0,678	0,381
Čehija*	0,600	0,299	0,707	0,450
Dānija	0,907	0,992	0,766	0,950
Igaunija*	0,376	0,426	0,700	0,401
Somija	0,696	0,952	0,825	0,824
Francija	0,549	0,610	0,570	0,579
Griekija	0,490	0,152	0,735	0,321
Honkonga	0,344	0,481	0,410	0,412
Ungārija*	0,391	0,255	0,687	0,323
Īslande	0,726	0,783	0,855	0,754
Īrija	0,606	0,705	0,651	0,656
Izraēla	0,226	0,277	0,527	0,252
Itālija	0,411	0,187	0,654	0,299
Latvija*	0,298	0,155	0,558	0,227
Lietuva*	0,543	0,212	0,613	0,378
Luksemburga	0,640	0,831	0,543	0,736
Malta*	0,427	0,471	0,586	0,449
Nīderlande	0,631	0,870	0,816	0,751
Jaunzēlande	0,635	0,884	0,796	0,759
Norvēģija	0,546	0,883	0,906	0,715
Polija*	0,390	0,199	0,555	0,294
Portugāle	0,426	0,435	0,559	0,430
Slovākija*	0,307	0,258	0,494	0,282
Slovēnija	0,292	0,352	0,872	0,322
Spānija	0,334	0,437	0,510	0,385
Šveice	0,572	0,896	0,710	0,734
Lielbritānija	0,570	0,724	0,674	0,647
ASV	0,634	0,589	0,689	0,612

*Valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kad attīstību virza inovācijas

7. pielikums

Valstu, kuru attīstību virza inovācijas, un valstu, kas atrodas pārejas fāzē un šo stadiju, institūciju vides un institūciju iespēju novērtējumā izmantotie rādītāji pēc normalizācijas [autore izstrādāts]

Valsts / Rādītājs	Uzticēšanās (I _{UZR})	Iniciatīva (I _{INI})	Kolektīvisms (I _{KOL})	Pašrealizācija (I _{PAS})	Līdzdalība un atbildība (I _{LID})	Pārvaldes efektivitāte (I _{PAR})	Korupcijas kontrolē (I _{KOR})	Regulēšanas kvalitāte (I _{REG})	Bezdarbs (I _{BEZ})	Studentu īpatsvars (I _{STU})	Ienākumu nevienlīdzība (I _{IEN})
Austrālija	0,563	0,656	0,652	0,440	0,822	0,763	0,813	0,838	0,840	0,776	0,751
Austrija	0,373	1,000	0,524		0,798	0,749	0,715	0,680	0,924	0,503	0,904
Beļģija	0,323	0,669	0,218		0,753	0,695	0,564	0,481	0,632	0,638	0,860
Kanāda	0,481	0,728	0,518	0,969	0,825	0,797	0,792	0,766	0,688	0,616	0,699
Čīle*	0,000	0,296	0,369	0,707	0,492	0,455	0,569	0,621	0,921	0,322	0,811
Kipra	0,880	0,881	0,670	0,000	0,437	0,551	0,407	0,437	0,882	0,773	0,942
Čehija*	0,755	0,763	0,654		0,381	0,294	0,088	0,342	0,597	1,000	0,899
Dānija	0,165	0,837	0,405		0,998	1,000	1,000	0,929	0,554	0,546	0,833
Igaunija*	0,215	0,527	0,471		0,483	0,357	0,362	0,539	0,459	0,844	0,651
Somija	0,485	0,163	0,512	0,196	0,940	0,995	0,952	0,857	0,822	0,402	0,000
Francija	0,485	0,826	0,528	0,549	0,667	0,631	0,558	0,400	0,979	0,692	0,880
Grieķija	0,403	0,825	0,144		0,306	0,090	0,000	0,000	0,773	0,573	0,738
Honkonga	0,212	0,000	0,407		0,000	0,771	0,743	1,000	0,562	0,588	0,465
Ungārija*	0,327	0,438	0,404		0,361	0,173	0,145	0,288	0,619	0,635	0,714
Īslande	0,250	0,892	0,345		0,860	0,752	0,861	0,445	0,950	0,000	0,850
Īrija	0,563	0,656	0,373		0,780	0,619	0,643	0,796	0,859	0,783	0,652
Izraēla	0,373	1,000	0,843	1,000	0,091	0,481	0,309	0,300	0,912	0,550	0,890
Itālija	0,323	0,669	0,511	0,321	0,418	0,000	0,045	0,123	0,608	0,646	0,895
Latvija*	0,481	0,728	0,572		0,198	0,143	0,048	0,209	0,678	0,726	0,658
Lietuva*	0,121	0,227	0,580		0,296	0,182	0,048	0,252	0,602	0,537	0,039
Luksemburga	0,000	0,296	0,683		0,926	0,728	0,805	0,835	0,802	0,348	0,950
Malta*	0,218	0,734	0,843		0,587	0,404	0,361	0,416	0,699	0,524	0,923
Nīderlande	0,880	0,881	1,000	0,290	0,944	0,793	0,855	0,855	0,817	0,792	0,690

Valsts / Rādītājs	Uzticēšanās (I _{UZF})	Iniciatīva (I _{INI})	Kolektīvisms (I _{KOL})	Pašrealizācija (I _{PAS})	Līdzdalība un atbildība (I _{LID})	Pārvaldes efektivitāte (I _{PAR})	Korupcijas kontrolē (I _{KOR})	Regulēšanas kvalitāte (I _{REG})	Bezdarbs (I _{BEZ})	Studentu īpatsvars (I _{STU})	Ienākumu nevienlīdzība (I _{IEN})
Jaunzēlande	0,201	0,392	0,582	0,285	0,940	0,775	0,958	0,888	0,432	0,708	0,926
Norvēģija	0,755	0,763	0,476	0,405	1,000	0,848	0,839	0,608	0,605	1,000	0,817
Polija*	0,165	0,837	0,473	0,092	0,366	0,067	0,109	0,113	0,519	0,526	0,664
Portugāle	0,215	0,527	0,785		0,585	0,353	0,390	0,181	0,243	0,976	0,890
Slovākija*	0,485	0,163	0,528		0,343	0,244	0,078	0,270	0,877	0,409	0,000
Slovēnija	0,185	0,379	0,695	0,176	0,448	0,341	0,348	0,014	0,550	0,615	0,890
Spānija	0,485	0,826	0,847	0,797	0,516	0,379	0,418	0,342	0,909	0,750	0,928
Šveice	0,403	0,825	0,431	0,645	0,968	0,879	0,853	0,736	0,563	0,620	0,765
Lielbritānija	0,212	0,000	0,715	0,242	0,743	0,689	0,685	0,832	0,608	0,588	0,387
ASV	0,327	0,438	0,471	0,723	0,539	0,662	0,550	0,615	0,600	0,638	0,718

*Valstis, kas atrodas pārejas fāzē uz stadiju, kad attīstību virza inovācijas

8. pielikums

Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu institūciju vides un institūciju iespēju novērtējumā
izmantotie indeksi un apakšindeksi [autores izstrādāts]

Valsts / Rādītājs	Vērtību apakšindekss (VI)	Pārvaldības apakšindekss (PI)	Institūciju indekss (IVI)	Institūciju iespēju indekss (III)
Slovēnija	0,067	0,801	1,000	0,568
Čehija	1,000	0,544	0,470	1,000
Igaunija	0,368	1,000	0,541	0,903
Ungārija	0,404	0,378	0,457	0,494
Latvija	0,050	0,000	0,137	0,000
Lietuva	0,898	0,217	0,289	0,706
Polija	0,304	0,188	0,150	0,297
Slovākija	0,000	0,395	0,000	0,242

9. pielikums

Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu institūciju vides un institūciju iespēju novērtējumā izmantotie rādītāji [autores izstrādāts]

Valsts / Rādītājs	Uzticēšanās (I _{UZI})	Iniciatīva (I _{INI})	Kolektīvisms (I _{KOL})	Līdzdalība un atbildība (I _{LID})	Pārvaldes efektivitāte (I _{PAR})	Korupcijas kontrolē (I _{KOR})	Regulēšanas kvalitāte (I _{REG})	Bezdarbs (I _{BEZ})	Studentu īpatsvars (I _{STU})	Ieņēmumu nevienlīdzība (I _{IEN})
Slovēnija	0,457	0,099	0,000	0,876	0,945	0,958	0,000	1,000	1,000	1,000
Čehija	0,891	1,000	0,957	0,641	0,785	0,130	0,625	0,951	0,195	0,821
Igaunija	0,772	0,332	0,192	1,000	1,000	1,000	1,000	0,556	0,625	0,826
Ungārija	0,663	0,306	0,523	0,571	0,367	0,310	0,522	0,731	0,406	0,742
Latvija	0,152	0,000	0,556	0,000	0,261	0,000	0,371	0,309	0,770	0,000
Lietuva	1,000	0,728	1,000	0,341	0,397	0,002	0,454	0,420	0,853	0,138
Polija	0,353	0,413	0,358	0,590	0,000	0,196	0,188	0,205	0,579	0,340
Slovākija	0,000	0,175	0,215	0,508	0,610	0,097	0,488	0,000	0,000	0,862